

HØGSKULEN I VOLDA

Masteroppgåve i helse- og sosialfag - meistring og myndiggjering

Bevegelser i utakt;

Rusmiljø og systemverden som kontekst for unge mennesker med omfattende ruserfaring

En kvalitativ metasyntese

45 studiepoeng

Solveig Storbækken

Mai 2011

SAMMENDRAG

Barne-, ungdoms- og familietaten (Bufetat) skal utvikle kompetanse og bygge opp et tiltaksapparat som kan hjelpe unge med omfattende ruserfaring bedre enn det etaten har greid til nå. Bufetat bygger sin kunnskapsforståelse av de unge på evidensbasert effektforskning. De unges egen stemme, og de unges forståelse av egen situasjon, glimrer derimot med sitt fravær i alle grunnlagsdokumenter og utviklingsplaner.

Denne studien er et resultat av et ønske om å bidra til en mer nyansert forståelse av disse unge, gjennom allerede eksisterende kvalitativ forskning. Studien ser på hvordan de unges opplevelse av livsverden identifiseres i forskningslitteratur, gjennom å syntetisere funnene i seks ulike forskningsstudier. Studiene representerer både de unges livsverden i subkulturelle miljøer, og de unges møte med systemverden. Dette ut fra at studiens formål er å undersøke hvordan bevegelser i subkulturen for de unges del, bør få betydning for hvordan hjelp innrettes fra systemverdens side. Hovedproblemstillingen dreier seg om hvordan unge med omfattende ruserfaring opplever sin situasjon og behov, og hvordan kunnskap om de unges livsverden bør få betydning for hjelpetiltak fra Bufetats side. Studiens teoretiske forståelsesramme bygger på en sosialkonstruktivistisk tilnærming, hovedsakelig representert gjennom Pierre Bourdieus konfliktteoretiske syntese og Michel Foucaults diskursbegrep.

Analysene i studien viser at de unge løser kompliserte livsforhold gjennom å orientere seg mot miljøer som beveger seg i utakt med det som er forventet i majoritetssamfunnet. De prøver å konstruere rammer hvor de kjenner seg trygge, anerkjente, bekreftet og respektert. Analysene viser at rusmidlene har ulik funksjon i de unges liv, og at de unges anerkjennelsesprosjekt har kjønnete implikasjoner. I møter med systemverden, viser analysene at de unge møter rammer som fremmer kontroll, lydighet og disiplin - systemer som virker krenkende og degraderende for opplevelse av egen verdighet og selvforståelse. De unge har også erfaring med systemrepresentanter hvor møter kjennetegnes av gjensidighet, anerkjennelse, verdighet og respekt. Med bakgrunn i det empiriske materialet og egen teoretisk forståelsesramme, argumenterer studien for at Bufetats kunnskapssyn bygd på såkalt evidensbasert praksis samsvarer dårlig med kunnskapen studien gir om hva de unge trenger for å kunne gjøre omfattende endringer i livene sine. Områder som peker seg ut som sentrale i tiltaksutvikling for unge med omfattende ruserfaring er følgende: *langsiktige og forpliktende omsorgsbaser, fellesskapet som utviklingsarena, erfaringer fra gatekultur til nytte, forståelse av kjønn i barnevernsarbeid*. Studien tilbyr også en *strukturmodell for kunnskap og forståelse av hjelpende arbeid*, som kan hjelpe profesjonelle til å se de unge som aktive medskapere av seg selv, som intensjonale og aktive deltakere i en kommunikasjonsprosess.

ABSTRACT

The Norwegian Directorate for Children, Youth and Family Affairs (Bufdir) and their agencies (Bufetat) are developing competence and improving services to help young people with drug problems. Bufetat are building their knowledge base on these young people on evidence based outcome research. The voices of the young people and their own understanding of their, is not to be found in official plans and policies.

This study results from a wish to provide a more nuanced understanding of these young people with drug problems and their life experiences, by synthesizing the findings from 6 different existing qualitative research studies. These studies present both young people in their own subcultures and in their meeting with the official system. This is due to the aim of the thesis, which is to explore how movements of the young people in subcultures, should give some insight into how the official system should develop their support services. The main focus of this thesis is how young people with extensive drug experience understand their situation and needs, and how knowledge about how they experience the world should provide direction for services from Bufetat. The theoretical framework used in this study is based upon a social constructive perspective, mainly represented through Pierre Bourdieu's conflict theoretical synthesis and Michel Foucault's discursive concept.

Analysis in the study shows that the young people solve complicated life experiences by orientation towards environments that are not aligned with what is expected in society. They are trying to construct boundaries where they can feel safe, recognised, confirmed and respected. The analysis show that the drugs have different functions in the life of young people, and that the young people's recognition project has gender implications. In the system world the young people meet controlling boundaries, focusing on obedience and discipline. These can be experienced as insulting and degrading for young people's dignity and self worth. But the young people also have experience with professionals where they meet recognition, dignity and respect. The findings in this study together with the theoretical framework argue that the approach taken by Bufetat does not correlate with the evidence of what the youth need to help them make comprehensive changes in their lives. Areas this study indicates as important in further service development for the young people with extensive drug experience are as follows:

Long term and involved 'care bases', the collective as a development arena, experiences from street culture seen as acceptable competence, understanding of gender implications in child welfare. The study also offers a *structural model for competence and the understanding of support work* which can help professionals to see the young people as active co-creators of themselves, and as active participants in a communication process.

INNHALDSFORTEGNELSE

1. INNLEDNING	7
1.1 Konstruksjon av en studie.....	7
1.2 Perspektiver på unge med omfattende ruserfaring	10
1.2.1 Rus- og misbruk.....	10
1.3 Hensikten med studien	12
1.3.1 Problemstilling	13
1.4 Oppgavens videre oppbygging.....	13
2. SYSTEMVERDEN MØTER LIVSVERDEN	14
2.1 Bruk av institusjon overfor unge med omfattende ruserfaring.....	14
2.1.1 Plasseringsgrunnlag.....	14
2.1.2 Barn og unges rett til medvirkning	16
2.2 Strukturelle trekk ved velferdsinstitusjoner i det moderne	17
2.3 Å gjenreise tillit til ekspertsystemer gjennom vitenskapliggjøring og instrumentalisering	20
2.4 Kunnskapssyn i systemverden.....	22
2.4.1 Kunnskapsoppsummeringer som maktfaktor.....	24
3. METODOLOGI, TEORI OG FORSKNINGSSTRATEGI.....	28
3.1 Metodologiske valg	28
3.2 Hermeneutisk tilnærming	29
3.3 Sosial konstruktivistisk tilnærming.....	30
3.3.1 Livsverden som forskningsfenomen	31
3.3.2 En sosialkonstruktivistisk forståelse av utvikling og identitet.....	33
3.3.3 Rus og rusmiddelbruk i det globaliserte samfunn	34
3.4 Kjønn som teori og fortolkningsmetode.....	37
3.5 Konfliktteoretisk syntese hos Bourdieu	38
3.6 Diskursbegrepet hos Foucault	41
4. METODISK GJENNOMFØRING.....	44
4.1 Kvalitativ metasyntese.....	44
4.1.1 Trinn 1: Bestemme fokus for studien	45
4.1.2 Trinn 2: Bestemme inklusjon og eksklusjonskriterier	45
4.1.3 Trinn 3: Identifisere og finne studier.....	46
4.1.4 Trinn 4: Vurdere kvaliteten av studiene	47
4.1.5 Trinn 5: Dataanalyse – metaetnografi	48
4.2 Koding og analyse	49

4.3	Refleksjoner rundt forskningsopplegget.....	52
5.	DE UNGES LIVSVERDEN – BEVEGELSER I UTAKT	54
5.1	Unge, marginalisering og livsstrategier	54
5.2	Familie- og vennskapshistorier; fravær og marginalisering.....	56
5.3	Skolehistorier – distanse og marginalisering.....	59
5.4.1	Tilgang.....	61
5.4.2	Å vokse opp fort.....	62
5.4.3	Ontologisk trygghet	63
5.4.4	Alternativ kompetansebygging	65
5.5	De fremgangsrike og mindre fremgangsrike.....	67
5.5.1	Tre hovedgrupper unge	67
5.5.2	Ruskultur som motmakt	68
5.5.3	Rus som selvmedisinering og overlevelsesstrategi	71
5.5.6	Rus som kontekstuel virkemiddel.....	74
5.6	Status og anerkjennelse i gatekulturen, en kamp om posisjon	76
5.7.1	Anerkjennelse hos Honneth	79
5.7.2	Respektanerkjennelse som mannlig prosjekt i å gjøre seg større	81
5.7.3	Relasjonsanerkjennelse som kvinnelig prosjekt i å gjøre seg større	83
5.7.4	Anerkjennelse og sosial skam	85
5.8	I skjæringspunktet mellom anerkjennelse og miskjennelse – oppsummerende diskusjon	87
6.	MØTER MED SYSTEMVERDENEN	89
6.1	Møter i utakt mellom aktør og struktur	89
6.1.1	Krenkende systemmarkører	89
6.1.2	Motmakt innenfor systemverdenen	92
6.1.3	Manglende tilrettelegging og tilstedeværelse	94
6.1.4	Omsorgsmakt.....	95
6.2	Verdige og uverdige klienter – en verdighetsdiskurs.....	98
6.3	Systemspråk og aktørspråk – en normativ diskurs	101
6.4	Bevegelser i takt – møter kjennetegnet ved anerkjennelse, verdighet og respekt	104
6.4.1	Voksendeltakelse og langsiktighet	104
6.4.2	Velgjørende relasjoner - å bli gjort synlig.....	105
6.4.3	Kraften i uformelt samvær	106
6.4.4	Å gjenetablere kontakt med familien og jevnaldrene.....	107
6.4.5	Kommunikativ forståelse av hjelpende arbeid.....	109
7.	EVIDENSBASERTE PROGRAMMER OG IMPLIKASJONER FOR PRAKSIS....	113
7.1	Læringsbasert rusbehandling (LBR) – mulighet eller risiko?	113
7.1.1	Ulike grupper ungdommer - en og samme medisin?	114
7.1.2	Relasjonsplan og innholdsplan.....	115
7.1.3	Ytre og indre kontroll	116
7.2	Medvirkning eller disiplinering – en barnevernfaglig diskurs	118

8.	AVSLUTTENDE REFLEKSJONER.....	120
8.1	Ut av den larmende tausheten	120
8.2	Studiens pålitelighet, gyldighet og relevans.....	120
8.2.1	<i>Langsiktige og forpliktende omsorgsbaser .....</i>	122
8.2.2	<i>Fellesskapet som utviklingsarena .....</i>	122
8.2.3	<i>Erfaringer fra gatekultur til nytte i storsamfunnet .....</i>	124
8.2.4	<i>En alternativ modell for kunnskap og forståelse .....</i>	125
8.2.5	<i>Forståelse av kjønn i barnevernsarbeid .....</i>	125
8.3	Avslutning.....	127
	LITTERATUR	129
	VEDLEGG.....	138
Tabell 1	Fakta om studiene.....	138
Tabell 2	Kode og analysetabell inkludert temaer, kategorier, teoriforståelse/andreordens fortolkning.....	139
Tabell 3	Syntesisering – inkludert kategorier, andreordens- og tredjeordens fortolkning	140

1. INNLEDNING

1.1 Konstruksjon av en studie

Barne-, ungdoms- og familieetaten (Bufetat) ønsker å bygge opp et tiltaksapparat som kan hjelpe unge med omfattende ruserfaring på en bedre måte enn det etaten har greid til nå. De unges egen stemme, og de unges forståelse av sin situasjon glimrer derimot med sitt fravær i handlingsplaner, opplæringsprogram og tiltaksutbygging.

Våren 2009 ble det stort mediafokus på unge med rusproblemer som bor i barneverninstitusjoner i Bergensområdet, blant annet ut fra at det skjedde flere alvorlige hendelser i denne gruppen. Situasjonen ble beskrevet som at ungdom utvikler sin ruskarriere under omsorg av barnevernet, og det ble oppsummert store mangler både rusfaglig/metodisk, organisatorisk og med hensyn til tilsynsordningene knyttet til disse unge. I forkant hadde Utekontakten i Bergen gjort en kartlegging (Grung 2008) av unge med tilknytning til tunge rusmiljøer i Bergen sentrum. Kartleggingen oppsummerer at det er en foruroligende økning i antall enkeltungdommer med tilknytning til rusbelastede miljøer i byen, og at gruppen har utviklet omfattende rusproblemer. Videre hevdes det at problemene synes størst og planene færrest i forhold til de yngste under 18 år. Det oppgis at det både er tilgang på, og utstrakt rusbruk blant unge på barneverninstitusjoner. Systemer som er satt til å hjelpe de unge, bidrar dermed selv til problemet.

Barneverninstitusjonene etterlyser økt kompetanse på rus, samt tilgang på behandlingsplasser for mer systematisk arbeid med denne målgruppen. Mediafokus og kartleggingen ved Utekontakten førte til at unge med rusproblematikk ble satt på den politiske dagsordenen, og på oppdrag fra Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet ble det utarbeidet en rapport ” Rapport 1 – 2009: Innsats mot rus i barneverninstitusjoner” (Barne- ungdoms- og familiedirektoratet 2009). I rapporten kommer det frem at mange institusjoner og fagmiljøer som utøver det praktiske og daglige arbeidet med unge som har en omfattende rusbruk, savner metodiske tilnærminger og spesifikk kunnskap som kan hjelpe dem til å forstå og håndtere de utfordringer de møter i sitt arbeid med denne ungdomsgruppa. Fagmiljøer og den enkelte fagperson kan oppleve seg hjelpsløs og utilstrekkelig i møte med unge som betakker seg for hjelpen som blir tilbudt, ungdom som rømmer tilbake til ”livet på gata”, unge som opplever at skoen trykker på helt andre steder enn der hjelpeinstansene oppfatter at den gjør. I en arbeidssituasjon hvor hverdagen er preget av krav om behandlingseffektivitet, høyt

arbeidspress og bedre ressursutnyttelse, kan det være vanskelig å løfte blikket og stille spørsmål ved forutsetningene en tufter hjelpeinnsatsen på.

Barnevernsmyndighetene har gitt et tilsvarende svar til institusjonenes problemer knyttet til å arbeide med målgruppa ungdom med rusvansker, og har utviklet og igangsatt en rusfaglig handlingsplan (Handlingsplan for rusarbeid i Bufetat 2010 – 2011). Det mest konkrete tiltaket i handlingsplanen, er at statlige barnevernsinstitusjoner skal igangsette et behandlingstilbud basert på læringsteoretiske prinsipper. I forarbeidet til handlingsplanen uttaler direktøren for Bufetat at institusjonene i større grad må ta i bruk metoder som har dokumentert effekt for behandling av rus, og implementere kunnskap fra disse metodene i den generelle institusjonsdriften ([www.bufetat](http://www.bufetat.no) 01.03.09). I tilknytning til denne planen, er det også utarbeidet en opplæringspakke om rusmiddelbruk, som skal anvendes på alle statlige barnevernsinstitusjoner. I denne opplæringspakken er de unges egen stemme totalt fraværende, og de fremstår som kjønnsnøytrale kategorier. Med utgangspunkt i at en kultursensitiv kunnskap om hvordan unge med omfattende ruserfaring forstår og utnytter sitt opplevde handlingsrom generelt og i en barnevernkontekst spesielt, bør være sentral i utviklingen av barnevernets kunnskaps- og kompetanseutvikling, har denne studien som intensjon å tilby en slik kunnskapstilgang.

Tiltakene i Bufetats handlingsplan er begrunnet og vel fundert i en bestemt forståelse av forskningskunnskap, basert på randomiserte gruppedesign, som også er norm i såkalt evidensbasert forskning (Ekeland 2004, Ulvik 2009, Backe-Hansen 2009). En slik forskning kjennetegnes ved at en bestemt intervensjon gis til et tilfeldig utvalg av en bestemt målgruppe, og effekten av intervensjonen måles i forhold til en sammenlignbar kontrollgruppe som ikke får intervensjonen. I forlengelsen vil disse studiene som baserer seg på resultater for et gjennomsnitt på gruppenivå, legge føringer for tiltak på individnivå. Denne type forskning egner seg best til å utforske mulige virkninger av en avgrenset intervensjon på et avgrenset problem (Ekeland 2004, Backe-Hansen 2009). Backe-Hansen (2009) hevder ut fra en gjennomgang av denne type forskning, at større eller mindre deler av barnevernets praksis ikke så enkelt lar seg studere ved hjelp av randomiserte, kontrollerte utprøvinger av intervensjoner. Hun hevder videre at en utvidet forståelse av evidens er nødvendig i denne type virksomhet, hvor også kvalitative studier inngår som en del av grunnlaget for en evidensbasert praksis. I en vitenskapsteoretisk forståelse, vil spørsmålet om

hvordan forskningsobjektet konstrueres være sentral; hvordan unge med omfattende ruserfaring forstås, og hva de undersøkes som i forskningen. Hvordan fenomener konstrueres, hvilke begreper som brukes legger føringer for hvordan fenomener undersøkes, for hvilke spørsmål som stilles, og hvilke som ikke stilles (Ulvik 2009). I en forskningstradisjon som fokuserer på tiltakseffekt, utelukkes deltakernes forståelse, meningsdannelse og konteksten praksisen foregår i. En kunnskap som er nødvendig å få tak i om en vil forstå den virkeligheten en vil gripe inn i.

I Bufetats handlingsplan og tiltaksplanlegging, inngår *ikke* de unges egen forståelse og meningskonstruksjon som grunnlag for kunnskapsutvikling i møte med disse unge. Opplæringspakken gir ikke kunnskaper som bygger på de unges opplevelse av sin situasjon og behov, og tiltakene som settes inn bygger på evidensbaserte programmer som beskrevet foran. Denne studien ønsker således å gi et supplement og et alternativt kunnskapstilfang i utviklingen av gode hjelpetilbud til disse unge. Studien vil dermed ta utgangspunkt i en fenomenkonstruksjon som fokuserer på spørsmål rundt meningen med de unges handlinger; hva de prøver å få til med måten de handler på, hvilke strategier de tar i bruk, samt hvordan de opplever og forstår seg selv og menneskene rundt seg.

Bufetats systemblikk formes både av systemets oppgaver og mandat, av organisatoriske forhold og av profesjonsbestemte forståelser (Hennum 2006). Relevante problemstillinger i oppgaven vil dermed være hvordan de unge oppfattes av samfunnets velferdsapparat. Samsvarer Bufetats konstruksjoner av kunnskap og tiltaksutvikling knyttet til de unge, med de unges egen kunnskap om situasjonen på måter som kommer de unge med rusproblemer til gode, eller sees de unge på bestemte måter som kan være til hinder for gode utviklingsprosesser?

Mens den evidensbaserte kunnskapen fokuserer intervensjonene, ønsker jeg med mitt prosjekt å bringe frem kunnskap om de unge selv som subjekter, deres erfaringer og fortolkninger av sin rusbruk og livssituasjon, og dermed gjøre forskningsresultater om emnet mer tilgjengelig for profesjonelle som skal arbeide med denne målgruppen. Mye av denne kunnskapen foreligger i dag fragmentert i mange ulike kvalitative studier. Forskere har studert samme fenomen gjentatte ganger uten at noen har syntetisert studiene. Dette kan være en av årsakene til at mange resultater fra kvalitativ forskning fremdeles er relativt ukjente, og derfor har hatt liten innvirkning på praksis (Fingfeld 2003). Gjennom ulike søk som blir

utdypet i studiens metodedel, fremkommer ingen samlet syntetisering på dette området. Mitt prosjekt vil være å gjennomføre en metasyntese av relevante primærstudier (se kapittel 3), og formålet er å komme frem til resultater som kan være hensiktsmessige både for utvikling av tilbud til disse unge, og for fagfolk i praksis.

1.2 Perspektiver på unge med omfattende ruserfaring

Denne studien skal omhandle unge mennesker med omfattende ruserfaring; Hvordan de oppfatter seg selv i verden, og hvordan veier ut av marginale posisjoner kan skapes og tilrettelegges. En slik forskning har fokus på de unges meningskonstruksjon som utgangspunkt for å kunne etablere kunnskap om hvordan hjelp kan tilrettelegges for at de skal kunne mestre livene sine på en fruktbar måte.

Unge mennesker er handlende subjekter som handler ut fra sin konkrete livssammenheng slik de selv forstår den. Handlinger som det å bruke rusmidler har dermed en mening for den enkelte unge, og dette studiet vil argumentere for at denne meningen er helt avgjørende å få tak i, om vi skal kunne gi disse unge god hjelp. I oppgaven har jeg lånt begrepene *livsverden* og *systemverden* fra filosofen Jürgen Habermas (Aakvag 2008) Mens systemverden er upersonlig og målrasjonell, er livsverden styrt av intersubjektivitet hvor aktører skaper mening og forhandler om verdier om hva som skal defineres som sant og godt (Aakvag 2008). Habermas sine begrep synes egnet til å diskutere hvordan vi som forskere eller profesjonelle kan nærme oss en forståelse av de unges hverdagsliv som et felt for en utvidet kunnskap om gode hjelpetiltak fra systemets side. Vi kan ikke ta for gitt at unge med omfattende ruserfaring har de samme erfaringer, verdier og mål som systemverden representerer. Dette vanskeliggjør en målrasjonell diskusjon om hvilke virkemidler som er de mest hensiktsmessige og effektive.

1.2.1 Rus- og misbruk

Det finnes ulike definisjoner på rusbruk, og avgrensningen mellom rusbruk og rusmiddelmisbruk. I Regjeringens handlingsplan mot rusmiddelproblemer 2003 – 2005 omhandles denne distinksjonen slik:

”Det er ikke en klar grense mellom bruk og misbruk av rusmidler. Begrepsbruken vil variere i forhold til type stoff, mengde, kultur, tid, sted og konsekvens. Særlig for alkohol er det vanskelig å definere en tydelig grense mellom bruk og misbruk” (s. 10).

For å ivareta kompleksiteten som hersker mellom bruk og misbruk, samt at oppfatningen om en ungdoms bruk av rusmidler er bruk eller misbruk kan variere og være forskjellig ut fra hvem som definerer, omtales de unge i denne studien som unge med omfattende ruserfaring. Et slikt perspektiv omhandler også å forsøke å unngå å kategorisere de unge innenfor en snever kategori.

Rusmiddelbruk og – misbruk kan forstås på mange måter. Mange ulike modeller og teorier prøver både å forklare og å håndtere problematikk knyttet til rus (Fekjær 2004). Det er likevel mulig å skille mellom to grunnholdninger, den individuelle og den sosiale, og hvor førstnevnte er den dominerende, i følge Helle Vibeke Dahl (2004). Denne grunnholdningen bygger på at det er på individnivå vi kan finne årsakene til og løsningene på rusproblemer. Denne individentsentrerte forståelsen gjør seg gjeldende på både det medisinske, psykologiske og strafferettslige området, og målet er å behandle og kontrollere avvikende atferd (Musto 1973 i Dahl 2004). Felles for de forskjellige variasjonene av den individorienterte forklaringsmodellen om vi snakker om behandling eller straff, er at rusmiddelmissbrukere stort sett opptrer som symptom- og problembærere og som passive figurer i diagnosebeskrivelser og behandlingsstatistikker (Dahl 2004).

Den andre grunnholdningen om rusbruk kjennetegnes av sitt fokus på rusbrukens sosiale karakter. Innenfor denne forståelsen sees rusbruk i et sosialt og relasjonelt perspektiv, og forstås som et resultat av kompliserte sosiale prosesser. Betydning av rus og rusbruk konstrueres imidlertid ikke bare hos rusmiddelmissbrukere. Samfunnsmessige diskurser og forhold er med å danne grunnlag for hvordan rusmiddelmissbruk og misbrukerne defineres (ibid). Rusmiddelmissbrukere er således ikke frie til å danne egne oppfatninger om rusbruken. De gjør det med bevissthet om at omgivelsene i stor grad tar avstand fra deres rusbruk. Konsekvensen kan være at de føler seg stigmatisert, men også at rusbruk kan oppleves som opprør eller motstand mot det bestående.

Rusforskeren Bengt Svensson (1999 i Lalander 2005) hevder at det som oppfattes som misbruk, er kulturelt bestemt. De som selv bruker narkotika, har ofte en annen forståelse av bruken enn myndighetene som oppfatter all bruk av narkotika som misbruk. Slik knyttes språket til kulturelle forestillinger og ideologier om hva som er normalt/unormalt, ønskelig/ uønsket eller legitimt/illegitimt. Å omtale ungdommer som rusmisbrukere,

medfører en kategorisering hvor en står i fare for å se den unge på en bestemt måte. Den unge blir til et objekt som skal repareres av det profesjonelle hjelpeapparatet. En ser bort fra at unge også er aktive medskapere av seg selv, ikke bare passive mottakere av reguleringsstrategier. I samhandling med omgivelsene, har de sitt eget utviklingsprosjekt og ønsker for hvordan livet skal bli. Et utviklingsprosjekt som til forveksling ligner det andre unge på samme alder har (Sagatun 2008).

I min studie vil unge med omfattende ruserfaring bli forstått kontekstuellt, i lys av de komplekse sosiale prosessene som deres rusmiddelbruk inngår i. Rus og tilknytning til rusmiljøer kan dermed oppfattes både som meningsskaping i en kontekstuell forstand, samtidig som rustilhørigheten er problematisk og skaper store problemer for de unge på andre arenaer.

1.3 Hensikten med studien

Denne studien ønsker å bidra til en nyansert forståelse av unge med omfattende rusmiddelbruk, gjennom å analysere og syntetisere allerede eksisterende kvalitativ forskning. Studien ser på hvordan disse unges opplevelse av livsverden identifiseres i forskningslitteratur, gjennom å syntetisere funnene i et utvalg forskningsstudier. Fokuset er lagt på unge i Norden de siste ti årene for å sikre mest mulig relevans for dagens norske institusjonshverdag. Likeledes representerer studiene både de unges livsverden i subkulturelle miljøer, og de unges møte med systemverden. Dette ut fra at studiens formål er å undersøke hvordan bevegelser i subkulturen for de unges del, kan ha betydning for hvordan hjelp bør innrettes fra systemverdens side.

Studien vil dermed kunne bidra til en større bredde i forståelsen av unge mennesker som har et omfattende rusmiddelbruk, og lever i rusmiddelrelaterte miljøer. Gjennom en utvidet og supplerende kunnskap om hvordan disse unge opplever sin situasjon og møte med institusjonsverden, kan studien supplere kunnskap som Bufetat legger til grunn i tiltaksutbygging og opplæringspakke.

1.3.1 Problemstilling

Hvordan opplever unge med omfattende ruserfaring sin situasjon og behov – og hvordan kan kunnskapen om de unges livsverden få betydning for hjelpetiltak fra Bufetats side?

- Hvordan konstruerer de unge mening og sammenheng i livene sine?
- Hvilke prosjekter prøver de å realisere, gjennom hvilke strategier?
- Hvordan konstitueres kjønn i livene til de unge?
- Hvordan opplever de unge møtet med systemverden?
- I hvilken grad og på hvilke måter kan kunnskapen om de unge komme Bufetat til gode i utvikling av tilbud og tiltak?

1.4 Oppgavens videre oppbygging

Kapittel 2 gir en redegjørelse for systemverdens inngripen overfor unge med omfattende ruserfaring, samt ulike kunnskapssyn som kommer til syne i forskning knyttet til målgruppen. I kapittel 3 redegjør jeg for de metodologiske og forskningsmessige avveininger som er gjort, samt de teoretiske forankringer studien hviler på. I kapittel 4 presenterer jeg forskningsdesign og den metodiske gjennomføringen av undersøkelsen. Kapittel 5 presenterer funn og analyser av de unges bevegelser i rusrelaterte miljøer, mens kapittel 6 presenterer funn og analyser av de unges møte med systemverden. Kapittel 7 beskriver og diskuterer Bufetats tiltaksutvikling gjennom Læringsbasert rusbehandling. Kapittel 8 er et oppsummerende diskusjonskapittel, med forslag til områder som bør vektlegges i tiltaksutvikling overfor de unge.

Tabeller som viser utviklingen av den kvalitative metasyntesen, ligger som vedlegg bakerst, men er henvist til i teksten.

2. SYSTEMVERDEN MØTER LIVSVERDEN

For å plassere studien inn i den virkeligheten de unge blir møtt med i systemverden, vil dette kapitlet omhandle institusjonsbruk overfor unge med omfattende ruserfaring;

Plasseringsgrunnlag, de unges rett til deltakelse og medvirkning, samt hvordan kjønnsdimensjonen forstås innenfor barneverninstitusjonene. Som en inngang til forståelse av hvordan makt og kunnskap innenfor systemverden former forståelsen av, og tilbudet til de unge, vil strukturelle trekk ved moderne velferdsinstitusjoner også bli diskutert. Videre vil kunnskapssyn som presser seg frem gjennom den vitenskapliggjøring og instrumentalisering som skjer innenfor systemverden gjennom forsøk på å gjenopprette en tynnslitt tillit, bli drøftet. Til slutt i kapitlet presenteres et utvidet kunnskapstilfang gjennom fortolkende forskningskunnskap som inkluderer de unges egen meningsdannelse og forståelse av hva som er god hjelp.

2.1 Bruk av institusjon overfor unge med omfattende ruserfaring

2.1.1 Plasseringsgrunnlag

Unge med omfattende ruserfaringer, er ikke en egen gruppe med hensyn til plasseringsgrunnlag i barnevernet. De fleste kommer inn under kategorien atferdsvanskelige og plasseres etter tvangsparagrafen 4 – 24, eller etter den frivillige paragrafen 4 – 26. Paragrafene kan anvendes overfor unge over 12 år, når den unge har utvist alvorlige atferdsvanskeligheter: ved alvorlig eller gjentagende kriminalitet, ved vedvarende misbruk av rusmidler eller på annen måte (Lov om barneverntjenester). Storvoll (1997) har kartlagt unge med atferdsproblemer, og i beskrivelser fra første- og annenlinjetjenesten er det bruk av rusmidler som oppsummeres å være det problemområdet som hyppigst dominerer etatenes beskrivelser av målgruppens atferd.

Plassering etter disse paragrafene begrunnes dermed i barn og unges egen atferd, mens plassering etter § 4 – 12 begrunnes i forhold ved omgivelsenes manglende omsorg (Lov om barneverntjenester). En slik todeling kan være komplisert. Mange barn og unge hvor begrunnelsen for plassering ligger hos dem selv, har sin bakgrunn i familier som ikke har greid å ivareta omsorgen på en tilfredsstillende måte, og barna kunne like gjerne være plassert på dette grunnlaget (Tjelflaat og Ulset 2007). Barn og unge som er plassert etter § 4 – 12 kan naturligvis også vise atferd som innbefatter omfattende rusmiddelbruk. Tradisjonelt har en tenkt at barn og unge som plasseres etter omsorgsparagrafen skal få et omsorgsbasert

tiltak, mens unge som plasseres etter atferdsparagrafene, trenger et behandlingstilbud. For de mest utsatte ungdommene kan dette tradisjonelle skillet mellom behandling og omsorg fremstå som meningsløst. De vil ha behov for begge deler (Storø et al 2010)

I likhet med endringer for øvrig i velferdsstaten (Ekeland 2004), bygges institusjonsomsorgen i Bufetat ned til fordel for mer lokalbaserte og familierettede tiltak (Storø et al. 2010). Institusjonsplassering anses som lite hensiktsmessig og i mange tilfeller som skadelig for barn og unge (Andreassen 2003). Overfor gruppen atferdsvanskelige unge, er det likevel slik at barnevernmyndighetene ser behovet for sterkere sanksjonsmuligheter, og det er et krav at det er institusjonsplassering som skal benyttes over for denne gruppen (Bengtsson og Jakobsen 2009). Å finne anvendelige plasseringsalternativer til disse unge, oppfattes som en nesten uløselig oppgave. Det finnes ingen fyllestgjørende oversikt over hvor mange unge som er plassert i henhold til atferdsparagrafene i Norge, men gruppen som defineres som atferdsvanskelig er liten i forhold til de barn og unge som har kontakt med barnevernet totalt sett. Likevel har denne gruppen fått et stort fokus både politisk, i media og innenfor barnevernet. Det har vært mange kritiske røster i den offentlige debatten, og det har blitt satt spørsmålsteget ved både innhold og effekten av innsatsene. Kritikken og oppmerksomheten har ført til endringer i både politiske føringer og konkrete tiltak, og det blir til stadighet forsøkt utviklet nye tiltak og metoder.

De unge i dette studiet vil ut fra ovenstående kunne oppholde seg i barneverninstitusjoner i henhold til ulike paragrafer. Mitt fokus vil være hvilken hjelp disse unge vil ha behov for, uavhengig av plasseringsgrunnlag, og jeg vil derfor ikke gå inn i beskrivelser av ulike typer institusjoner. Det kan likevel være på sin plass å bemerke at de fleste institusjoner gjerne må forholde seg til ungdommer med ulike plasseringsgrunnlag og behov. Blant annet har noe av kritikken vært at ungdom med og uten rusproblematikk plasseres på samme institusjon og at fagmiljøene dermed må forholde seg til en sammensatt målgruppe (Tjelflaat og Ulset 2007). Som fremkommet tidligere, kan noe av bekymringen da knyttes til at ungdommer uten ruserfaring lærer rusmiddelbruk innenfor det offentlige hjelpeapparatet som er satt til å hjelpe dem. Samtidig har dette studiet som intensjon å vise at også gruppa ungdom med omfattende ruserfaring, er en sammensatt målgruppe med ulike utgangspunkt og behov.

2.1.2 Barn og unges rett til medvirkning

Moderne syn på barn og barndom, krever at en anser barn og unge som kompetente aktører og handlende subjekt i eget liv, også innenfor barnevernet. Barndom er noe som konstrueres sosialt og kulturelt, barndommen er ikke noe som er gitt en gang for alle, men endres hele tiden (Angel 2010). Barns rett til medvirkning og innflytelse på egen hverdag stadfestes i ulike lovverk som FN's barnekonvensjon, barnevernloven og barneloven (Ulset 2010). Å anerkjenne barn og unge som selvstendige individer, innebærer at de har rett til å komme til orde i alle saker som har betydning for dem. I et slikt perspektiv kreves det at en innenfor systemverden må finne måter å kommunisere med og skaffe seg innsikt i de unges måter å oppfatte og forstå sin egen situasjon på. I en EU- rapport fra 2009, gjennomgår unionens ungdomsforskning over 20 år (SSH 2009). Her pekes det på viktigheten av ungdoms aktive deltakelse i både planlegging og utforming av tiltak. Når slik deltakelse fungerer, fungerer også mest sannsynlig tiltaket. For at ungdom skal være reelle deltakere, må de få innflytelse på hvordan hjelp skal utformes, og hvordan institusjonslivet skal organiseres. Av studier som prøver å forstå døgninstitusjonenes praksis, vises det til Schwartz (2007 i Eglund et al 2009). Profesjonelle forstår barns livsproblemer på en bestemt måte, og disse problemforståelser har innflytelse på hvordan den pedagogiske innsatsen utformes. For at plasserte barn og unge skal gis gode utviklingsbetingelser, fremhever Schwartz at det i det pedagogiske arbeidet må fokuseres på barnenes adgang til, innflytelse på og deltakelsesmuligheter i sosiale praksiser. Det vises også til hvordan utviklingspotensialet vanskeliggjøres når det pedagogiske fokus flyttes mot det individuelle barn som ensidig problematisk.

FN's komite for barns rettigheter har til tross for omfattende lovverk, kritisert Norge for at barn i kontakt med barnevernet ikke blir hørt (Ulset 2010). Ulike sider ved institusjonell praksis vil innvirke på de unges muligheter til å bli hørt og påvirke hverdagslivet. Unge med omfattende ruserfaring plasseres også innenfor rammer hvor det gis anledning til å regulere hverdagen og benytte sterkere sanksjoner i større grad enn for andre i barnevernet, ut fra at de gjennom rusbruken ofte oppfattes å ikke vite sitt eget beste, at de er en fare for seg selv og omverdenen, og at de prøver å manipulere omgivelsene for å kunne fortsette sin ruspraksis. Hvilke vilkår skaper dette for kommunikasjon og samhandling, og hva innebærer dette for de unges rett til å bli hørt og å være medvirkende i sin egen hverdag?

2.1.3 Kjønnsperspektiv i barnevernet

Petra Ulmanen og Gunvor Andersson (2006) har gjort en litteraturgjennomgang av kjønnsperspektivet i forskning om svensk barnevern. De oppsummerer at det innen barnevernet er et svært tradisjonelt bilde av kjønn og familie. Slik blir barneverninstitusjonene agenter for å fastholde og gjenskape tradisjonelle normer og forestillinger om kjønn. De hevder også at det kan være fare for å befeste tradisjonelle syn på kjønn gjennom en kjønnsdelt behandling. Positive effekter kan oppnås ved å synliggjøre forskjeller for å utforme en bedre behandling, samtidig som dette kan være med til å befeste stereotype forestillinger om jenter som avvikere, og at forskjeller mellom jenter, og forskjeller mellom gutter usynliggjøres. Dette kan også føre til at jenter og gutter som ikke følger det generelle kjønns mønsteret, i liten grad får tilgodesett sine behov. Forfatterne betoner behovet for å anlegge et kjønnsperspektiv på forskning om barn og unge, men løfter også frem at samspillet mellom kjønn, klasse og etnisk bakgrunn bør få oppmerksomhet da kjønn ikke kan skilles ut som en faktor som står alene.

Kjønn blir i sjelden grad tematisert og drøftet i det norske barnevernet. Tradisjonell psykologisk kunnskap har preget feltet, hvor både barn, ungdom og voksne i liten grad har kjønn (Sagatun 2009). Når jeg søker ved hjelp av søkeordene *kjønnsperspektiv*, *kjønnsfokus*, *kjønnsdelt behandling*, *kjønnsrolle* i "Nasjonalt bibliotek for barnevern og familievern", får jeg ett treff (som omhandler flyktninger som kommer til Norge). Emnemenyen inneholder tema kjønn og identitet, men her er det først og fremst fokus på homofiles rettigheter, kjønnslemlestelse og salg av seksuelle tjenester. Ingen av dokumentene knyttet til handlingsplanen for unge med omfattende ruserfaring, har betraktninger rundt kjønnsfokus i behandlingen av de unge. Fra forskningen vet vi at det er store forskjeller mellom jenter og gutter med hensyn til atferd og problemdebut når det gjelder rus. Forskningen viser også at moralske oppfattelser av guttenes og jentenes atferd og problemer spiller en rolle i forhold til samfunnets innsats og løsningsmodeller (Ulmanen & Andersson 2004).

2.2 Strukturelle trekk ved velferdsinstitusjoner i det moderne

"Vi er alle sosiale konstruktører, men noen er mer konstruktører enn andre" sier Aakvaag (2008:93). Sentralt i Pierre Bourdieus teorier står spørsmålet om dominans, over – og underordning, og den symbolske makten som er makt til å konstruere virkeligheten (Bourdieu 1996). Ifølge Bourdieu gjør staten med suksess krav på enerett til legitim bruk av fysisk og

symbolsk vold på et avgrenset territorium på hele den tilhørende befolkning. Den inkarnerer seg objektivt i form av spesifikke mekanismer og strukturer, og subjektivt i hjernene til folk i form av mentale strukturer, skjemaer for persepsjon og tenkning (Bourdieu 1996).

Plassering av barn og unge på institusjon er ingen ny oppfinnelse. Foucault (1973) beskriver det han kaller ”den store interneringen” som starter på midten av 1600 tallet. Mennesker som på en eller annen måte truet den offentlige orden ble plassert på anstalt, og dette gjaldt alt fra sinnslidende, tiggere, drukkenbolter, fattige og foreldreløse barn. Hensikten med å ta i bruk slike foranstaltninger, var å skjerme samfunnet for disse individene, samtidig som de ble satt til hardt arbeid som tjente institusjonene. Den moderne barneverninstitusjonen oppstår på midten av 1800 tallet, og bygger på nye ideer om at barnet kan forandres ved pedagogisk påvirkning, og at et miljøskifte kan inneholde utviklingsmessige potensialer (Foucault 1977). Denne pedagogiske tenkningen om behandling av barn i institusjon, innebærer at man kan tilby forsømte og normløse barn bedre utviklingsmuligheter ved å flytte dem vekk fra en oppvekst i foreldrenes hjem. Hjemmet og foreldrene skal erstattes ved å sette inn profesjonelle og miljømessige innsatser innenfor institusjonelle rammer. Barna skulle oppdras og sosialiseres til samfunnsmessig akseptable rolle (Bengtsson og Jakobsen 2009).

Statens engasjement i borgernes liv ble forsterket i denne perioden, og den allmenne folkeskole vokste frem. En begrunnelse for å opprette nye oppdrageranstalter for barn og unge gjennom den første norske vergelov av 1896, var å skjerme den nye enhetsskolen for de fattigste og mest avvikende barna (Dahl i Bengtsson og Jakobsen 2009).

Institusjonsplassering av barn og unge kan slik oppfattes å befinne seg i et spenningsfelt mellom individuell hjelp og støtte på den ene siden, og kollektiv eller samfunnsmessig kontroll på den andre siden, eller en kobling mellom barnevern og samfunnsvern. Denne dobbelte koblingen mellom ”vern av barnet” og ”vern av samfunnet” har preget hele barnevernets historie, og er fortsatt en del av diskursen rundt institusjonsplassering av barn og unge i dag (Dahl i Bengtsson og Jakobsen 2009).

Foucault er opptatt av sammenhengen mellom makt og kunnskap i det moderne. Siktemålet er å vise at opplysningsmyten om modernisering som frigjøring fra makt er svært problematisk og at modernisering tvert om handler om fremveksten av nye og mer omfattende former for makt (Aakvaag 2008). De moderne institusjonene har detaljerte kriterier over hva det vil si å være en vellykket deltaker på ulike arenaer, over hva som er

normalt og dermed unormalt (Aakvaag 2008). Dette er en makt som forteller oss hvordan vi bør leve livet, hvordan vi bør se på oss selv, og som forvaltes innenfor vitenskaper og profesjoner som har med kontroll og hjelp og gjøre. Ved å lage kategorier av hva som er unormalt, avvikende og annerledes, skapes en kunnskap om "de andre" som noe som skiller seg fra oss normale. Ved å stille spørsmål om definisjonene av "det unormale", åpner vi også opp for spørsmålsstillinger om det som anses for "normalt". Klientgjørelse kan slik forstås som en prosess hvor menneskelige problemer blir oversatt til systemspråk (Järvinen og Mik-Meyer 2003). I følge Järvinen og Mik-Meyer ser velferdsinstitusjonene verden på en bestemt måte, og konstruerer klientidentiteter ut fra dette. Klientens situasjon blir dermed avklart med utgangspunkt i instansers fastlagte forståelsesrammer, og klienten tilpasses kategorier som tilsvarer velferdsstatens rådende handlingsmodeller. Konstruksjoner av institusjonelle identiteter baseres på en forståelse av hvordan problemer bør forklares og hvordan klienter bør se på deres problemer og hvordan de bør løses. I en slik forståelse blir klientens stemme svak, og et spørsmål i barnevernet vil være i hvor stor grad institusjonenes kategorisering stemmer med det barn og unge selv opplever som sin situasjon. Unge med rusproblemer *er* dermed ikke på en bestemt måte, men hun eller han *ses* på en bestemt måte med kontroll- og hjelpeapparatets blikk (Kvalsund 2007).

I tråd med tenkningen foran, omtaler Nikolas Rose (1998) den psykologiseringen som har skjedd i den vestlige verden de siste tretti årene som å virke inn på individets selvforståelse, og som grunnlag for hvordan politiske problemer blir formulert og forstått. De psykologiske disiplinene danner bakgrunnen for idealet om det individuelle og autonome selvet som beslutter seg til ulike valg ved å bruke et mangfold av indre og ytre teknologier (Rose 1998). Ekeland (2007) beskriver den enkeltes selvrealisering som et ideal i dagens samfunn, og at dette bare kan skje gjennom ei nedbryting av maktstrukturer og ulike former for autoritetsutøvelse (Ekeland 2007). Dermed må maktutøvelsen fra politikere, forvaltning og velferdsinstitusjoner finne nye former som passer inn i modernitetens prosjekt, slik også Foucault og Rose har pekt på. I stedet for direkte styring gjennom institusjonene, tar styringen form av påvirkningsstrategier og mer skjulte former for disiplinering. Å ikke lykkes som veltilpasset og leve på siden av det etablerte samfunn tolkes som en feil inne i individet, fremfor at det kan ha noe med strukturelle sider ved individets liv å gjøre. Dermed vil sosiale og politiske forhold bli individualisert, og tiltakene terapeutisert. Bourdieu betegner dette som en form for symbolsk vold. De høyverdige i samfunnet definerer hva som er høyverdig og mindre høyverdig, og de undertrykte får selv skylden for de problemer de måtte ha. Slik

sees det bort fra at samfunnsstrukturen og fordelingen av goder er med til at noen mennesker faller utenfor. Dette vil igjen påvirke selvfølelsen og identiteten til de menneskene som står i denne situasjonen. Som en del av velferdsinstitusjonene vil barnevernet tilby unge med omfattende ruserfaring noen identiteter som igjen får sosiale konsekvenser for disse unge. Som vi skal se nærmere på senere i studien, har mye forskning på denne gruppen unge vært konsentrert om deres problematiske og avvikende atferd. På den måten blir kunnskapen om denne gruppen i stor grad preget av negative bilder som kan virke stigmatiserende og skape fordommer om hvem disse unge er. Avviket er ikke noe man er, men noe man blir gjennom en konstruksjon av de som har definisjonsmakt. Slik kan vi også se at det er mulig å konstruere motsatsen, en som blir "normal" gjennom samhandling med andre. Vi trenger å vite om degraderende og undertrykkende forhold ved velferdsinstitusjonene, men også om hva som kan være med til å skape grobunn for gode endringsprosesser.

2.3 Å gjenreise tillit til ekspertsystemer gjennom vitenskapliggjøring og instrumentalisering

Stadig flere samhandlingsformer i samfunnet er prisgitt det Anthony Giddens (1997) har kalt ekspertsystemer. Vi har overlatt vår frihet til disse, og får til gjengjeld en gjennomførbar hverdag. Vi gir dem tillit, og de kvitterer med effektivitet. Ekspertsystemene gir oss sikkerhet i et usikkert og risikopreget samfunn så lenge vi stoler på at de fungerer (Giddens 1997). Barnevernet kan sees som et slikt ekspertsystem hvor tillit er en avgjørende faktor for at borgerne generelt, og klientene innenfor systemet spesielt, skal oppleve trygghet og kontroll.

Barnevernets institusjoner har vært utsatt for en århundrelang kritikk, og har berettiget en historisk frynsete legitimitet og tillit. I NOU 2004: 23 "Barnehjem og spesialskoler under lupen", blir kunnskap om omsorgssvikt og overgrep i institusjoner for barn og unge i perioden 1945–1980 gjennomgått. Mange tidligere barnehjemsbarn og barn som var plassert på spesialskoler har i ettertid fått erstatning for de overgrep de ble utsatt for i statlig regi. Det finnes naturligvis ingen enkle forklaringer på hvordan dette kunne skje, men datidens barneoppdragelse og barnesyn, manglende profesjonalisering og manglende tilsyn kan forklare noe.

Barneverninstitusjoner som en del av samfunnets offentlige organisasjoner kan omtales som multifunksjonelle ved at de blant annet skal ivareta motstridende hensyn som politisk styring, kontroll, lydhørhet og medbestemmelse fra brukerne, likebehandling, nøytralitet,

kostnadseffektivitet, forutsigbarhet, tjenestekvalitet og politisk lojalitet (Christensen et al. 2004). En viss grad av handlefrihet i arbeidet innenfor disse systemene har blitt oppfattet som nødvendig for å kunne håndtere komplekse, foranderlige og moralske problemer knyttet til mennesker. Det kreves dermed et visst utdanningsnivå hvor sosialisering innen yrkets moralske og etiske sider blir vektlagt, samt en viss type tenkning som anses for passende. Statsmakten og organisasjonsledelsen skaffer seg dermed garantier og kontroll med at arbeidet utføres i tråd med det rådende syn uten å direkte dirigere og standardisere arbeidsprosessene (Svensson 2008). Gjennom forvaltningsreformen i barnevernet i 2004, er nye krav om kvalitetsvurderinger av både statlige og private institusjoner innført i Norge. Det stilles nye krav til ansattes kompetanse og bemanningsfaktor, samt beskrivelse av målgruppe, målsetting og metodikk (BFD 2003). Institusjonene blir satt under press, og skal kunne dokumentere hva som virker, og effektivisere virksomheten sin (Backe-Hansen 2009). Hensikten med reformen er i følge strategidokument utarbeidet av tidligere Barne- og Familiedepartementet å sikre bedre faglig og økonomisk styring med barnevernet, god kvalitet i alle ledd, likeverdige tilbud i hele landet, og å sikre faglig videreutvikling av tjenestetilbudet. En kan på mange måter si at forvaltningsreformen går i retning av økt profesjonalisering gjennom krav til formell sosialfaglig utdanning og bruk av faglig anerkjente metoder, såkalte evidensbaserte programmer (Nordstoga 2006). I motsetning til den påkrevde handlingsfriheten for profesjonene som beskrevet foran, kan denne utviklingen forstås som at barnevernmyndighetene i større grad ønsker å styre og kontrollere det profesjonelle arbeidet mer direkte. Det kan også forstås som en måte å prøve å gjenreise tilliten til de profesjonelle og ekspertsystemet i tråd med Giddens tenkning.

Ekeland (2004) er også opptatt av sammenhengen mellom tillit til profesjonene og fremveksten av ”evidensbasert praksis” (EBP). Han refererer til Erik Oddvar Eriksen (2001) og det han omtaler som tillitsbrist i relasjonen mellom profesjon og samfunn. Autonomien til profesjonene blir svekket gjennom at tiltroen og tilliten til kunnskapsgrunnlag og praksisutøving slår sprekker. Denne tillitsbristen gjør at det blir satt inn ulike strategier for tillitsreparasjon. En av strategiene kaller han ”vitenskapeliggjøring og instrumentalisering” som handler om profesjonenes behov for å få en vitenskapelig legitimitet, og om å oppnå kunnskapshegemoni gjennom å dokumentere resultatsuksess. Ekeland knytter videre evidensbasert metodikk til de nye styringslogikkene i offentlig sektor, omtalt som New Public Management (NPM). Denne styringslogikken finner vi igjen i Bufetat. NPM vektlegger effektivitet gjennom blant annet resultatstyring. Effektiviseringen øker presset på

”produksjonsteknologien” – i dette tilfellet de profesjonelle og metodene de gjør seg bruk av. I en slik markedstenkning er det nødvendig å dokumentere resultatene, og relatere dem til behandlingseffektivitet og kostnadseffektivitet. Slik griper en styringsmodell som NPM direkte inn i profesjonenes fagutøvelse (Ekeland 2004).

2.4 Kunnskapssyn i systemverden

”Det er imidlertid velkjent at det som er målbart ikke alltid er meningsfullt, og det som er meningsfullt ikke alltid er målbart” (Greenspan 1987 i Andersson 1990:59, egen oversettelse).

Epistemologi er læren om hvordan vi tilegner oss og begrunner kunnskap. Den beskjeftiger seg dermed av spørsmål om kunnskapens forutsetninger og gyldighet (Gilje og Grimen 1993). Kunnskapssynet har i neste omgang direkte sammenheng med hvordan vi legger til rette for læring, utdanning og ulike tiltak som settes i verk. Som tidligere nevnt er Foucault opptatt av sammenhengen mellom makt og kunnskap, og at den kunnskapen som ansees som ”den riktige” til en hver tid vil forme kunnskapstilfang når sosiale fenomener skal forstås, og i neste omgang praktisk utformes.

I omstillingsperioden barnevernet har gjennomgått, har det vært rettet mye oppmerksomhet mot begreper som kunnskapsbasert barnevern og evidensbasert praksis. Det har vært vektlagt å innføre nye metoder som bygger på en gitt forståelse av evidens og kunnskapsbegrepet, nemlig randomiserte effektstudier. En ser gjennom denne kunnskapsforståelsen økt bruk av manualbaserte programmer med forhåndsdefinerte retningslinjer hvor kontroll av yrkesutøvelsen kan foretas (Backe-Hansen 2009). Disse metodene blir markedsført som systemer som kvalitetssikrer behandlingstilbudene på mye bedre måter enn metodikk som bygger på andre kunnskapsformer. Erfaring som grunnlag for tiltak skal erstattes av sikre bevis (Angel 2003). Systemene er i utgangspunktet utviklet innen medisinen hvor behovet har vært stort for å systematisere de enorme mengder med forskningsresultater som etter hvert blir produsert (Ekeland 1999, Angel 2003), en ønsket å redusere gapet mellom forskning og praksis.

Kunnskapssynet evidensbaserte programmer bygger på, er at en gjennom resultater for et gjennomsnitt på gruppenivå, kan lokalisere og definere problemer på individnivå. Denne kunnskapsforståelsen bygger på en forståelse om at kjennetegn ved mennesket er målbare

størrelser. Hvis målinger blir gjort ut fra bestemte kriterier vil de gi de samme resultatene uavhengig av hvem og hvor de blir gjennomført. Når en bruker begreper som en ”kvalitetssikret praksis gjennom vitenskaplige målemetoder” (Ekeland 2007), gir en inntrykk av at dette er objektiv og udiskutabel kunnskap som er mer troverdig enn andre typer kunnskapsforståelser. Ved å benevne den kunnskapen som evidensbaserte programmer bygger på som ”dokumentert effekt”, ”den best dokumenterte kunnskapen osv”, samtidig som annen kunnskapsforståelse betegnes som ”personlige preferanser og ideologi” (se Karlsen 2011), er representanter for styresmakten med til å sementere holdninger til kunnskap som beveger seg langs andre akser enn det offentlige myndigheter legger opp til. Å slik oversette evidensbasert med kunnskapsbasert er problematisk uten noen nærmere redegjørelse for hva en legger i forståelsen av kunnskap (Bjørndal et al. 2000 i Angel 2003). I praksis har man da innsnevret kunnskapsbegrepet.

Hans Skjervheim (1996) omtalte i sin tid den formen for kvalitetssikring som det statlige barnevernet har fokusert på for ”*Det instrumentalistiske mistaket*”. Han kritiserer kunnskapsgrunnlaget for det han kaller instrumentell kvalitetssikring, og hevder at det ikke er mulig for alle vitenskaper å utvikle tekniske løsninger for målstyring. Han argumenterer for at en innenfor samfunnsvitenskapen ikke kan betrakte kunnskap som et instrument og mennesket som et objekt, og at moralske problemer ikke kan løses gjennom teknikker. Han omtaler det å objektivere som å *gå til åtak på den andre sin fridom*. En slik objektivisering vil til en viss grad foregå i alle relasjoner, men vil kunne skape alvorlige implikasjoner for den profesjonelle relasjonen fordi den symbolske makten legger til rette for at den unge kan akseptere den profesjonelles definisjoner. De evidensbaserte programmene er tuftet på et vitenskapssyn hvor en har forestillinger om at det er mulig å komme fram til sikker kunnskap, og hvor forskeren via metodiske vitenskapelige undersøkelser og forskerens frigjøring fra egne forestillinger og fordommer, kan innta en objektiv og verdifri innstilling til de fenomener som skal undersøkes (Angel 2003). Skjervheim argumenterer mot den objektiverende tilskuerposisjonen og fremmer en deltakerposisjon. Mennesker kan følgelig møtes på to vesensforskjellige måter. En kan bestemme seg for å delta og være engasjert i den andre, eller en kan distansere seg fra hva den andre er opptatt av. Det å delta i andres liv gir innsikt, forståelse og kunnskap på en helt annen måte, sier Skjervheim (Skjervheim 1996). Ekeland (1999) hevder at hvis vi kun anerkjenner evidensbasert praksis; vil en samtidig fornekte mye annen praksis og begrense kunnskapsutviklingen.

2.4.1 Kunnskapsoppsummeringer som maktfaktor

Den evidensbaserte tilnærmingen bygger på et metodisk hierarki der for eksempel kvalitativ forskning som tar utgangspunkt i kontekstuell og erfaringsbasert viten, befinner seg nederst eller er utelatt. Det kan derfor være av interesse å se nærmere på forskningskunnskap som legger føringer for tiltaksutvikling overfor unge med omfattende ruserfaring, og sammenligne denne med forskning som ikke får sammen statusen i hierarkiet.

NOU 2003: 4 *Forskning på rusmiddelfeltet - en oppsummering av kunnskap om effekt av tiltak*, gir et bilde av hvilken forskning som av styresmaktene og ledende forskningsmiljøer anses som god og riktig forskningskunnskap. Rapporten benevnes som forskningskommisjonens svar på regjeringens ønske om å styrke det vitenskapelige beslutningsunderlaget for tiltakene innenfor rusmiddelfeltet. Samtidig som ambisjonene er høye med hensyn til å gi politikere et forskningsbasert grunnlag for å velge mellom tiltak, er utredningen svært vag. Det gis ingen tallfesting av effekter man kan forvente med ulike tiltak, og dermed er det heller ikke mulig å foreta direkte sammenligninger mellom tiltak. Det identifiseres langt flere områder hvor forskningen er mangelfull enn hvor man har rimelig sikker kunnskap (Hauge 2004). Utredningen dokumenterer at effektforskningen har begrensede suksesser å vise til. Det konkluderes dermed med at det er behov for mer forskning på effekter av tiltak. En annen forklaring på den begrensede suksessen kan være å finne i idealer for effektforskningen selv. Det lar seg simpelthen ikke gjøre å bestemme effekter over tid med naturvitenskapelige eksperimenttilnæringer. Mennesker endrer seg på grunnlag av erfaringer de høster fortløpende; de handler inkonsekvent og irrasjonelt hvis de føler for det, og det er ingen garanti for at tiltak som har lyktes i en sammenheng også lykkes i andre (Hauge 2004).

Utredningen kritiseres da også for å konsentrere seg om effekter av tiltak vurdert ut fra en bestemt vitenskaplig tilnærming i forskningen, nemlig det som kan tallfestes. All fortolkende forskning er skjært bort på et felt der nettopp kontekst er avgjørende for utformingen og effekten av tiltak (Nesvåg 2003). Kommisjonen kritiseres også fra andre hold for å ha et for begrenset kunnskapssyn og for å legge kriterier for kvalitet og relevans som gjør at man velger bort selve grunnlaget for å utvikle tiltak, nemlig forskning som søker å forstå den virkeligheten man vil gripe inn i. Hvis man ikke forstår hva rusmiddelbruk betyr for mennesker i ulike sammenhenger, og hvordan slike betydninger eller meninger skapes og utvikles over tid mennesker imellom, så risikerer man at tiltakene blir irrelevante (Gjertsen 2003, Gossop 2003, Hauge 2004).

På oppdrag fra Barne- og familiedepartementet, har Tore Andreassen (2003) gjort en omfattende kunnskapsoppsummering av effekter av institusjonsbehandling for ungdommer med atferdsvansker. Målsettingen med oppsummeringen, var å kunne tilby mer veldokumenterte tilbud til denne gruppen (Bengtsson og Jakobsen 2009). Oversikten til Andreassen viser først og fremst til forskning som er foretatt utenfor Norden, og er på samme vis som NOU'en beskrevet foran, konsentrert rundt effektforskning. Andreassen konkluderer med at resultatstudier for institusjonsbehandling generelt har vist dårlige resultater. Noen studier påviser negativ utvikling hos de unge under institusjonsbehandlingen, noe som hos enkelte tilskrives kontakt med andre avvikende ungdommer i institusjonen. Denne såkalte smitteeffekten hvor ungdommer utvikler en egen negativ ungdomskultur innenfor systemverden, finner støtte i både nordiske og internasjonale studier.

Andreassen konkluderer med at i de tilfeller hvor institusjonsplassering er påkrevd, bør den være kortvarig med oppfølging etter utflytting. Denne kunnskapsoppsummeringen med vekt på effektforskning, har senere ført til opprettelse av nye institusjoner i regi av Bufetat. Dette er kortvarige institusjonstilbud med vekt på oppfølging i hjemmemiljø, og med manualbaserte tiltakspakker som grunnlag (For mer utfyllende info, se www.Bufetat.no, og Befring et al. 2010).

2.4.2 Et utvidet kunnskapstilfang

Når vi går til studier med en fortolkende og kontekstuell forskningsinnretning, finner vi forskning som kommer til andre konklusjoner enn det den evidensbaserte effektforskningen trekker opp.

Egelund et al (2009) har oppdatert en forskningsoversikt fra 2003 som sammenfatter nyere nordisk og engelsk forskning på barn og unge som er plassert utenfor hjemmet. Her blir blant annet forskning knyttet til institusjoners hverdag og vilkår oppsummert. Forskningen viser at barnegruppens kultur er mulig å påvirke, og kan sees som en mulighet for en positiv hverdagskultur på institusjonene.

Likeledes er det gjort undersøkelser ved ulike rusmiddelkollektiv for unge i Norge (Tjersland 1995, Lie 1999). Disse undersøkelsene viser oppsiktsvekkende gode resultater.

Oppveksthistoriene til de unge er preget av omfattende belastninger og sammensatt

problematikk, likevel er mellom halvparten og to tredjedeler av de unge ute av rusproblemene fem år etter behandlingsoppholdet. Det konkluderes med at muligheten for tilknytning til kompetente, forpliktende og stabile voksenpersoner har vært et vesentlig bidrag til bedring hos ungdommene på kollektivene. At det er grunn til å tro at tiltak som arbeider spesielt med tilknytningsproblematikk og relasjonsutvikling av stabile og trygge relasjoner over tid, vil kunne få bedre resultater enn de som ikke i like stor grad satser på langvarige trygge og forpliktende relasjoner. Edle Ravndal (2007) har hatt en gjennomgang av ulike evalueringer som er gjort av norske rusbehandlingskollektiver. Hun viser til at ungdomskollektivene rekrutterer en meget belastet gruppe unge med store relasjonsskader og omfattende atferdsproblemer i tillegg til sitt rusbruk. Hun sammenfatter at de faglige utfordringene i forhold til de unge er store, og at kollektivene ikke lykkes med alle. Evalueringene viser likevel betydelige bedringer i de unges rusbruk, arbeid/utdanning, bolig, familie og nettverk. Oppsummeringen viser at det er mulig å intervensere ovenfor ungdom med omfattende problematikk på et tidlig tidspunkt for å forhindre utviklingen av en mer omfattende og destruktiv rustilværelse på sikt. Forutsetningen er at behandlingen baseres på tilknytning til kompetente, forpliktende og stabile voksenpersoner over lang tid.

Ingeborg Marie Helgeland (2007) har gjort en longitudinell studie over 15 år som omhandler 85 ungdommer med alvorlige atferdsvansker i Norge. For en stor del av ungdommene handler dette om omfattende rusmiddelbruk. Studien viser at det har gått overraskende bra med de som hadde en vanskelig prognose – så fremt de fikk tiltak som forsterkede fosterhjem og ruskollektiver. Det som kjennetegner disse tilbudene er blant annet at de har fungert over flere år, og de voksne har opprettholdt kontakten med de unge etter at de har flyttet ut. De voksne har vært synlig og sterkt til stede sammen med de unge i både arbeid, hverdagsliv og i fritida. Helgeland konkluderer med at det har vært viktig å se ungdommenes livssituasjon og prosesser i langtidsforløp. Kursendringer skjer over tid, og ofte med tilbakefall i en positiv endringsprosess. Effektforskning med relativt korte tidsperspektiv har dermed sine begrensninger.

Torill Tjelflaat og Gro Ulset (2007) har undersøkt barn og unges medvirkning i barneverninstitusjoner i Norge. Empirien består av intervjuer med unge og medarbeidere ved fem institusjoner. Forskerne viser at barn og unges delaktighet ikke er et prioritert område ved de aktuelle institusjonene. Alt for mange interne regler, rutiner og sanksjoner motvirker medvirkningen til de unge. Hverdagen blir styrt av mange og tydelige regler som blir regulert

gjennom et belønnings- eller straffesystem. Forfatterne konkluderer med at rutiner og regler kan være bra redskaper for å strukturere og gjøre hverdagen mer forutsigbar og trygg, men at det også kan være med til å krenke den enkeltes rettigheter og medvirkningskrav. Ulset (2010) beskriver på bakgrunn av samme datamateriale, at de unge ikke forstår hverdagen og de voksne i institusjonen, at de opplever en følelse av annerledeshet og avvik, og at enkelte metoder som praktiseres i behandlingen av de unge, er beslektet med metoder som brukes overfor innsatte i fengsler.

Astrid Skatvedt (2008) refererer til boka *The Heart and Soul of Change* (Hubbels et al. 1999) hvor behandlingsforskning de siste førti år presenteres og diskuteres. Her blir det fremhevet at det som får folk til å endre seg ikke ligger i ”den riktige terapien” men i faktorene som er felles for alle terapeutiske orienteringer. Det konkluderes med at vi trenger å vite mer om hva som foregår i relasjonen mellom klient og behandler, og hva klientene selv mener har terapeutisk verdi. Flertallet av studier innen psykologisk – psykiatrisk forskning er effektstudier som hovedsakelig bygger på kvantitative metoder. Data er i hovedsak innhentet på ekspertenes premisser, og gjenspeiler i liten grad klientverdenen og deres virkelighetsforståelse.

Forskningkunnskap kan altså fortelle forskjellige historier om hva som er virksomme intervensjoner i forhold til unge med omfattende ruserfaring. Det som er betenkelig er at forskning basert på kvalitative metoder har falt bort i kunnskapsoppsummeringene som styresmaktene skal styre etter, noe som fører til at vesentlig kunnskap blir kastet på båten.

Kapitlet har blant annet tatt for seg hvordan strukturelle forhold og ulike kunnskapsforståelser får innvirkning på den praksis som møter de unge innenfor systemverden. I neste kapittel vil jeg utdype den grunnlagsforståelsen denne studien bygger på, samt teoretiske valg som er gjort med hensyn til videre analysearbeid.

3. METODOLOGI, TEORI OG FORSKNINGSSTRATEGI

I dette kapitlet vil jeg gjøre rede for de vitenskapsteoretiske valgene som ligger til grunn for min tilnærming til problemstillingen i oppgaven. Metodologi i den forståelsen den blir brukt her, handler om grunnleggende vitenskapsfilosofiske aspekter knyttet til sammenhengen mellom teori, empiri og forskningsstrategi (Gilje og Grimen 1993, Fangen 2004, Alvesson og Sköldbberg 1994). Studiens metodiske innretning, tilsier en hermeneutisk tilnærming som presenteres som den metodologiske plattformen oppgaven bygger på. Ut fra en forståelse av at vår kunnskap om, og forståelse av verden er subjektivt gitt og foranderlig gjennom historiske og sosiale prosesser, bygger studien videre på en sosialkonstruktivistisk tilnærming. Med en slik tilgang som utkikkspunkt, drøftes livsverden som forskningsfenomen, forståelse av identitet og utvikling, samt rus og rusmiddelbruk i det globaliserte samfunn. Gjennom et sosialkonstruktivistisk perspektiv presenteres også kjønnede betydningssystemer, samt teoretiske bidrag som vil bli brukt i analysearbeidet videre i studien. Det konkrete forskningsdesignet i studien, samt metodisk gjennomføring kommer som eget påfølgende kapittel.

3.1 Metodologiske valg

Lenge har det vært de naturvitenskapelige forskningsidealene med fokus på målbare, kvantitative data som også har dominert samfunnsforskningen (Kalleberg i Holter og Kalleberg 1996). I tråd med disse idealene, sees virkeligheten som noe objektivt gitt, og forskerens oppgave er først og fremst å avdekke de sosiale fakta om denne virkeligheten (Alvesson og Sköldbberg 1994). Alvesson og Sköldbberg (1994) hevder i motsetning til dette at tolkningsfrie, teorinøytrale fakta prinsipielt ikke eksisterer. Data eller fakta er i følge dem teoriladete konstruksjoner eller tolkninger av virkeligheten, noe som gjør det umulig å avgrense forskningen fra forskeren, eller forskningen fra samfunnsvitenskapens politisk-ideologiske karakter. Fortolkningssosiologien på sin side, fokuserer på det enestående ved sosiale fenomener, på aktørens innlevelse i symbolverdenen og på meningsforklaringer (Kalleberg i Holter og Kalleberg 1996). Slik er det vektlegging og beskrivelse av den enkelte aktørs subjektive fortolkning av virkeligheten gjennom kvalitative metoder som får forrang. Dette synet er i tråd med det Alvesson og Sköldbberg (1994) forfekter, samtidig som de er kritiske til noen av de fortolkningsfokuserete retningene hvor forskningsresultatene ofte blir innskrenket til aktørens eget perspektiv. Med fenomenologi som eksempel, argumenterer de for at den empiriske virkeligheten hvor en bygger hovedsaklig på aktørens eget perspektiv,

overforenkles gjennom at forhold som kultur, språk, selektiv persepsjon, sosiale konsekvenser, ideologi og makt ikke vektlegges i fortolkningen av data. Forskeren vil dermed se bort fra forhold som på kompliserte måter påvirker aktørene i deres fortolkning av virkeligheten. De hevder derfor at retninger som dette blir uinteressante i en forskningsmessig kontekst. Som en konsekvens av dette, tar Alvesson og Sköldbberg, i likhet med Bourdieu, til orde for en refleksiv tilnærming til samfunnsvitenskapelig forskning.

Bourdieu (1992) hevder at forskeren må etterstrebe en såkalt radikal refleksivitet som også rettes mot det å ha et forskningsperspektiv, det å være et observerende subjekt som forholder seg til ett forskningsobjekt. I den refleksive sosiologien må man forsøke å bryte med dominerende forforståelser og sin egen kunnskap om det feltet man studerer (Bourdieu 1988). Bourdieu er opptatt av å synliggjøre de bakenforliggende prosessene i forskningsopplegget, og av en større åpenhet om alle de beslutninger som ligger bak det endelige forskningsproduktet (Järvinen 1998). Forskningsprosessen kan derfor ikke forstås som en avspeiling av virkeligheten, men er i stedet preget av forskerens aktive konstruksjoner. Det blir dermed av stor betydning at forskeren gir gode begrunnelser for de forskningsmessige valgene han eller hun foretar.

3.2 Hermeneutisk tilnærming

Min undersøkelse er rettet mot fortolkning av allerede publiserte forskningsfunn, hvor siktemålet er å gi en økt forståelse av hvordan unge med omfattende ruserfaring opplever sin situasjon og sitt møte med systemrepresentanter. En slik tilgang plasserer seg dermed innenfor en hermeneutisk tilnærming. Hermeneutikken betegnes som tolkning av tekster eller tolkning av livet og verden, og hvor formålet er å komme frem til en gyldig og allmenn forståelse (Gadamer 2004). I følge Gadamer har vi som mennesker ikke direkte tilgang til virkeligheten slik den er i seg selv utenfor vår erkjennelse. All forståelse er tolkning, og alt vi ser er allerede fortolket i lys av forforståelsen. Forståelse er slik flyktig, fordi forforståelsen hele tiden endres (Ibid).

Giddens bruker begrepet dobbel hermeneutikk om hva som må være samfunnsvitenskapens grunnlag. Begrepet er i likhet med Gadamers forståelse utviklet ut fra tanken om at mennesker fortolker sin virkelighet, og at samfunnsforskerens utfordring er å fortolke denne allerede fortolkede virkeligheten (Gilje og Grimen 1993). Samfunnsviteren må med andre ord forholde seg til at den sosiale virkeligheten allerede er fortolket. Den teoretiske rammen

forskeren bruker til å fortolke atferd eller tekster ut fra, må kunne ha forbindelsespunkter til deltagerens egne opprinnelige tolkninger. Når forskeren har en argumentasjon som viser hvordan hun har kommet frem til tolkningene, kan en forsvere tolkninger som bryter med de utforskedes egne selvforståelser, både etisk og faglig. Det viktige er at resultatene skal være troverdige, og det skal kunne være forståelig på hvilket grunnlag en har bygget tolkningene (Kalleberg 1996).

En fortolkning av underliggende skjulte drivkrefter, agendaer og interesser kan betegnes som fortolkning av tredje grad, og betegnes som trippel hermeneutikk (Alvesson og Sköldbberg 1994). Forskeren tolker kritisk de strukturer og prosesser som på ulike måter påvirker så vel forskningssubjektene som forskerens egen måte å tilsynelatende fritt tolke sin situasjon på i forhold til undersøkelsestemaet. Kritisk tolkning beskjeftiger seg med ubevisste prosesser, maktforhold, ideologier og andre uttrykk for dominans som medfører at visse interesser usynliggjøres på bekostning av andre i de forståelsesformene som spontant oppstår (Alvesson og Sköldbberg 1994).

I og med at min studie er en kvalitativ metasyntese, vil den kunne fremstå som en form av trippel hermeneutikk gjennom at mine data er fortolket først av deltakerne i undersøkelsene, så av forskerne som har gjennomført dem, og til slutt vil dataene fortolkes av meg. Ett fjerde ledd for min del vil da være den kritiske tolkningen som Alvesson og Sköldbberg beskriver.

3.3 Sosialkonstruktivistisk tilnærming

Sentralt for sosialkonstruktivismen er forståelsen av at samfunnsmessige fenomener ikke er evige og uforanderlige, men er blitt til gjennom historiske og sosiale prosesser. Dermed rommer sosialkonstruktivismen et forandringperspektiv. Hvis de samfunnsmessige fenomener i siste instans er skapt av menneskelige handlinger, så kan de også forandres av menneskers handlinger (Rasborg 2004). Når en anlegger et sosialkonstruktivistisk perspektiv, spør en dermed ikke først og fremst etter årsaker til problemer, men hvordan dette problemet blir definert som et problem fremfor noe annet i en gitt periode, og hvilke interesser tjenes ved å definere dette som et problem? At det kan være rimelig å anlegge et slikt perspektiv, kan eksemplifiseres gjennom hva som er oppfattet som sosiale problem gjennom historien. Homoseksuell omgang mellom menn var for eksempel forbudt ved lov i Norge helt til 1972. I dag er det i stedet forbudt ved lov å diskriminere homofile. Sosialkonstruktivistiske perspektiv er mangfoldige og forskjellige, men alle tilnærminger har noen felles

karakteristika i følge Burr (I Jørgensen og Phillips 1999). For det første kjennetegnes sosialkonstruktivistiske tilnæringer av at de forholder seg kritisk til det som oppfattes som selvsagt kunnskap, ut fra en oppfatning om at det ikke er noe som tilsier at vår kunnskap om verden kan betraktes som objektiv sannhet. For det andre hevdes det at vårt syn på kunnskap om verden alltid er kulturelt og historisk preget, og at de måtene vi oppfatter og representerer verden på gjennom kunnskapsproduksjon er historisk og kulturelt betinget. Dette innebærer en ikke-essensialistisk holdning til samfunnsfenomener og fremhever at den sosiale verden er konstruert gjennom menneskers praksis og derfor ikke er “gitt” på forhånd. For det tredje bygger sosial konstruktivisme på at det er en sammenheng mellom kunnskap og sosiale prosesser. Den måten som vi forstår verden på, skapes og opprettholdes av sosiale prosesser. Kunnskap skapes gjennom sosial interaksjon og det er gjennom sosiale prosesser vi konstruerer felles sannheter og kjemper om hva som er sant og usant.

For det fjerde peker sosialkonstruktivisme på at det også er en sammenheng mellom kunnskap og sosial handling. I et bestemt verdensbilde er noen handlinger naturlige mens andre er utenkelige. Ulike sosiale verdensbilder fører til ulike sosiale handlinger og den konkrete sosiale konstruksjon av kunnskap og sannhet får dermed konkrete sosiale konsekvenser i form av handlinger og handlingers utfall. Tilsynelatende uforståelige virkelighetsoppfatninger og handlinger blant unge med omfattende ruserfaring, kan dermed fremstå som forståelige og rasjonelle innenfor den bestemte erfaringshorisont de befinner seg.

3.3.1 Livsverden som forskningsfenomen

Når vi skal beskrive hvordan de unge konstruerer sin livsverden, er vi avhengig av å få tak i hvordan livet oppleves ut fra deres eget ståsted. Å beskrive fenomener innenfra eller nedenfra, har sitt utspring i Chicagoskolens sosiologi, i ettertid omtalt som symbolsk interaksjonisme (Fangen 2004). Symbolsk interaksjonisme legger metodisk grunnlag for å studere mennesker og fenomener i de situasjoner de inngår i, i stedet for å se dem som isolerte størrelser. Det var menneskets meningsaspekt som ble undersøkt, i motsetning til daværende vekt på forskning knyttet til behavioristisk atferdsretting (ibid). Forskerne i miljøet var opptatt av å belyse samtiden fra et aktørperspektiv, og at den studerte gruppen selv skulle komme til orde. Mange av disse forskerne var interessert i livsverdenen til grupper i befolkningen som avvek fra majoriteten – mennesker som ble oppfattet som fremmedartede

(Thommesen 2007). I samme periode ble det gjort mange såkalte etnografiske studier. Disse tok i stor grad sikte på å forstå mennesker i andre og fremmede kulturer (ibid). Begge retningene fokuserer på menneskers egen forståelse av seg selv og den verden de inngår i, begrunnelser for at en gjør som en gjør i ulike situasjoner. Et hvert menneske skal forstås i kraft av de relasjonene vedkommende inngår i.

Det som regnes som klassikeren i studiet av gatekultur, er *Street Corner Society* av William Foote Whyte (1943 i Sandberg og Pedersen 2006). Whyte gjorde en feltstudie i den italienske gettoen i Boston, og det ble etter en tid klart for ham hvordan denne subkulturen besto av klart definerte roller og et strengt oppbygd hierarki. Noe av det som forundret Whyte, var at sosialarbeiderne i området hadde store problemer med å se de virkelige lederne og det strukturelle systemet i kulturen. Whytes forklaring på dette er at "*De ser ikke mønstrene fordi de ikke leter etter dem*" (Sandberg og Pedersen 2006: 55). De forventer kaos. Denne innsikten har blitt stående i studier av gata, og kanskje er det fortsatt slik at vi tenderer mot å forvente kaos, irrasjonalitet og fravær av normer i et miljø som fremstår som svært annerledes enn vårt eget (ibid)?

Helle Vibeke Dahl (2004) påpeker det paradoks at rusbrukere selv er en oversett kilde til bedre innsikt i hvordan rus og rusbruk er blitt integrerte deler av livet i vårt samfunn. Hun hevder at denne typen forskning blir møtt med larmende taushet av behandlingsapparatet, media og politikere. Denne ignoreringen skyldes delvis en misforstått oppfatning av at etnografene skjuler rusens skadelige virkninger, i følge Dahl. Etnografisk rusmiddelforskning har som ambisjon å gi et annet bilde av rusbruk enn den vanlige fremstillingen av rusens ødeleggende herjinger og rusmisbrukernes maktesløshet, i følge Dahl (2004). Man tar utgangspunkt i at brukernes egen erfaring med rusbruken er like vesentlig å forstå og å beskrive som den kunnskapen og forståelsen som eksisterer blant de profesjonelle. De etnografiske studiene har også bestrebet seg på å belyse de politiske og samfunnsmessige inngrepenes betydning for rusbrukernes situasjon og hverdag – som borgere, rusbrukere, og brukere av sosiale ytelser og behandlingstilbud (Dahl 2004).

3.3.2 En sosialkonstruktivistisk forståelse av utvikling og identitet

Innenfor tradisjonell individuell utviklingspsykologi tenker en at alle unge mennesker må gå igjennom noen bestemte trinn og utføre bestemte utviklingsoppgaver for å bli en "normal" voksen. Utviklingsoppgavene henviser til fysiologiske, kognitive og emosjonelle utviklingstrinn de unge må gå igjennom, og representerer dermed en forståelse av utvikling som essensiell og universell. I en slik forståelse oppfattes individet å ha et selv som skal bli funnet og utviklet i ungdomstiden, og som dermed antas å være konstant resten av livet (Sagatun 2008). Utviklingen følger dermed også et løp som er uavhengig av sosiale forhold, og gir lite rom for en forståelse av endring som livslang og identiteten som påvirkbar (Johnson 1993 i Sagatun 2008). Burman (1994 i Sagatun 2008) poengterer at utviklingspsykologi er bundet av den kulturen som har produsert den, og modeller som prøver å beskrive en universell utviklingsprosess kan som en konsekvens av dette bare fange opp forskjeller i termer for avvik fra dominerende normer.

Alternative måter å forstå utvikling og identitetsdanning på, er å se ungdom som et begrep som ikke kan løsrides fra sin kontekst. Å se identitet som en sosial konstruksjon, valg og prosjekt innebærer et brudd med en tradisjonell oppfatning av identitet som en essens eller fast kjerne som kommer til uttrykk på bestemte måter (Heggen 2008). Mead (1972/1934 i Heggen 2008) forstår for eksempel individet som grunnleggende sosialt, og interaksjon med andre mennesker betraktes som en forutsetning for individuell utvikling. Den sosiale strukturen, omgivelsene individet befinner seg i på et gitt tidspunkt, kan fortelle noe om hvordan individet forstås av andre og seg selv (Toverud m.fl. 2002 i Sagatun 2008). Rasborg (2004) refererer til Goffman og hans definisjon av selvet som et produkt av sosiale omstendigheter mer enn som en indre kjerne i den sen- eller postmoderne tilstand (Rasborg 2007). Identitet og identitetsproblemer handler om grunnlag for meningsfull orientering og handling. Identitet i form av sammenheng og kontinuitet er ikke noe som skapes en gang for alle, men noe som stadig blir utfordret og må gjenskapes (Heggen 2008). Identiteten er dermed betinget av de sosiale og institusjonelle sammenhenger en person inngår i. Slik blir individet et objekt for seg selv ved å få tilgang til andres perspektiv. Gjennom oppdragelse og samspill med andre, innlemmes barn og unge i felleskulturen, og blir gjort til kompetente aktører i de sosiale landskapene de er deltakere i. De unge øver selv innflytelse på omgivelsene, og er aktive medskapere av seg selv. Gjennom samhandling med omgivelsene, *gjør de seg større*, noe som betegnes som selvsosialisering (Dencik 1999 i Sagatun 2008). Fokus er da på hvordan utviklingsforløp formes av dem som deltar i dem, og hvordan

materielle, sosiale og kulturelle forhold påvirker disse forløpene (Toverud et al. 2002 i Sagatun 2008).

Tajfel (1982) peker gjennom sin Sosial identitetsteori på at identitet er sterkt avhengig av den gruppen vi tilhører. Mange av de unge vi skal møte i dette studiet vil kunne oppleve en konflikt mellom den positive identiteten de kan oppnå i subkulturelle miljøer, og den stigmatiseringen den samme gruppeidentiteten vil kunne medføre i møte med majoritetssamfunnet. Ifølge Sosial identitetsteori (Tajfel og Turner 1986) ønsker mennesker å se den personlige identiteten gjennom sine individuelle egenskaper og ferdigheter så positivt som mulig, på samme vis som de ønsker å vurdere den sosiale identiteten til gruppen de tilhører så positivt som mulig. Personlig verdsetting fastsettes dermed delvis av å sammenlikne statusen til gruppen en selv tilhører, med andre grupper. De enkelte individene i ulike grupper forsøker derfor å maksimere sin egen selvfølelse ved å vurdere sin egen gruppe så positivt som mulig (inngruppefavorisering), samtidig som utgrupper nedvurderes (utgruppedegradering). Disse aspektene kan være sentrale å ta med seg når vi skal prøve å forstå hvordan de unge oppfatter sin livsverden, og hvordan de gjør seg større gjennom henholdsvis problemskapende versus inkluderende prosesser.

Gjennom en forståelse av at de unge former sine utviklingsforløp gjennom å identifisere seg med grupper de oppfatter som oppnåbare, springer det oss også i øynene at dette skjer i vekselvirkning med samfunnsstrukturer og samfunnsutvikling. Vi skal derfor kikke nærmere på rus og rusmiddelbruk i lys av det samfunnet vi befinner oss i her og nå.

3.3.3 Rus og rusmiddelbruk i det globaliserte samfunn

”Moderne tenåringer er aktører på en rekke scener der stil, språk og identitet varierer fra sammenheng til sammenheng. Ungdom må med nødvendighet og nærmest kontinuerlig lære seg å takle nye sosial spill” (Fauske, H. og Øya, T. 2003: 245).

Nyere samfunnsforskere er opptatt av individualiseringen som preger det senmoderne samfunn. Individualisering innebærer at menneskene må skape sine personligheter, sine moralske verdier og fellesskap, uten støtte fra en sikker tradisjon eller trygge fellesskap. I en slik verden som endrer seg raskt og er kompleks, vil de gamle prinsippene og rettighetene fremstå som mindre relevante. Det personlige, individuelle livet er viktigere. Individene må skape deres egen mening midt i kaoset.

Samfunnsmessige forhold og endringer påvirker de unges valg, og risikoatferd og marginalitetsposisjoner oppstår ikke i et vakuum uavhengig av disse. Det globaliserte samfunn skaper nye muligheter og betingelse for de unges utviklingsprosjekter, og det er tilsynelatende ingen grense for hvordan de unge kan skape sine liv. Valgmulighetene kan synes uendelige, men ikke alle unge samme muligheter til å utnytte disse innenfor rammene av det som oppfattes som akseptabelt. For noen unge kan mulighetene til å velge inn i uendeligheten oppleves som truende. I risikoen for å velge feil, ligger risikoen for å selv være skyld i sin ulykke. Ulrich Beck kaller nåtidens samfunn for "risikosamfunnet" (Aakvaag 2008). Det er nettopp alle valgmulighetene og den tilhørende risikoen Beck retter fokuset mot i dette samfunnet. Vi har et samfunn med raske endringer, og hvor vi aldri kan være sikker på at det vi velger i dag, er det riktige valget i morgen. De unge skal velge for fremtiden, og de skal gjøre kloke og riktige valg. Dette kan være oppgaver som kan fortone seg som skremmende.

I en verden preget av økt globalisering, med økt kompleksitet og raske forandringer, kan vi se en endring fra et samfunn hvor barn lærte fra foreldrene til et samfunn hvor de unge lærer av hverandre, (og til foreldrene) og hvor det neste handler om at det ikke finnes noen svar eller sannheter. Alle må selv eksperimentere. De unge har høy og økende it- og teknisk kompetanse gjennom for eksempel internett og mobiltelefon, og ungdommer er den viktigste målgruppa for reklame og markedsføring. Idealet er ungdom, og de voksne er dårlige kopier på en økende og vibrerende markeds plass. Symboler og merker er veldig viktig, de forteller hvem du er, hvilken gruppe du tilhører, hvilken referanseramme og tilhørighet du har.

Lalander (2001) stiller spørsmål om hvordan det kan ha seg at unge mennesker i Norrköping bruker heroin og fortsetter med det, til tross for at rusmidlet er tabubelagt og gang på gang påvist som en alvorlig trussel mot liv og helse. Hva er det som gjør heroinet til noe som så mange anser det verdt å prøve og også å fortsette å anvende? Han hevder nettopp at tekniske innovasjoner muliggjør nye nettverk og forenkler spillet innen subkulturen, og at det moderne samfunnets større og større vektlegging av kropp, utseende og opplevelsesfiksering muliggjør en frekventert bruk av heroin. Rusopplevelser er ikke så annerledes enn andre ekstreme opplevelser, for eksempel ekstraordinære opplevelser i andre land hevder han.

Lalander refererer til Maffesoli og Bauman, (Lalander 2001:243) og beskriver fellesskap i det postmoderne samfunnet som å *"hantera den ensamhet historielösa människor som lever i ett*

globalt informationssamhälle upplever. Subkulturen gör det möjligt att snabbt uppleva gemenskap och denna blir extra stark genom att den är hemlig”. Rusritualet skaper avstand til omverdenen og gir en betydningsfull illusjon av likhet og en unik gruppeidentitet.

Når egne valg blir en dominerende diskurs i det globaliserte samfunn, kan det sees på som at systemverden innser verdien av livsverden: at her er det ressurser å hente, penger å spare. Livsverden skal stimuleres til å produsere systemverdier. Slik blir myndiggjøring gjennom egne valg, godt for den unge, mens det egentlig tildekker den økonomiske gevinsten og slik utarmer livsverden (Sørbø 2007). Ved for eksempel å bruke begreper som selveksklusjon og bortvalg om unge som slutter skolen, fremheves de unges eget valg og en individualisering i tolkningen av frafall. Begrepene impliserer friere individer med mer ansvar for sine handlinger. De unge forstås som å ha et individuelt handlingsrom uavhengig av strukturelle og institusjonelle trekk (Markussen et al. 2007).

På samme vis kan begrepsparet skam/ære se ut til å ha skiftet samfunnsmessig betydning de siste hundre år. I det førmoderne samfunn fantes den klassiske skammen som vektla lydighet og innordning under tradisjon og åpen autoritet (Stafseng 2001). I lys av de trekk vi har sett ved moderniteten, kan det å ikke ha ønsker om å endre seg, ikke gjøre noe ut av livet sitt, å være likegyldig eller ikke å forvalte sine talenter og muligheter, stå i skarp motsetning til både de allmenne og de systemspesifikke diskursene i vår tid, og er kanskje vår moderne form for skam (Stafseng 2001). De systemspesifikke diskursene uttrykker mer eller mindre eksplisitte forventninger som vi finner i blant annet barnevernets institusjoner, og legger føringer på forventningene knyttet til hvordan unge skal være og hvordan de skal handle i verden i dag. Lever du ikke opp til disse forventningene som ungdom på dagens barneverninstitusjoner, settes det inn sanksjoner som utløser følelsen av skam.

I det foregående har vi sett at bruken av rusmidler er tett sammenvevd med sosiale og strukturelle samfunnsmønstre, identitetskonstruksjoner og skiftende moteuttrykk. Dette innebærer at unge med omfattende ruserfaring ikke er så annerledes enn andre grupper i samfunnet. Rusmidler og kulturen rundt dem har en sterk kraft i form av at de representerer så mye vi i vår kultur anerkjenner og setter pris på. Samtidig kan konkurrerende krefter og sterke påvirkningskanaler oppleves kaotisk, og særlig for de unge som er sårbare eller utsatte. I det videre skal vi belyse nærmere hvordan kjønn kan ha betydning for hvordan unge konstruerer sine liv i dagens samfunn.

3.4 Kjønn som teori og fortolkningsmetode

Som nevnt i kapittel 2, kan det se ut som Bufetat i sin utforming av tilbud generelt, og dermed også i tiltak overfor unge med rusproblematikk, oppfatter de unge som kjønnsnøytrale kategorier.

Slike forståelser kan være med på å tildekke eller skjule forskjeller i livsverden og i kulturelle forventinger basert på kjønn eller tilknyttet kjønn. Hvordan unge kvinner og menn blir sosialisert inn i ulike kjønnsroller kan dermed være en viktig variabel når en skal se på hvordan mening skapes, og ulike mestringsstrategier utvikles. Tilbud til de unge med omfattende ruserfaring vil dermed bli mindre treffsikker om en ser bort fra kjønnede mønstre i de unges liv. Kjønn som konstituerende prinsipp kan selvfølgelig også overfortolkes og dermed forklare det meste når det gjelder meningsskapning og mestringsstrategier, og hvor en ser bort fra andre viktige sider ved disse unges liv som preger deres væren i verden. I mine analyser vil jeg derfor lete etter situasjoner og identitetskonstruksjon hvor kjønn har betydning, uten å se bort fra det som skiller eller forener de unge uavhengig av kjønn. Søndergaard (1996) reiser spørsmål om hva kjønn er, og om kjønn har betydning. Hun påpeker at kjønn eksisterer i språket vårt, og at det er vanskelig å snakke om et menneske uten å på et tidspunkt å referere til vedkommendes kjønn. Hun argumenterer videre for at kjønn er fremførelse eller opptreden i det sosiale rom. Kjønn blir slik en gjentagende og situerende praksis. Kroppen er ikke noe man har, men noe man er, og skillet mellom biologisk kjønn og sosialt kjønn inngir slik et kunstig skille. Kjønn bæres som en kulturell innforståthet i kroppen, i måten å bevege seg på, og oppleves innenfor kulturelt innforståtte handlings- og væremåter (Søndergaard 1996).

Bourdieu (2000) oppfatter forestillinger om kjønn som kroppslig fundert, men sosialt konstruert. Han refererer til at når kvinner uttrykker seg gjennom bestemte gester eller et bestemt vokabular, er ikke dette fordi hun er kvinne, men fordi hun har gjort samfunnets oppfatninger av kvinnelighet til en integrert del av sin væremåte. Bourdieu (1993) refererer til vaner som kulturbestemte og noe vi mennesker tilegner oss gjennom sosialisering og dannelse. Disse tilbøyelighetene til å handle på bestemte måter innenfor ulike miljøer betegner han som en slags praktisk sans. Denne praktiske sansen eller habitus styrer både tanker, følelser og handlinger og konstituerer verden som meningsfylt. I følge Bourdieu utvikles vaner på bakgrunn av bestemte miljømessige tilbøyeligheter, og det er disse tilbøyelighetene som gjør at kvinner og menn handler som de gjør (Bourdieu 1993). Kjønn blir en praksis, men en praksis det ikke finnes en universell måte å praktisere kvinnelighet og

mannlighet på. Mannlighet og kvinnelighet vil dermed kunne gjøres på ulike måter, og på måter som hele tiden er i bevegelse. De kulturelle forestillingene om hva som er kvinner og menns egenskaper knyttes gjerne til femininitet og maskulinitet (Lorentzen 2006).

De unge tilegner seg måter å gjøre maskulinitet og feminitet på, og det kan være flere mulige retninger å utforme identiteten på, avhengig av samspillet mellom biologisk kjønn og dimensjoner som for eksempel sosial klasse og etnisk tilhørighet. Robert Connell (1987, 1999) beskriver maskulinitet i flertallsform som overordnede og underordnede/marginaliserte maskuliniteter. Han fokuserer på skillet mellom kulturelt dominerende maskulinitetspraksiser, en hegemonisk maskulinitet mot underordnede eller marginaliserte maskulinitetspraksiser. Hegemoni handler om kulturell dominans i samfunnet og er historisk forankret. Denne måten å slik behandle maskuliniteter på, gir en åpen kategorisering som er historisk foranderlig, og kan derfor gi et godt grunnlag for analyse. Femininiteter kan på samme måte forstås som en slik åpen kategori i et fortolkningsarbeid.

For å forstå og analysere kjønnete betydningssystemer, har jeg i stor grad trukket veksler på sosiologen Pierre Bourdieu og hans samfunnsanalyser. Han er en av de samfunnsanalytikerne jeg også vil bruke videre i analysearbeidet for bedre å forstå de unges livsverden, samt deres møte med systemverden. I det videre vil jeg derfor presentere hans konfliktteoretiske syntese nærmere.

3.5 Konfliktteoretisk syntese hos Bourdieu

Den franske sosiologen Pierre Bourdieu har vært opptatt av å overskride de motsetninger og dikotomier som samfunnsvitenskapen har fremsatt, som forholdet mellom språk og virkelighet. Hans hensikt har vært å utvikle en helhetlig teori som kommer utenom denne falske bevisstheten han mener dikotomiene utgjør (Wacquant i Bourdieu og Wacquant 1992). Rasborg(2004) benevner Bourdieu som en representant for en strukturalistisk konstruktivisme som ønsker å forene innsikter fra både den ”subjektivistiske” og ”objektivistiske” sosiologi, fordi han anser dem som mangelfulle og utilstrekkelige posisjoner på ulike men komplementære måter. Bourdieu har også som et av sitt fremste prosjekt å avdekke ikke- erkjente og miserkjente former for makt i samfunnslivet (Aakvaag 2008).

Bourdieu's kapitalbegrep viser til knappe ressurser det er konkurranse om blant samfunnsmedlemmer og grupper (Bourdieu 1995). Slik gir kapital makt i egenskap av å være en ressurs som kan brukes til å oppnå fordeler i samfunnet. Kapitalen er videre ulikt fordelt mellom grupper, og gir grunnlag for dominans og herredømme. I følge Bourdieu handler alt sosialt liv dypest sett om å kjempe for mer kapital. Det er tre hovedformer for kapital; økonomisk kapital, kulturell kapital som består i å tilegne seg og mestre den dominerende kulturelle koden i samfunnet, samt sosial kapital som består av sosiale nettverk og medlemskap i ulike grupper (Bourdieu 1995). Slik viser Bourdieu at makt kan vokse ut av andre kilder enn økonomisk kapital. Bourdieu hevder videre at kapital har en tendens til å hope seg opp - har du makt på et område forplanter gjerne makten seg til andre områder. Bourdieu's habitusbegrep kan sees som en kroppsliggjort kapital. Habitus er kroppsliggjorte disposisjoner som regulerer hvordan vi oppfatter, handler og vurderer i verden. Slik må en agent i Bourdieu's språkbruk ha den rette habitus for å kunne bruke kapitalen riktig innen et felt. Habitus er basert på tidligere opplevelser, og gir særlig forrang til tidlige livserfaringer, og erfaringer som til stadighet gjentas (Bourdieu 1995). Slik blir habitus preget av en viss treghet med hensyn til foranderlighet, og det er særlig de strukturelle sidene som økonomi og sosiale forhold som påvirker denne tregheten. Oppvekst i en arbeiderklassefamilie vil være svært forskjellig fra en oppvekst i en økonomisk velstående akademikerfamilie. Hvordan vi velger å leve våre liv vil dermed være en tilpasning til betingelser som konstruerer valgsituasjonen. Vi velger det nødvendige, det som passer, det vi oppfatter som mulig for å være noen, å høre hjemme et sted og å forstå det som skjer. Samtidig understreker Bourdieu at habitus bare er disposisjoner og muligheter, og det gir muligheter til å velge noe annet. Det gir mulighet for individuelle valg, men disse vil ofte være ubevisste og praktisk rasjonelle.

Kapitalbegrepet favner både en mer generell forståelse av ressursfordeling i hele samfunnet – det sosiale rom, og en mer avgrenset og kontekstuell betydning som Bourdieu begrepsfester som sosiale felt (Bourdieu 1995). Feltbegrepet er dekkende også for ikke-språklig handling, og viser til at makten og oppbyggingen av hierarkier alltid finner sted innenfor et avgrenset sosialt felt. I det sosiale felt er posisjoner basert på mengden av den feltspesifikke kapitalen, og er arena for konkurranse og konflikt. Et felts yttergrense er det stedet hvor den feltspesifikke kapitalen slutter å gi innflytelse.

Konflikter for å forsvare eller å forbedre sine posisjoner i det sosiale feltet utspilles mellom aktørene på to ulike måter; enten ved å forsøke å tilegne seg mest mulig av den gjeldende

kapitalen på et gitt tidspunkt, eller å redefinere hva som skal gjelde som kapital på et felt. I tillegg til de konfliktene som utspiller seg i kampen om definisjonsmakten, er feltene også preget av en grunnleggende, taus og implisitt enighet som angår hva som skal gjelde som kapital og hvordan en skal handle for å oppnå innflytelse og prestisje. Denne innforståtheten betegner Bourdieu som *doxa*, det som ofte virker så selvinnslysende at det ikke diskuteres (Bourdieu 2000). Sammenhengen mellom et gitt felt og det overordnede maktfeltet spiller her en avgjørende rolle. For eksempel vil utøvelsen av en profesjon kreve en viss utdanning gjennom en statsautorisert utdanningsinstitusjon, noe som gjør at profesjonen med staten i ryggen får god mulighet til å tvinge sine forståelser igjennom som *doxa* innenfor sitt felt. Det som preger det sosiale felt, en makt som utgir seg som noe annet, betegner Bourdieu som ”symbolsk vold” (Bourdieu & Wacquant 1992). Denne makten kan beskrives som en makt hvor de dominerte bøyer seg for en maktutøvelse de selv ikke opplever som makt. Barnevernets arbeid er bygget på ”de beste hensikter”, hvor beslutninger og inngripen i utgangspunktet ikke ligner på voldshandlinger. Bourdieu mener derimot at volden ligger i at det er urimelig, selvmotsigende eller umodent å anefekte bestrebelser, som bygger på de beste hensikter, og som i tillegg er uttrykk for den seneste profesjonelle fagviten på området (Bourdieu & Wacquant 1992).

Et møte mellom systemrepresentanter og barnevernsklinter vil i en slik forståelse være et møte mellom grupper som er svært ulikt plassert i det sosiale rom. Disse gruppene vil kunne inneha ulike opplevelser og oppfatninger av hva som er et godt liv, hva som er verdifullt, og hva som skaper mening. Systemrepresentantene vil i kraft av sin legale myndighet og rolle således være overordnet de unge med hensyn til forståelse, vurderinger og beslutningstaking vedrørende de unge. Priour og Sestoft (2006) oppfatter at den symbolske volden er basert på en form for manglende erkjennelse eller innsikt – ”miskendelse”. I eventyret lever den stygge andungen i en verden av ”miskendelse” og symbolsk vold ved at hun vurderer seg selv ut fra de dominerende endenes blikk, og ser seg selv som stygg i motsetning til den vakre svanen hun i virkeligheten er. Symbolsk vold gir dermed en følelse av selvforakt, som en overtakelse av den samfunnsmessige forakten. Slik vil en ungdom med omfattende ruserfaring vurdere seg selv med de dominerendes blikk, en som er mislykket, og uten verdi. Bourdieu oppfordrer oss til å avmaskere den symbolske volden og tvile på innebygde innforståtheter, *doxa* gjennom en såkalt hyperbolsk tvil som innebærer å møte symbolene med mistenksomhet og stille spørsmål ved det vi tar for gitt.

For å supplere Bourdieus konfliktteoretiske syntese, skal vi i fortsettelsen undersøke hvordan diskursbegrepet hos Michel Foucault kan bidra til å utvide kunnskapsforståelsen av de unge og av systemverden.

3.6 Diskursbegrepet hos Foucault

Ved å bruke diskursanalyse for å undersøke fortellingene de unge i studiene bruker for å presentere seg selv, kan vi forstå mer av det miljøet de lever i og forstår seg selv innenfor. Likeledes kan diskursanalyse bistå til å undersøke hvilke diskurser som preger den offentlige inngripen fra styresmaktens side om hva disse unge trenger for å komme seg ut av et omfattende rusmiddelbruk.

Diskursanalyse kan sees som et velegnet verktøy til å studere hvordan ulike fenomener oppfattes. Samtidig kan diskurser ikke settes inn i hvilken som helst teoretisk ramme løsrevet fra det teoretiske og metodologiske grunnlaget (Jørgensen og Phillips 1999). Slik sett er diskursanalyse ikke bare en analytisk metode, men innebærer også et teoretisk perspektiv – og metodikken og teorien er dermed kjedet sammen i en helhet. De diskursanalytiske tilganger jeg vil presentere videre, hviler på en sosialkonstruktivistisk grunnlagsforståelse, og tar videre utgangspunkt i Foucaults diskursanalyse.

Poststrukturalisme sees som en samfunnsteori blant flere innenfor sosialkonstruktivismen, og poststrukturalismen har sammen med postmodernismen hatt stor innflytelse over utviklingen av diskursanalytiske tilnærminger (Jørgensen og Phillips 1999). Ut fra et poststrukturalistisk perspektiv er teorier om sannhet i beste fall bare et av mange mulige perspektiver på virkeligheten, og er preget av den enkelte tenkers eget ståsted og oppfatning av verden. Diskursanalyser bygger i stor grad på en strukturalistisk og poststrukturalistisk språkfilosofi som hevder at tilgangen til det virkelige alltid går gjennom språket. Michel Foucault regnes som poststrukturalist, og har hatt stor betydning for utviklingen av diskursbegrepet. Han har særlig vært opptatt av å vise hvordan kunnskap er et strategisk og politisk felt, og at kunnskap er sosialt konstruerte kategorier (Jørgensen og Phillips 1999). Gjennom sin diskursteori som tar utgangspunkt i boken "Kunnskapens arkeologi", er Foucaults siktemål på arkeologisk vis å avdekke underliggende strukturer /utsagn som blir akseptert som meningsfulle og sanne i en bestemt historisk periode (Aakvaag 2008). Foucault (1972) definerer diskurs som et nettverk av utsagn med bakgrunn i hjelpemidler, institusjoner og praksiser som er organisert på en

systematisk måte og avgjør hva som hører til innenfor og hva som dermed faller utenfor diskursen. Diskurs er dermed ytringer som danner et mønster som til sammen konstruerer virkeligheten på en måte fremfor en annen. Mulighetsbetingelsene var det Foucault ville avdekke ved sin arkeologi. Det vil si å avsløre reglene for hvordan noen ytringer blir akseptert som sanne i noen historiske epoker (Jørgensen og Phillips 1999). Gjennom at noe vinner frem som sant, begrenses antall mulige meningsfulle ytringer.

Enhver diskurs har et sett av regler og koder som bestemmer hva som kan sies, når det kan sies, hvordan det kan sies, hvem som kan si det osv. Slik sett kan de ”uvitenskapelige” stemmene til ungdom med rusproblemer ha vanskelig for å nå frem i den akademiske og vitenskapelige verden. Det er disse underliggende reglene og prinsippene som gir diskurser deres regelmessighet, og som bestemmer en diskurs fra en annen. I følge Foucault styres det som det er mulig å snakke om innenfor et samfunn av utelukkelsesprosedyrer som bestemmer hva det kan tales om. Samtidig er språket flertydig, og det sies flere ting samtidig. Ordene som sies er ikke nøytrale, men er mettet med historisk betydning før den som taler nyttiggjør seg dem. Gjennom at språket er der før den som snakker, er taleren determinert av diskursen gjennom de nedarvede språklige strukturene uten at dette nødvendigvis skjer intensjonelt gjennom ubevisste eller bevisste prosesser (Foucault 1999). Knyttet til talen om ungdom med rusproblematikk, betyr det at den vil være flertydig og ha i seg en eller flere konstruksjoner av virkeligheten. Noe som igjen innebærer at denne virkeligheten kunne ha blitt beskrevet på en annen måte.

Å studere diskurser er å stille spørsmål ved de begreper som brukes, og analysere hvilke konsekvenser de får. Begrepene er ikke nøytralt gitt, men drar med seg andre begreper som har konsekvenser for den betydning de får. Å lete etter hvordan ungdom med rusproblemer forstår seg selv og blir forstått, innebærer å se etter ikke bare det som kommer til uttrykk, men også det som blir utelukket ved det som uttrykkes. Nært knyttet til språk og posisjoner er også makt. All diskurs er innvevd i maktrelasjoner, hvor noen grupper blir utelukket. Makten ligger i de underliggende tankestrukturene og har betydning for hvordan virkeligheten ordnes. Makten er ikke til å unngå, men den kan synliggjøres og avsløres (Aakvaag 2008).

For å studere forholdet mellom ungdommenes opplevelse av sin virkelighet og deres møte med systemverden, må de analytiske innfallsvinklene i denne oppgaven omfatte relasjonen mellom aktør og struktur. I den sammenhengen finner jeg metoder for diskursanalyse og

Bourdieu's konflikteoretiske syntese er nyttig for å forstå strukturer som gir visse "sannheter" om virkeligheten både når det gjelder de unge og styresmaktene, og samtidig hvordan de unge som aktører posisjonerer seg for å skape mening i tilværelsen.

I dette kapitlet har jeg gjort greie for metodologiske og teoretiske tilnærminger denne studien bygger på. Neste kapittel vil omhandle eget forskningsdesign og hvordan kunnskap om unge med omfattende ruserfaring kan foredles i en kvalitativ metasyntese. Kapitlet gir også en oversikt over den konkrete fremgangsmåten som er benyttet i gjennomføringen av analysearbeidet.

4. METODISK GJENNOMFØRING

4.1 Kvalitativ metasyntese

Det overordnede formålet med en kvalitativ metasyntese er å frembringe funn som kan gi en ny integrert forståelse av funnene som går ut over den forståelsen som fremgår i de individuelle studiene. En søker også å produsere funn som krysser kontekstuelle grenser (Gewurtz et al 2008). En metasyntese er mer enn et resymé av funnene, fordi det involverer en fortolkning av funnene med et formål om å utvikle en ny teori om emnet, klarlegge mønstre mellom funnene, eller synliggjøre at funnene er et produkt av en gitt diskurs (Sandelowski og Barroso 2003). Målet med denne studien er å forstå de erfaringer, strategier, opplevelser, tanker og behov de unge har med hensyn til sin situasjon, og dermed fremskaffe en dypere anlagt forståelse av unge med omfattende ruserfaring og deres behov. For å utnytte den kunnskapen som allerede foreligger om disse unge gjennom kvalitative studier gjort det siste tiåret i Norden, falt dermed valget på å gjennomføre en kvalitativ metasyntese.

De seks studiene som inngår i den kvalitative metasyntesen, er studier som representerer til dels svært ulike kontekster. To av studiene har fokus på unge som lever i subkulturelle rusmiljøer, to studier har fokus på unges beskrivelser og forståelser av både livet i rusmiljøer og møter med hjelpeinstanser, mens de siste to studiene har fokus på unge i en behandlingskontekst. Studien søker dermed nettopp å produsere funn som krysser ulike kontekster.

Metasyntese er ut fra ovennevnte studiet av prosesser og resultater av tidligere studier innenfor et emne som går utover studiene i seg selv, for å plassere emnet historisk, definere det for nåtiden og peke ut fremtidige retninger innenfor emnet (Gibson og Martin 2003). Kvalitative metasynteser har som mål å bevare integriteten i studiene og samtidig øke anvendelsen av dem i praksisfeltet, eller å være retningsgivende for fremtidig forskning (Sandelowski og Barroso 2003).

Metoder for å vurdere og syntetisere kvalitativ forskning er fortsatt under utvikling, og har ikke funnet sin endelige form (Pearson et al 2007 i Tuntland 2009). Gewurtz et al. (2008) presenterer en fremgangsmåte som består av fem trinn, og som jeg vil ta utgangspunkt i videre.

4.1.1 Trinn 1: Bestemme fokus for studien

Første trinn i en metasyntese er å finne en hensiktsmessig problemstilling og relevante forskningsspørsmål knyttet til det temaet en er interessert i å utforske. Problemstillingen må være bred nok til å fange opp det fenomenet en er interessert i å utforske, samtidig som den er fokusert nok til å produsere meningsfulle funn som kan være nyttige for praksisfeltet. Likeledes er det vesentlig å undersøke om det er mulig å syntetisere funnene gjennom at de ulike studiene lar seg sammenligne. Samtidig kan det være vanskelig å avgjøre hvilke studier som undersøker samme fenomen eller samme aspekt av menneskelig erfaring (Law og MacDermid, 2008 i Tuntland 2009). Mitt fokus er hvordan unge med rusproblemer opplever sin egen tilværelse, hva de opplever at de har behov for. Ett slikt fokus vurderer jeg som både bredt nok til å fange opp aktuelle studier, og samtidig spisset nok til å kunne produsere funn som praksisfeltet og Bufetat kan gjøre seg nytte av i videre planlegging av tiltak overfor målgruppen.

4.1.2 Trinn 2: Bestemme inklusjon og eksklusjonskriterier

I følge Gewurtz et al. kan altså et av målene ved en kvalitativ metasyntese være å krysse kontekstuelle grenser. En slik tilnærming gir meg muligheten til å velge studier som har noe forskjellig fokus. Jeg har derfor valgt feltstudier som både omhandler unge i aktive rusmiljø, og unge som er i behandling. Dette ut fra en antagelse om at motiver og behov fortoner seg noe ulikt ut fra den virkeligheten som er present, og at en slik tilnærming dermed kan fremskaffe et mer helhetlig bilde av disse unges situasjon, enn om jeg valgte bare en arena som utgangspunkt for studien. I vektleggingen av studier vil jeg også inkludere ulike målgrupper, hvor kjønn, etnisitet og samtidig rus og psykiske vansker blir representert. For at studiene skal ha mest mulig relevans for dagens rusmiddelbruk og behandlingsmuligheter i Norge, har jeg valgt studier fra de siste ti årene som er gjort i Sverige og Norge.

Å ha inklusjonskriterier presiseres som viktig i litteraturen om kvalitativ metasyntese, da dette hjelper med å avgjøre hvilke studier som er aktuelle og ikke. Inkluderingskriteriene mine innbefatter at de unge i studiene skal ha erfaring med - og bruk av rusmidler over tid, at det skal være kvalitative intervjuer med ungdom hvor beskrivelser av de unges opplevelse av egen situasjon kommer frem, at studiene skal være brukersentrert i den forstand at oppmerksomheten rettes mot de unges virkelighetsoppfatninger og ikke de ansattes, samt at det skal være nyere studier i Norden (Ikke eldre enn ca 10 år) for at politiske, kulturelle og samfunnsmessige faktorer skal være relevante med hensyn til de unges opplevelse av sin

situasjon. Totalt sett skal studiene omhandle både jenters og gutters opplevelse av egen situasjon for å kunne si noe om kjønnete aspekter, de unge skal i noen grad ha behandlingserfaring som kan fortelle noe om erfaringer med hjelpeapparatet, uten at studiene er en evaluering av en bestemt behandlingsform eller behandlingssted. Studiene skal heller ikke omfatte undersøkelser som fokuserer på både de unge og profesjonelle i samme studie. Aldersmessig skal studiene fokusere på unge hvor det spesifikke med ungdomsalderen kommer frem, eller at studiene har en retrospektiv vinkling ved at voksne med omfattende rusmiddel erfaring på narkotiske stoffer i ungdomstiden ser tilbake. For å sikre kvaliteten ved studiene, skal de være på doktorgradsnivå, eller være studier gjort av etablerte forskningsmiljøer.

4.1.3 Trinn 3: Identifisere og finne studier

Forskningsmetode går gjerne ikke frem fra de bibliografiske databaser, og dette kan være en utfordring i søkingen etter aktuelle studier. Jeg fikk hjelp fra Sirius - biblioteket (Statens institutt for rusmiddelforskning) som søkte i ulike databaser som Norart, Bibsys, ISI Web of Science, Medline, Psychinfo og Svemed+ på søkeordene ungdom, rusvansker, atferdsvansker, Norden, kvalitative studier etter 2000. Sirius sitt søk ga meg 20 ulike studier, hvorav bare ett viste seg å være aktuelt ut fra mine oppsatte inkluderingskriterier. Ved gjennomgangen av Sirius sitt søk, ble jeg oppmerksom på at studier jeg selv kjente til, ikke hadde kommet med i oversikten. Jeg tok derfor utgangspunkt i litteraturlister knyttet til ulike fagbøker, artikler og forskningsarbeider, for å utvide antallet av aktuelle studier. Jeg søkte også på alle universitetsbibliotekene i Norden for å finne aktuelle doktorgradsarbeider.

Det har vært diskutert hvor mange studier som kan inkluderes i en metasyntese. Jo større antall, desto høyere nivå av teoriutvikling kan tenkes oppnådd. Et for stort antall kan imidlertid vanskeliggjøre dype analyser. Et antall på 10- 12 studier er blitt anbefalt som en norm (Bondas & Hall, 2007 i Tuntland 2009). For mitt vedkommende var problemet først og fremst knyttet til å finne nok studier som oppfylte inklusjonskriteriene, slik at jeg kunne produsere en reell kvalitativ metasyntese. Dette førte til at jeg inkluderte to forskningsarbeider som i utgangspunktet falt utenfor inklusjonskriteriene. Den ene studien (Negård 2008) falt utenom gjennom kravet om kvalitetssikring. Dette er en forskningsstudie på masternivå, men som samtidig blir referert til av andre veletablerte forskere. Studien oppfylte samtidig alle andre krav til inklusjon, og jeg valgte dermed å inkludere det. Det andre forskningsarbeidet (Skatvedt 2008) omhandler både unge voksne og voksne i

rusmiddelbehandling. Tematikken er likevel tett opptil andre studier jeg har inkludert, samtidig som forskningen gir et nyansert og annerledes blikk på hvordan deltakerne opplever mening og sammenheng i livene sine, og hvor møtet med systemrepresentanter står i forgrunnen. Dette studiet ble derfor også inkludert. Jeg sto da tilbake med seks ulike forskningsstudier som var aktuelle for metasyntesen (Tabell 1 nedenfor og vedlegg 1 s. 138).

Tabell 1 Fakta om studiene

	Sandberg & Pedersen	Thommesen	Skatvedt	Berglund	Lalander	Negård
Utvalg	G 20=20	G 10/ J 7=17	G/J?=18	G 8/J 6= 14	G 18/ J 7=25	J 5=5
Alder	Ungdommer	Unge voksne	Unge voksne	15 – 20 år	Unge voksne	15 – 17 år
Datainnsamling	Feltstudie og intervjuer	Intervjuer	Feltstudie og intervjuer	Intervjuer	Feltstudie og intervjuer	Intervjuer
Rusmidler	Hasj og andre rusmidler	Ulike narkotiske stoffer	Ulike narkotiske stoffer	Ulike typer rusmidler	Heroin	Ulike typer rusmidler
Kontekst	Marginalisert miljø langs Akerselva	Rekruttering gjennom døråpnere	Rusmiddel-institusjon	Rekruttering ved to tvangs-institusjoner	Marginalisert miljø i Norrköping	Barneverninst
Bruk av teori	Bourdieu	Grounded theory	Avviksosiologi; Becker, Goffman, etnografi	Symbolsk interaksjonisme og sosialpsyk	Goffman, Bauman	Kulturpsyk Vygotskij Bronfenbrenner

4.1.4 Trinn 4: Vurdere kvaliteten av studiene

Det føres en debatt i forskningsmiljøer om hvilke kvalitetskrav som skal stilles til kvalitative studier for at de skal kunne inkluderes i en metasyntese (Gewurtz et al 2008). Samtidig påpekes det at det er liten konsensus om kvalitetskriterier i kvalitative studier, og at bekymringen over kvalitet ofte skriver seg fra utilstrekkelighet fra forskerens side med hensyn til å beskrive forskningsprosessen og begrunnelser som gjøres. Dette behøver likevel ikke ha betydning for funnene som er gjort i undersøkelsen (Sandelowski et al 1997, i Gewurtz et al 2008). Andre forskere argumenterer for at svakheter i de originale studiene vil bli åpenbare gjennom metasyntese prosessen, og at en bør behandle disse svake studiene som en behandler svake intervjuer i tradisjonelle kvalitative studier (Gewurtz et al 2008). Hvis en bestemmer seg for å evaluere kvaliteten av hvert enkelt studie, må en bestemme seg for en metode å gjøre det ut fra., og ” the UK National Centre for Social Research” har

utarbeidet et verktøy for å vurdere funnene i kvalitative undersøkelser (Gewurtz et al 2008). Metoden har 17 spørsmål som bygger på fire prinsipper: (a) tilfører ny kunnskap og forståelse, (b) formidler en forsvarlig forskningsstrategi som kan gi svar på forskningsspørsmålene, (c) demonstrerer strenghet gjennom systematisk og transparent datainnsamling, analyse og tolkning, og (d) demonstrerer troverdighet gjennom velfunderte og plausible argumenter for viktigheten av de genererte dataene.

Jeg har ikke gjort en slik evaluering av studiene som inngår i min metaanalyse. Alle studiene bortsett fra en, er allerede kvalitetsvurdert gjennom at de er doktorgradsavhandlinger eller utført av anerkjente forskere i Norden. Studien på masternivå, er kvalitetsvurdert gjennom høyskolesystemet. I tillegg blir funn fra denne studien referert til av renommerte forskere. Jeg har derfor først og fremst forsikret meg om at studiene er meningsfulle og relevante for min problemstilling, samtidig som jeg også har hatt fokus på de fire prinsippene som er beskrevet ovenfor. Som hjelp til å sette meg inn i, og å skaffe meg en oversikt over studiene, har jeg utarbeidet en faktatabell (tabell 1 s.47 og i vedlegg s.138) som viser utvalget i hvert studie, alder blant deltakerne, metode for datainnsamling, hvilke rusmidler deltakerne bruker, konteksten for studien, og bruken av teori i de ulike studiene. Alle studiene har informasjon som dekker disse områdene, og som gjør det mulig å vurdere anvendbarhet og forståelsesgrunnlag studiet bygger på.

Når det gjelder mine forskningsspørsmål, mangler en av feltstudiene kjønnsfordeling blant deltakerne (Skatvedt 2008), og studien tematiserer heller ikke kjønn i analysen. En annen feltstudie (Lalander 2001), tematiserer ikke møte med systemrepresentanter i særlig grad. Samlet sett tilfører studiene likevel ny kunnskap til området jeg ønsker å undersøke. Studiene tilkjenner egen forskningsstrategi, er transparente med hensyn til datainnsamling, analyse og tolkning, og er troverdige med hensyn til fortolkningen av dataene.

4.1.5 Trinn 5: Dataanalyse – metaetnografi

Jeg hadde tilslutt 6 studier som oppfylte kravene til inklusjon, og hadde lest oppsummeringer og sentrale funn i alle. Det siste trinnet i metasyntesen innebærer å syntetisere funnene fra de ulike studiene. I dataanalysen, trekkes metaetnografi frem som den best utviklede metoden for å syntetisere kvalitative data (Britton et al.2002 i Gewurtz et al 2008). Metoden innebærer induksjon og tolkning, hvor forskeren søker å forstå og overføre forståelse, konsepter og metaforer på tvers av studiene, og er utviklet av Noblit og Hare (Gewurtz et al

2008). Metaetnografi innebærer en analyse på tre nivåer: førstegrads begrep, andregrads kategorier og tredjegrads fortolkning (Britton et al.2002 i Gewurtz et al 2008).

Fangen (2004) beskriver analyse av forskningsmateriale på tre nivåer ; førsteordens fortolkning som er en tolkning som ligger tett opp til eller er identiske med de begreper og beskrivelser deltakerne i studien selv benytter. En andreordens fortolkning innebærer å benytte mer erfaringsfjerne analyseformer for å overskride deltakernes common sense-forståelse i analysen. En veksler gjerne mellom erfaringsnære og mer erfaringsfjerne akademiske begreper. Tredjeordens fortolkning innebærer å analysere underliggende, skjulte interesser og drivkrefter, og også kritisk fortolkning regnes som fortolkning av tredje grad. Kritisk tolkning tar tak i ubevisste prosesser, ideologier, maktforhold og andre former for dominans som innebærer at noen interesser skjules på bekostning av andre i de forståelsesformene som oppstår spontant (ibid). En tredjeordens fortolkning kan således være å prøve å identifisere diskurser ved å stille spørsmål ved de begreper som brukes i materialet, og analysere hvilke konsekvenser de får som kan utledes av materialet.

Innenfor metaetnografi er førstegrads fortolkning de begreper som er identifisert i de originale studiene, og utgjør rådataene for syntetiseringen. Disse begrepene blir så gruppert inn i andreordens fortolkning, og er forfatteren av originalstudien egen tolkning av data. I en metaetnografi må andreordens fortolkning inneholde funn fra flere enn en studie.

Tredjeordens fortolkning involverer en analyse av nøkkelbegreper på tvers av studiene gjennom en prosess av gjensidig oversettelse og kontinuerlig sammenligning. Gjensidig oversettelse involverer å samle ideer og begreper fra de originale studiene gjennom en prosess hvor en sammenligner likheter og forskjeller mellom de ulike studiene. Det er disse tredjeordens fortolkninger som rettferdiggjør argumentasjonen om at en ved metasynteser når lenger enn ved en tradisjonell litteraturoversikt (Britten 2002 i Tuntland 2009).

Konseptene fra primærstudiene og andregrads tolkninger settes inn i en tabell, og ut fra den vil forskeren utlede tredjeordens tolkninger.

4.2 Koding og analyse

Det er et omfattende datamateriale på over 1000 sider som ligger til grunn for denne studien. Med et så omfattende materiale var jeg helt avhengig av å etablere et godt opplegg for å systematisere stoffet på en måte som gjorde at jeg kunne utlede gode begreper og kategorier

for videre analyse. Analysearbeidet ble svært krevende, og jeg måtte gjentatte ganger gå igjennom materialet frem og tilbake underveis i prosessen. Som hjelp søkte jeg etter sammendrag av studiene for å sikre at jeg hadde fanget opp de sentrale funnene i hvert av studiene. Likeledes valgte jeg å tematisere stoffet ut fra forskningsspørsmålene jeg ønsket å stille til materialet. Jeg fikk dermed noen brede deskriptive kategorier i tråd med det Hammersley og Atkinson foreslår (1983 i Fangen 2004: 88). Jeg brukte fargekoder for å systematisere de fem ulike temaene ut fra forskningsspørsmålene: *mening og sammenheng/rusens plass, prosjekter å realisere, strategier, konstituering av kjønn, møte med systemrepresentanter*. Den enkelte studies andregrads fortolkning fikk også en egen fargekode. Da jeg hadde samlet aktuelt materiale under de ulike fargekodene, arbeidet jeg med å finne sentrale begreper innenfor temaene i de ulike studiene. De fem temaene og begrepene knyttet til disse ble så samlet under hver av de originale forfatterne i en kode- og analysetabell (Tabell 2, se vedlegg s.139).

TABELL 2 HER

Under tema *mening og sammenheng/rusens plass* hadde jeg da for eksempel en tekstmengde på 52 sider hvor teksten var organisert under de enkelte forfatterne. Neste steg var å utlede overskrifter/kategorier som kunne dekke begrepene under hvert tema, og samle tekst til underkategorier. Slik kunne jeg i analysearbeidet sammenholde de tematiserte tekstene fra de ulike studiene - se på likheter, forskjeller og nyanser i materialet. Noe likelydende tekst ble plassert under ulike tema ut fra at det ga mening under for eksempel både *mening og sammenheng* og *konstituering av kjønn*. Gjennom hele tiden å fortsette å fordype meg i materialet, ble ikke de først utarbeidede tabellene de endelige, men forandret seg i takt med at analysearbeidet skred frem. Noen begreper jeg hadde oversatt i starten, ble tydeligere og fikk en mer sentral rolle i analysen etter hvert. De måtte dermed inngå i begrepene under de ulike studiene, mens andre begreper ”bleknet” og ble tatt ut. Ved de første gjennomgangene så jeg også svært mange ”viktige” detaljer som etter hvert ble slått sammen under en mer overordnet kategori.

Dette utgjorde så studiens førstegrads fortolkning. Eksempler på førstegrads begreper innenfor tema *mening og sammenheng*, er: *bli til noe, utenforskap, respekt, finne ro,*

utenforskap og annenrangs – rusmiljøet gjør en til noe, trøbbel med å takle hverdagen , ikke som ande rusavhengige, rus for å finne ro.

Andreordens fortolkning ble også plassert i egen rubrikk under hvert av studiene. Eksempler på andreordens fortolkninger er: *å være noe mer enn sine påførte kategorier, å bruke subkulturen til å dramatisere eget liv, systemet som forsterker av problemidentitet, det terapeutiske potensialet i uformell samhandling.* Denne tabellen ble et godt hjelpemiddel i det videre analysearbeidet i det jeg utarbeidet en ny tabell hvor jeg samlet begreper på tvers av studiene under de ulike temaene i én kolonne, andregrads fortolning i neste kolonne med bakgrunn i begrepene og funnene fra kryssfortolkningen av studiene, samt tredjeordens fortolkning i en siste kolonne (Tabell 3, se vedlegg s.140).

TABELL 3 HER

Tredjeordens fortolkning ble foretatt ved å ta i bruk Bourdieus konfliktteoretiske syntese og elementer fra Foucaults diskursanalyse. Der jeg fant det hensiktsmessig, trakk jeg også vekslers på andre teoretikere. Samtidig undersøkte jeg eget datamateriale opp mot annen forskning det refereres til i oppgaven. De teoretiske tilnærmingene hjalp meg i arbeidet med å utdype og nyansere funn på tvers av studiene, samt å utvikle alternative hypoteser/diskurser og meningsdannelser i forståelsen av de unge som inngår i studien. Jeg prøvde å stille alternative spørsmål til materialet, og prøvde å lete etter hva som legitimerte de valg de unge gjorde i den livssituasjonen de befant seg i. Hvordan legitimerte for eksempel de unge jentene hos Nergård at de brukte rusmidler samtidig som de var i behandling, og hvordan legitimerte de unge hos Berglund sin kriminalitet? Jeg prøvde også å se etter hva de enkelte forfatterne eventuelt valgte vekk når de valgte den tilnærmingen og teorien de valgte i analysearbeidet. I ett av studiene er for eksempel ett funn at de unge har et sterkt ønske om mer voksenkontakt, mens i andre studier er det nettopp bevegelsen vekk fra voksenkontroll og styring som kjennetegner de unge. Flere spørsmål reiser seg da for meg som forsker: kan disse tilsynelatende motstridende funnene forstås som om at vi snakker om ulike grupper av ungdommer, kan det være at det er én type voksenkontakt de unge lengter etter, mens det er en annen type voksenkontakt de vil frigjøre seg fra - og at det er mulig å finne spor av dette i studiene, eller kan det være slik at det er snakk om ulike fokus hos forskerne som gjør at

funnene fortone seg som de gjør? En måte å forstå disse funnene på, kan også dreie seg om at unge i ulike livssituasjoner vil kjenne ulike behov, og bruke ulike strategier for å forsøke å realisere prosjektene sine. Det kan handle om hvilke muligheter de unge ser i sin erfaringshorisont. For en ungdom på gata med overveiende dårlige erfaringer med voksenverdenen og systemrepresentantene som en del av dette, vil voksenkontakt kanskje fortone seg som å måtte gi slipp på det som gjør en til noen, en som anerkjennes og respekteres ute på gata. For en ungdom med erfaringer om at voksne også kan representere muligheter og velgjørende relasjoner, vil mer voksenkontakt kunne innebære et håp om å kunne gjøre seg større innenfor det etablerte samfunnets forventninger. Ved slik å stille ulike typer spørsmål til materialet, ble tredjeordens begreper utledet.

De tredjeordens begreper som fremkom gjennom analysen er følgende: *Bevegelser i utakt på sentrale arenaer. De fremgangsrike og mindre fremgangsrike; Ruskultur som motmakt, rus som selvmedisinering og overlevelsesstrategi, og rus som kontekstuel virkemiddel. Alternativ kompetansebygging. Status og anerkjennelse i gatekulturen - en kamp om posisjon. Kampen om anerkjennelse som kjønnnet prosjekt i å gjøre seg større; Respektanerkjennelse, relasjonsanerkjennelse, anerkjennelse og sosial skam. Møter i utakt mellom aktør og struktur; Krenkende systemmarkører, motmakt innenfor systemverden, manglende tilrettelegging, omsorgsmakt. Verdige og uverdige klienter – en verdighetsdiskurs. Systemspråk og aktørspråk – en normativ diskurs. Bevegelser i takt; Voksendeltakelse og langsiktighet, velgjørende relasjoner, kraften i uformelt samvær, gjenetablere kontakt med familien og jevnaldrene.*

4.3 Refleksjoner rundt forskningsopplegget

Alle studiene som inngår i mitt datamateriale har til felles at de er forankret i de unges hverdagsliv. Slik vil det som analyseres fra min side være sider ved de unges daglige liv slik de fortolkes av forskerne i opprinnelsesstudiene, og det er variasjoner over de unges hverdagsliv det er ønskelig å få frem. Har unge med omfattende ruserfaring noe til felles uavhengig av kontekst og livssituasjon, og er det mulig å se ulikheter mellom disse unge på tvers av studiene? Ved å behandle studiene som variasjoner over fenomenet unge med omfattende ruserfaring, blir historiene fortellinger om hvordan det oppleves å være i en slik posisjon, og hvordan møter med systemrepresentanter fortone seg for unge i slike marginale posisjoner. Slik kan analysen bringe frem alternative måter å forstå disse unge på, og deres

ulike livssituasjon kan hjelpe til med å utfordre forståelsesmodellen i hvert enkelt studie. Ved at de samme fenomener for eksempel knyttes til ulike forklaringsmodeller, utfordres jeg som forsker til å lete etter hvilke historier som fortelles med hvilke virkemidler innenfor hvilken diskursive ramme (Kalleberg i Holter og Kalleberg 1996). Slik vil det ikke være en sannhet om et fenomen, og studiens formål er å vise nettopp dette, samt å overskride de enkelte studiers forklaringsmodeller i en utvidet forståelse av fenomenet. Eksempelvis vil opplevelsen av møter med systemrepresentanter kunne fortone seg forskjellig for de unge som lever et aktivt rusliv ute på gaten, og for de som er i en behandlingssammenheng. De enkelte studiene støtter seg på ulike forklaringsmodeller med hensyn til å forstå de unges opplevelse. Dette gjør at jeg som forsker både kan gi stemme til at møtet med systemrepresentanter kan forklares og forstås forskjellig, og i beste fall kunne gi en utvidet forståelse av hva som kjennetegner disse møtene.

Kunnskapen som produseres i dette studiet tar ikke mål av seg å være uttømmende eller et speil på hvordan det oppleves å være en ungdom med omfattende rus erfaring. Målet er å beskrive noen viktige sider ved disse unges situasjon slik de selv opplever den, og at disse beskrivelsene og forståelsen jeg legger til grunn kan være med til å øke kunnskap om unge med omfattende rus erfaring i systemverdenen, og i neste omgang være med til å legge grunnlag for behandling for disse unge framover.

I de neste kapitlene vil jeg rette blikket mot hvordan de unge i de inkluderte studiene oppfatter sin egen situasjon, hvordan de samhandler og agerer med omverdenen, og hvordan dette påvirker den mening de tillegger handlingene sine. Hensikten er i neste omgang å få tak i hva disse unge vil ha behov for fra omgivelsene for å bevege seg mot prososiale miljøer.

5. DE UNGES LIVSVERDEN – BEVEGELSER I UTAKT

I dette og neste analysekapittel skal vi møte unge med omfattende ruserfaring slik de fortolkes i denne studien, etter i første omgang å ha blitt fortolket av forskere i seks ulike studier. Temaene som presenteres i fortsettelsen, består av områder som utkrystalliserte seg gjennom min tredje ordens fortolkning i den kvalitative metasyntesen. Jeg har jaktet temaer i de unges liv som kan ha betydning for hvordan de oppfatter seg selv i verden, hvordan de opplever hjelpeinstanser, og hvordan det dermed kan være hensiktsmessig å innrette innsats fra systemverden sin side. Tredjeordens begreper som er utledet i syntesen blir presentert tematisk i en brytning mellom empiri og teori.

Første del av dette analysekapitlet innledes med noen generelle perspektiver på unge mennesker i marginale posisjoner, samt et overordnet blikk på de unge som inngår i studien. Deretter beveger vi oss over til studiens analyser av hvordan de unge skaper mening og sammenheng gjennom en utledning av tredjeordens fortolkningsbegrepet *bevegelser i utakt på sentrale arenaer*. Videre undersøkes tredjeordens fortolkninger knyttet til prosjekter de unge prøver å realisere, og strategier de tar i bruk. De ønsker å *gjøre seg større*, og oppnår dette gjennom å *skaffe seg en alternativ kompetanse*, og gjennom å *kjempe om posisjon*. Til slutt tematiseres hvordan kampen om anerkjennelse konstitueres som et kjønnet prosjekt gjennom tredjeordensbegrepet *anerkjennelse som kjønnet prosjekt; Respektanerkjennelse og relasjonsanerkjennelse*.

Det er forfatterne av de seks ulike studiene som inngår i metasyntesen, som er mine informanter. Informantsitater presenteres med innrykk og mindre skriftformat, i motsetning til sitater for øvrig i oppgaven som utheves gjennom anførselstegn og kursiv formatering. Når unge i opprinnelsesstudiene siteres, står disse sitatene dermed i anførsel og kursiv i likhet med sitater fra andre enn studiens informanter.

5.1 Unge, marginalisering og livsstrategier

Forståelseshorizonten av de unge i denne studien, bygger på en hermeneutisk og sosialkonstruktivistisk tilnærming som beskrevet foran; at de er aktører som handler ut fra sin konkrete livssammenheng slik de selv forstår den. Handlinger som omfattende rusmiddelbruk har dermed en mening for den enkelte, og de unge er aktive medskapere av sine liv innenfor de strukturelle rammer og sosiale verden de inngår i. Fokuset er derfor på deres egen subjektive forståelse av egen livsverden, og hvordan dette påvirker valg, strategier og

prosesser som holder dem fast i en risikosone - eller som er med til å snu en marginalitetsposisjon mot en mer integrert posisjon. Målet med en slik analyse, er som nevnt innledningsvis en forståelse av at de unges egen fortolkning og forståelse av seg selv i verden er nødvendig å forholde seg til når sosialpolitikk og hjelpetiltak skal utformes. I de neste kapitlene, er vi dermed på jakt etter hvordan de unge som subjekt opplever sin egen situasjon innenfra, og hva de oppfatter å være til hjelp om de skal kunne bevege seg mot mer prososiale sammenhenger og livsløp.

Det finnes mange versjoner av historien om unge med omfattende ruserfaring, og i tråd med Bourdieu er det den meningen vi tillegger virkeligheten som bestemmer hvordan vi oppfatter den. Virkeligheten kunne dermed vært oppfattet på en annen måte, og ”tingenes orden” kunne vært annerledes. Denne studien legger til grunn en forståelse av historien hvor jeg har hatt mine briller på. Mest sannsynlig ville en forsker med andre briller enn mine, forstått og fremstilt de unges opplevelse på en annen måte enn det jeg gjør.

De unge som studien omhandler, lever på ulike måter på kanten av det etablerte samfunnet, i såkalte marginale posisjoner. Innenfor sosiologien dreier marginalisering seg om individers og gruppers manglende deltakelse på de arenaer de forventes å delta på ut fra spesifikke normer og kriterier (Germani 1980 i Heggen et al. 2003). Det handler gjerne om forventninger om hvordan livet skal leves og utformes ut fra gitte forhold som kjønn, alder og sosial bakgrunn. Marginalisering må ikke oppfattes som en ureturnerbar vei mot sosial utstøtning. Perioder med problemer, konflikter og marginalisering kan dempes og snus til mer integrerende prosesser. Dramatiske former for marginalisering og høy risiko for sosial utstøtning finner vi der marginalisering foregår og forsterkes i forhold til arenaer som hjem, skole arbeid og andre sentrale arenaer samtidig (Heggen et al 2003).

Lalander (2001) refererer til Willis (1977/81), og beskriver denne prosessen som en separasjon hvor man tar avstand fra mennesker som utøver kontroll over tankene og handlingene, og søker seg til andre hvor en ikke opplever denne fangenskapen. En separasjon først og fremst fra skole og foreldre, men også fra andre og mer grunnleggende kulturelle verdier som tidsplanlegging, autoritetstro og rettsmoral.

I studiens materiale inngår tilsynelatende svært ulike grupper av unge mennesker, og unge mennesker i svært ulike kontekster. Studiene innbefatter ungdom hvor rus og psykiske vansker har kategorisert dem som unge med dobbeltdiagnose, unge heroinister i en svensk

småby, unge menn med etnisk minoritetsbakgrunn i et marginalisert miljø i Oslo, unge som var tvangsplassert ved to utredningsinstitusjoner i Sverige, unge ”atferdsjenter” plassert ved to institusjoner i Norge, samt beboere ved en rusmiddelinstusjon i Norge. Slik sett vil de unges virkelighetsforståelse og italesettelse av denne, være ulik ut fra den posisjonen de befinner seg i på det tidspunktet de blir møtt av forskerne. Historiene til de ca 100 unge som studien innbefatter, har likevel mange likhetstrekk med hensyn til marginaliseringsprosesser og opplevd liv.

5.2 Familie- og vennskapshistorier; fravær og marginalisering

Familiehistorier beskrives i de fleste studiene. Gjennomgående er historiene kantede med sosial familieproblematikk, med fravær fra nære andre, og manglende bekreftelse og anerkjennelse fra nære omsorgspersoner. Disse unge har flyttet mye i sitt liv, både privat og i offentlig regi. Oppveksten har gjerne vært preget av fattigdom, vold og rusmiddelmisbruk i foreldrehjemmet, og tidlig barneverninnsats i familien. Tidlig orientering mot marginaliserte grupper og marginalitetsprosesser preger disse unges liv. De har opplevd seg forlatt av familien og overlatt til seg selv, uten omsorg og konkrete voksne til å ivareta dem.

Thommesen (2008:77) beskriver:

I realiteten har de helt ubemerket, ved hjelp av det offentlige bistandsapparatet, blitt overlatt omsorgsansvaret for seg selv, uten at de har vært forberedt eller i stand til å ta ansvaret.

Thommesen (2008:77) utdyper videre gjennom Konrad som ble plassert utenfor barndomshjemmet da han var 12 år:

Sett fra Konrads ståsted måtte han fra da av stå på egne bein. Han sier:

”Da skulle jeg liksom være min egen herre eller noe sånt”. Denne forventningen om å være sin egen herre opplevde ikke Konrad som bra (.....)

Han opplevde at barnevernet sluttet å bry seg om han da han var 16 år, og at de frarøvet han muligheten til å ha en naturlig plass i foreldrehjemmet, da de overtok omsorgsansvaret.

En av de unge guttene hos Sandberg og Pedersen (2006: 27) har en historie som illustrerer bakgrunnen til mange av de yngste hiphop-guttene forskerne møter ved Akerselva. Han har bodd hele livet i en av Oslos drabantbyer på østkanten, men er født i Ghana. Han spiller basketball og driver med hiphop. Han har vokst opp hos forskjellige slektninger, men da han var 11 år tok moren over den daglige omsorgen. Han gir uttrykk for tristhet over for dette: *”Du kan ikke bare hente en sønn som du ikke har sett på 11 år og så forvente at du skal ta kontroll sånn (knipser). Det går ikke.” (ibid: 27).*

Etter mange konflikter med mor, flytter han på barnehjem når han er ca. 14-15 år. Han bor på flere barnehjem og fosterhjem, og ender til slutt på et ungdomshjem i Oslo hvor han sammen med andre unge med afrikansk bakgrunn begynner å henge ved Akerselva.

Vanskelige familierelasjoner og å mislykkes i skolesammenheng, gjør at vennerelasjoner kan få ekstra stor betydning for de unge i deres prosjekt om å utvikle en trygg selvidentitet (Heggen et al. 2002). Frønes (1998 i Heggen et al. 2002) hevder at jevnaldrenes betydning for barn og ungdoms utvikling er undervurdert til forrang for familiens innflytelse.

Tenåringstiden kan beskrives som en ”gjengalder” hvor kamerater overtar en del av familiens rolle som normgivere og inspirasjonskilde (Bjerrum Nielsen og Rudberg 1991). I følge Giddens (1991 i Heggen et al. 2002), vil problemer i utviklingen av tillitsrelasjoner mellom barn og omsorgspersoner vanskeliggjøre å inngå i tillitsrelasjoner mer generelt.

Vennskaperfaringene i oppveksten til mange av de unge i studien er preget av en opplevelse av å falle utenfor i vanlige jevnaldermiljøer, og noen opplever å bli stående uten jevnalderrelasjoner. Disse unge opplever at de ikke har noe til felles med barna i nabolaget, og er mye alene i friminutt på skolen og i fritiden. De opplever å bli latterliggjort, uthengt og mobbet, og noen havner i bråk med fysisk vold som forsvar for egen redsel. For en del av de unge medfører også de mange flyttingene i både privat og offentlig regi, at de får vansker med å knytte vennskapsbånd med en viss varighet.

For mange av de unge betyr kompliserte familierelasjoner, vanskelig skolehverdag og utestengelse fra kameratgjengen, en orientering mot arenaer hvor det ikke blir stilt spørsmål ved hvem eller hva du er. De velger det nødvendige, det som passer, og tilpasser seg de muligheter de opplever som oppnåbare for å bli til noen og for å høre hjemme et sted. De oppsøker miljøer som preges av skjebnefellesskap ut fra at mange har de samme erfaringene som de selv. Kroppens følelse av å være utenfor og mislykket genererer skamfølelse, og en vil oppsøke miljøer hvor en ikke kjenner skam, miljøer hvor en mestrer og kan være stolt av seg selv. De unge beskytter seg gjennom distansering til det som frembringer skamfølelsen, og søker beskyttelse for verdigheten gjennom konstruksjon av subkulturell kapital. Slik kan en si at de unge til dels er det de kommer fra, gjennom at ens egen erfaringshorisont, habitus bestemmer valgene de tar.

I studiene beskrives det også en gruppe ungdommer som har vokst opp med større stabilitet rundt seg. Foreldrene er ofte skilte, og barna vokser opp med mor evt. i en ny familiekonstellasjon. Kontakten med far er minimal for guttene, og brutt for jentene. Det har ikke vært tidlig barneverninnsats i familiene slik som i den første gruppen. Det er ved inngangen til tenårene det skjer en betydelig endring hos disse unge. De velger nye kamerater, begynner å skulke, stjele og ruse seg – ofte i mer eller mindre kriminelle gjenger. Hjemme vinner de maktkamper om grenser og tider med i første rekke mor. De unge er kameratorienterte og skaper seg muligheter for selvstendighet og ”heftigere” livsstiler. Guttene søker asosiale arenaer for å få bekreftelse på seg selv og betone mannlig handlekraft. Jentene er bråmodne, tøffe og handlingskraftige – og velger ”heftige og farlige gutter” samtidig som de underordner seg mannlige rus- og relasjonsmønstre. Denne gruppen ønsker å leve et spennende og morsomt liv, og søker livsstil som gjør dem synlige og gir posisjon blant andre ungdommer. Selvstendighet og makt er sentrale spørsmål i kampen mot voksenverdenen. Selvbildet er i høyere grad preget av at de under tenårene aktivt ”velger” eller søker seg mot kamerater og livsstil der det forekommer kriminalitet, avvikende atferd og misbruk.

Willy Pedersens forskning har vist at en misbrukers karriere kan starte som en konsekvens av vanskelige oppvekstforhold eller komplisert livssituasjon (Pedersen 1994). For noen unge i denne studien ser det nettopp ut til at familiehistorien og en langvarig omsorg i offentlig regi, er med til å prege deres opplevelse av hvem de er i verden. De har med seg relasjonelle erfaringer, familiehistorier og strukturelle oppvekstbetingelser som vanskeliggjør bevegelser i retning av storsamfunnets forventninger og krav. Det blir en kontrast mellom modernitetens forestillinger om å kunne velge en identitet fritt på øverste hylle, og de strukturelle forholdene som faktisk begrenser valgmulighetene.

Samtidig viser Pedersens forskning til at spenningssøkende og utadvendte unge er mere positive til å prøve ut illegale rusmidler enn de fleste ungdommer. Noen unge blir trukket inn i rusbruk gjennom den kulturen de aktivt oppsøker og ønsker å bli en del av. Levesettet som kjennetegnes ved søken etter spenning og ritualer rundt bruken, er ofte viktigere enn selve stoffet. (Pedersen 1994). Disse ungdommene kan gjenkjennes som de unge som i min studie aktivt søker seg til ”heftige og farlige miljøer”. For disse unge vil det sannsynligvis være enklere å reetablere bånd til det aksepterte gjennom at de har en tryggere plattform å stå på når det gjelder relasjonelle erfaringer og strukturelle oppvekstbetingelser.

5.3 Skolehistorier – distanse og marginalisering

”Å gi alle gode muligheter til å ta utdanning er en hovedstrategi for å utvikle det norske velferdssamfunnet. Utdanning er også svaret på utfordringer som velferdssamfunnet står overfor i dag. Flere må fullføre utdanning for å komme i arbeid og ha et trygt ståsted i arbeidslivet” (St.meld. nr. 44 2008-2009: 5).

Et kjennetegn ved moderne ungdom er altså at skolen og elevrollen definerer en hovedstatus. Skolegang og arbeid er kjerneområder i den sosiale integreringen (Heggen et.al 2003). Til tross for at skole og utdanning har fått en så sentral posisjon i forhold til å lykkes i dagens samfunn, innrømmes det i St.meld. nr. 44 (2008-2009) at *”frafall og sosiale skjevheter i dag er et problem på alle nivåer i utdanningssystemet”*.

For mange av ungdommene som er representert i dette studiet, er skolegangen preget av fravær og utestengning på flere områder. Noen unge har mistrodd på skolen fra første dag, slik som Bosse hos Lalander(2001: 30). *Philip: ”Vad har du tyckt om skolan då”? Bosse: ”Nää, tråkig. Å jag har rätt svårt för mig i skolan. På den tiden hade jag svårt att sitta still, jag var så stökig å störiq å tok allting som ett skämt bara. Det ångrar man ju nu men så var man ju då”*.

Lalander (2001) påpeker at skolen forventes å produsere elever som ser det som rimelig å ”skikke seg” og akseptere det langsomme belønningssystemet i form av lange studier, eksamensbevis, studier, flere studier og til slutt kanskje et arbeid og derigjennom penger. Mange av de unge som inngår i metasyntesen forteller at de søkte seg til den uformelle gruppen framfor den formelle klassen og den ventingen og mangelen på sterke hendelser som skolen innebar. Den uformelle gruppens verden skaptes i kontrast til det formelle og blir den materielle basen der det uventede kan skje og der man kan oppleve kontroll og egenverd. De vender seg således fra det skjemalagte hvor en vet hva en skal gjøre nesten fra minutt til minutt, til det unyttige og spennende utenfor voksenverdenens kontroll. Skolehverdagen er fylt med aktiviteter man ikke selv har kontroll over, og kan derfor være vanskelig å identifisere seg med. Å skulke og stjele kan sees som en demonstrasjon av selvkontroll; Ungdommene viser at de ikke lar andre styre livet og tiden deres – de vil ikke være en del av det de ikke identifiserer seg med. Det er derfor en identitetsmessig grunn til å skape en subkultur som i vesentlig grad innebærer en avstandtagen mot det etablerte samfunnets krav om disiplin og flittighet. De vil at det skal skje noe i sammenhenger hvor en selv er aktør og medskaper, og det er dermed ikke vanskelig å forstå valget av den uformelle gruppen med et helt annet syn på orden og disiplin.

Denne opplevelsen av ikke å leve opp til de forventninger og krav som skolen stiller, går igjen hos mange av de unge i materialet. De passer ikke inn, de opplever nederlag – ikke bare prestasjonsmessig, men også i forhold til jevnaldergruppa. For mange av de unge er dette en prosess som forsterkes ved oppstart til ungdomsskolen. Mange beskriver at i barneskolen så gikk det ganske bra, og de opplevde å greie seg fint. På ungdomsskolen skjer det derimot noe – nederlagene kjennes sterkere på kroppen, og mange opplever skolen som kjedelig og uten mening. Skoleerfaringene ledsages dermed av negativ medlæring i form av nederlagserfaringer og selvforståelse av å ikke høre til, ikke å være god nok. De unge søker seg dermed mot andre arenaer med mye spenning, og hvor en sjøl kan være med til å få ting til å skje.

Enkelte av ungdommene i materialet opplever seg som skoleflinke, men opplever at dette også er med til å skyve dem ut av fellesskapet. Skoleflinkheten er med til å gjøre dem annerledes enn majoriteten, at de skiller seg *for* mye ut fra normen. De erfarer i neste omgang at det blir satt inn tiltak for å korrigere deres forskjellighet. Mangelen på positive skoleerfaringer og den derav negative selvforståelsen medvirker til at disse unge i utgangspunktet er tilbøyelige til å delta i opposisjon mot skolen og det den representerer, eller en tilbaketrukkethet med et mål om å holde ut.

Bourdieu (1996) beskriver hvordan barn som er preget av distanse til den kulturelle kapitalen skolen råder over, selekteres og stenges ute på stadig mer umerkelige og usynlige måter. Barn av middelklassen vil automatisk føle seg hjemme i skolen, deres kulturelle kapital etterspørres og fremelskes, og den vil bli gjenkjent som verdifull av skolens representanter. Barn fra lavere sosiale klasser vil ikke bli verdsatt og gjenkjent på samme måte, og de vil dermed søke seg til andre arenaer for bekreftelse og anerkjennelse. En slik fortolkning bekreftes i nyere forskning (St.meld.44; 2008-2009) hvor en ser en sterk sammenheng mellom foreldrenes utdanningsnivå og skoleprestasjoner i grunnskolen. Denne forskjellen gir seg deretter utslag i stort frafall i videregående skole for elever med mindre gode skoleprestasjoner

Så langt har funnene og analysen dreid seg om sider ved de unges bakgrunnshistorie som er med til å komplisere deres vei mot voksenlivet. I fortsettelsen skal vi bevege oss over mot hva det er de unge prøver å få til ved de valgene de gjør, og hvordan valgene kan fremstå som rasjonelle ut fra de unges egen erfaringshorisont.

5.4 Å gjøre seg større

5.4.1 Tilgang

Det kan være utfordrende å forstå unge mennesker i marginaliserte posisjoner som noe mer enn sine påførte kategorier; som rusmisbrukere, kriminelle osv som opptrer uansvarlig og på tvers av alle aksepterte normer, krav og forventninger i samfunnet. Som en hjelp til å lete bakom kategoriseringen, og for å finne alternative forståelsesmåter for hva prosjektene til disse unge går ut på, vil jeg ta i bruk begrepet *å gjøre seg større* om hovedprosjektet til disse unge. For i likhet med unge mennesker generelt, blir det tydelig i materialtilfanget mitt, at hovedprosjektet til de unge handler om ulike utviklingsprosjekter på vei mot voksenlivet.

Å gjøre seg større, betyr i overensstemmelse med den sosialkonstruktivistiske tenkningen at de unge er aktive medskapere av seg selv i sine utviklingsprosjekt. Begrepet er hentet fra Sagatun (2008) som igjen har lånt det fra Catharina Bjørke og Kari Gutterud (2000) som anvender begrepet "*å gjøre seg større*" i sine analyser av utviklingsprosjekter til gutter i alderen 12-14 år. Fokus er på hvilken betydning problemskapende handlinger har for disse guttene (Sagatun 2008). De fant forskjellige betydninger slike handlinger har for guttene i denne aldersgruppen; handlinger som utgangspunkt for fellesskapsprosjekter, og som redskap til å gjøre seg større som gutt. De opplever ikke muligheten til å gjøre seg større gjennom fellesarenaer som for eksempel skolen, og søker egne steder hvor voksne ikke får innsyn. Disse stedene fylles med problemskapende aktiviteter som gir dem status i et marginalisert ungdomsmiljø. Eldre ungdommer gir dem innpass i slike subkulturelle miljøer og fremstår som modeller for guttene (ibid).

Begrepet blir opprinnelig brukt i forhold til gutter i deres utviklingsprosjekter, men det er like anvendelig i forhold til jenters prosjekter. Perspektivet undersøker de unges opplevelse av eget liv, og at prosjektene deres er forsøk på å skape mening ut fra de muligheter de ser som gutt eller som jente. Dette uavhengig om det er problemskapende handlinger de tar i bruk, eller handlinger som er i tråd med overordnede normer. Vi vil kunne få et bilde av hvordan unge med omfattende ruserfaring gjør seg større på i marginaliserte miljøer, og hva som eventuelt skal til for å ville gjøre seg større på måter som mer er i tråd med gjeldende overordnede normer. Vi vil også se om jenter og gutter har kjønnede prosjekter i måter de gjør seg større på. *"Fordelen ved å se på utvikling, vekst (growing), ved hjelp av begrepet å gjøre seg større (doing) fremfor begrepet å bli større (being), er at denne vridningen i det teoretiske grepet bidrar til at aktørperspektivet tas på alvor. Det blir enklere å ta på alvor at*

å være menneske, er å være meningsskapende (sense making persons). Menneskets egenart er at det produserer mening, at dets tale og handling er meningsbærende fordi det uttrykker intensjon. Menneskene er meningsproduserende aktører” (Bruner 1990 i Sagatun 2008:137).

5.4.2 Å vokse opp fort

Kontakten med mer erfarne, ofte eldre ungdommer er sentralt i mange av de unges fortellinger. Å omgås med eldre kan oppfattes som et bevis på at den unge holder på å bli voksen, voksen på en alternativ måte til skolekamerater og ungene i gaten. Å omgås med de som av andre klassifiseres som tvilsomme eller farlige, kan gi en følelse av at man mestrer tilværelsen, og at man befinner seg i samfunnets utkanter. Subkulturen tilbyr dermed et alternativt voksenprosjekt, et prosjekt hvor en kan vokse opp forttere enn innefor den etablerte og langsomme veien til voksen myndighet. Lalander (2001: 33) beskriver den symbolske betydningen kontakten med eldre kompiser har:

Äldre kompisar symboliserar först och främst ett händelsesrikt liv. Att umgås med de som av andra klassificerad som tvivelaktiga eller till och med farliga kan ge en känsla av att man bemästrar tillvaron och blir också en bekräftelse på att man befinner sig i samhällets utkanter. I denna mening erbjuder subkulturen ett alternativt vuxenblivande.

I den verdenen ”hvor det skjer ting,” er disse eldre ungdommene en form for mentorer som er mer attraktive enn de voksne i det etablerte samfunnet. De unge ”lærlingene” lengter etter overskridelse og bekreftelse, og får dette fra de mer erfarne mentorene. De unge velger selv lærer i motsetning til innenfor skolesystemet. I ”det virkelige livet” kan de velge eldre erfarne ”læremestre” som kan gi dem en innføring i subkulturens grunnleggende ABC. For å få tilgang til subkulturen og deres mentorer trenger en ikke eksamenspapirer eller vitnemål, det holder med en sterk interesse for å lære og en bevisst lojalitet til subkulturen. Opplevelsen av å kjenne makt gjennom å tjene raske penger og kjenne de rette menneskene beskrives av flere av guttene. Det å være i nærheten av forbildene i subkulturen betyr at en selv får overført noe trygghet og selvsikkerhet, en får ta del i makten. Karisma finnes i øynene til den som betrakter.

Subkulturen kjennetegnes av nærhet til mentor, umiddelbare belønninger, raske penger, et oppskrudd tempo med raske tempovekslinger, mange hendelsesrike øyeblikk, en praktisk utdanning, samt opplevelsen av å ha valgt utdanningen selv. Slik oppstår det en avstand til den dominerende kulturen, og representanter for denne oppfattes som taperne, de som ikke aner hva livet egentlig handler om. Strategiene for å *bli til noen i kulturen* er å lære seg de

sosiale kodene for rusbruk, russalg og andre kriminelle handlinger som foregår innenfor miljøet. Ved hjelp av hverandre konstruerer de unge en mental verdensanskuelse hvor illegitim atferd blir logisk, forståelig og legitim. Det handler med Bourdieu om sterk tro, og denne troen befestes og kommuniseres i gruppen. Slik sosialiserer de unge seg bort fra aksepterte holdninger og verdier som gjelder i det øvrige samfunnet.

5.4.3 Ontologisk trygghet

Vi har sett at de unge i materialet på ulike måter streber etter å gjøre seg større. De ønsker å bli til noen, fra å oppleve seg som en som ikke betyr noe, til å bli en som er viktig. Et sentralt begrep i forståelsen av marginalisering, er Giddens begrep "ontologisk trygghet". Ontologisk trygghet oppstår i samhandlingssituasjoner og møte mellom mennesker med en habitus formet under likeartede samfunnsmessige betingelser (Heggen et al. 2003). Vi kjenner at verden er trygg og forutsigbar når vi samhandler med mennesker som oppfatter omgivelsene og handler på samme vis som oss selv. I slike situasjoner handler vi på en selvfølgeliggjort måte, og våre bidrag gjenkjennes spontant som verdifulle av de andre. Valg vil først og fremst rette seg mot vern og vedlikehold av den ontologiske tryggheten. (ibid).

De unge konstruerer rammer for å kjenne seg trygg og ha kontroll, og for å kunne stå imot og forebygge trusler utenfra. De forsøker å agere på måter som gjør at de kan kjenne seg slik Berglund (1998:184). beskriver det:

"bra", "stolta", "lyckliga", "säkra", "viktiga", "trygga", "häftiga", "omtyckta",
"beundrade" men också "fruktade", "hatade" och "avskydda" för att veta var man har
världen och hur man ska förhålla sig till den.

Konstruksjonsarbeidet med å skaffe seg selv tillit, selvrespekt og selvverd pågår uavlatelig og uavhengig av om en stiller sterkt eller svakt på disse områdene. Derfor er bekreftelsen av seg selv fra omgivelsene noe enhver har behov for jevnt og trutt.

For å løse kompliserte livsforhold og nærrelasjoner ser det ut til at det å gjøre seg større gjennom å orientere seg mot miljøer som ikke stiller spørsmålsteget ved hvem eller hva en er, blir en løsning for mange av de unge i materialet. De personlige nederlagene og vanskene blir skjøvet bort, og en slipper også å bearbeide disse erfaringene. Dårlig selv tillit og lav selvrespekt kan tildekkes bak en oppblåst selvsikkerhet og en hang til å bevise egen kompetanse på visse områder. Man strever etter sikkerhet innenfor de rammer og muligheter en opplever at en har, og vil ut fra disse bygge opp sin egen trygghet og styrke. Bourdieu (et

al 1995: 114) omtaler denne type strategier slik: *"Agenten gjer det han/ho 'må gjere' utan å stille det som skal gjerast eksplisitt opp som eit mål for handlinga, det ligg under nivået for kalkulasjon og jamvel for medvit, det ligg under språkbruken og framstillingsformene"*.

Strategiene til agentene er dermed ikke nødvendigvis rasjonelle og bevisste mot et bestemt mål, men fungerer mer som ubevisste måter å skape "orden" i verden slik at den blir begripelig og håndterbar. Muligheter og vanskeligheter må gjøres begripelige, og en lager seg praktiske sannheter som kan hjelpe en til å finne en arena der en kjenner at en strekker til, duger, mestrer og hører til. Slik søkes bekreftelse som kan kjennes, merkes og oppleves som verdifull i prosjektet å gjøre seg større. Det innebærer også å finne strategier for å unngå krenkende og skambelagte situasjoner som vil være en trussel mot den enkeltes selvfølelse. Berglund (1998:186) beskriver en av jentene og hvordan hun søker bekreftelse fra omgivelsene:

Lotta søker människor och situationer där hon både som människa och kvinna blir bekräftad, känner sig kompetent och ser sig själv i ett sammanhang. Det här har ingenting med värderingsmässigt "rätt och fel" eller "gott och ont" att göra utan är en krass anpassning till tillgångar och möjligheter i livet. I sitt mest utsatta läge nöjde hon sig med den lilla bekräftelsen att duga i sängen: "Till slut räckte det med en som höll om en över natten.

I følge Bourdieu (1996) kan hvilken som helst egenskap fungere og være virksam som symbolsk kapital, så lenge andre rundt en oppfatter, erkjenner og anerkjenner denne egenskapen. Har en mye sosial kapital som er dominerende innenfor et felt, vil en være i stand til å gjenkjenne og verdsette alle uttrykk, væremåter osv som symboliserer denne formen for kapital. En føler seg tiltrukket av feltet og en har en form for kompetanse og makt som kan konverteres til anerkjennelse i feltet. Dette kan også gjelde kompetanse i å være "dårligst" da det i hvert fall inngir en følelse av å være best på i hvert fall dette området. Som en av guttene hos Berglund (1998: 187) sier: *"Jag blev bäst på att vara sämst"*.

Kompetansen i å være dårligst kan også forstås i lyset av Tajfels Sosial identitetsteori og beskrivelsen av hvordan identitet er sterkt avhengig av den gruppen vi tilhører. Statusen "å være dårligst", fastsettes dermed gjennom personlig verdsetting i gruppen en selv tilhører, og dertil hørende nedvurdering av andre grupper som har motsatte verdier.

5.4.4 Alternativ kompetansebygging

Svensson (1996) har undersøkt stoffavhengiges sosiale verdener, og mener at deres liv ikke skiller seg nevneverdig fra det liv som produseres i andre livsverdener. Den narkomane livsverden er et alternativ, i mangel på andre alternativ. En sosial verden som også inneholder fellesskap, samhold, kompetanse, selvtrykk, sikkerhet etc – alt som hører menneskelige sammenhenger til. En studie av Smith-Solbakken og Tungeland (1996) beskriver noen av de samme fenomenene. Studien vektlegger å beskrive kulturelle og økonomiske aspekt i en ruskultur. Sentralt står den kulturøkonomiske avhengigheten som preger deltakerne i en illegal narkotikaøkonomi. Studien beskriver videre hvordan aktørene i illegale rusøkonomier er bundet til hverandre gjennom personlige forpliktelser og innfløkte relasjoner av familiær og personlig karakter. Kulturen blir beskrevet som en strukturert verden med velorganiserte omsetningssystemer, og viser de ferdigheter og den kompetanse som deltakerne i kulturen opparbeider seg. Et miljø som ofte beskrives som preget av individer uten grenser og normer, blir i denne fremstillingen imøtegått gjennom beskrivelser av strenge regler for hvordan en skal oppføre seg og handle, og dertil egnede sanksjoner ved overtredelse. Samtidig underkommuniseres ikke de mer smertefulle og nedverdiggende sidene ved livet på gata.

Flere aspekter ved Svenssons og Smith-Solbakken & Tunglands analyse er interessant i forhold til de unges bevegelser innenfor subkulturer i min studie. Den alternative kompetansen innenfor ruskulturer kommer til syne i materialet, og hvor de unge tar i bruk ulike strategier for å lykkes. Med hensyn til stoffomsetning, er det viktig å ha et kundenettverk å stole på, og dette nettverket må instrueres i forhold til diskresjon, og det må pleies. Den som selger forventes å være ”cool”, spandere en runde på kjøper, kunne levere på døra, gi god vekt, ha god kvalitet på varene osv. En må kort sagt inneha en servicekompetanse.

Å overleve i risikofylte miljøer, stiller andre krav til aktørene, enn å overleve i trygge miljøer. Det krever at en holder hodet kaldt og har god selvkontroll i møte med eventuelle farer. Det krever at en er i stand til å finne raske løsninger i akutte situasjoner som oppstår, og at en er en å regne med når andre medlemmer i subkulturen trenger bistand. Det er særlig guttene i materialet som beskriver at det å ta hånd om det illegale salget på velorganiserte og driftige måter, gjør at dørene åpner seg for å få en god posisjon i miljøet.

Ut fra ovenstående, beskriver de unge i materialet hvordan livene deres etter hvert i stor grad preges av et innhold hvor rus og kriminalitet er tett sammenvet. Selv om rusmidlene i seg

selv gir gode opplevelser som de gjerne vil beholde, er det først og fremst livet som leves i den subkulturelle livsverden med livsanskuelser, bevegelser og aktiviteter som fundamentalt er i utakt med det etablerte samfunnet som det er vanskelig å gi slipp på. Egenskaper verdsettes ulikt innen ulike felt. Den feltspesifikke kapitalen gir de unge kompetanse og ferdigheter som gir dem en helt spesiell identitet som er svært verdifull innenfor det subkulturelle feltet, men som også er med på å innskrenke opplevelsen av å ha alternativer for å bevege seg mot mer inkluderende aktiviteter innenfor storsamfunnet. Da blir den rollen og identiteten en har tilkjempet seg innenfor ruskulturen desto viktigere å holde fast på i bestrebelsene i å gjøre seg større. Dette til tross for at også kostnadssiden ved dette livet alltid gjør seg gjeldende i form av manglende formell utdanning, akseptabel jobb og et sosialt nettverk som fremmer alternative verdier til den som gjelder i ruskulturen.

Et spørsmål som imidlertid reiser seg, er om deler av den subkulturelle kapitalen disse unge besitter, *også* kan oversettes til kompetanse innenfor det etablerte samfunn? Har disse unge opparbeidet seg ferdigheter, kunnskaper og egenskaper det kan være verdt å se nærmere på og oppmuntre til å ta i bruk også innenfor storsamfunnet? Dette ville i så fall være en helt annen måte å tenke på enn det som vanligvis gjelder innenfor systemverden, hvor målet ofte er at de unge skal kvitte seg med alt det som de har med seg fra det livet de har levd ute på gata. Dette siste vil jeg komme nærmere inn på i oppsummerende diskusjon.

Ovenfor har vi utforsket hvordan kompetanse på viktige områder innenfor miljøene de unge beveger seg i, på symbolsk vis gir en subkulturell kapital hvor særlig de unge mennene tilegner seg respekt og anerkjennelse. De gjør seg større ved å lære seg de nødvendige strategiene som kreves for å lykkes innenfor den kulturen de er en del av. De inngår i sosiale relasjoner, de opparbeider seg selvverd og respekt, de skaffer seg inntekt hvor rusmidlene inngår som mer enn nytelsesmiddel. De er både betalingsmiddel, statussymbol, samlingspunkt og maktmiddel.

Samtidig er det naturligvis ikke alle som lykkes i samme grad i å tilegne seg denne kapitalen, og i materialet ser vi konturer av flere grupper unge som i ulik grad lykkes i prosjektet å gjøre seg større. For å nyansere og å forstå de unges subjektive opplevelse av mening og sammenheng, skal vi derfor gå videre ved å analysere ulike grupper vi kan skimte innenfor ruskulturene.

5.5 De fremgangsrike og mindre fremgangsrike

5.5.1 Tre hovedgrupper unge

Ut fra sin forskning peker Svensson (2004, 2005) ut ulike veier til rusmisbruk. Disse veiene tar utgangspunkt i bakgrunnssituasjonen til de unge som har utviklet et rusmiddelproblem. *Den harde veien* beskriver unge som har en vanskelig bakgrunn i skole og familie. *Den flummiga veien* beskriver unge som introduseres for rusmidler gjennom ungdomskulturer preget av partydop. En vei går gjennom partner, og er særlig relevant for kvinner. En annen vei går gjennom at personen medisinerer seg selv. En vei går via søsken, en vei går gjennom kjærlighet til stoffet, og en siste vei går gjennom kompiser. Disse veiene sier noe om trekraften inn i rusmiljøer, og alle faktorene Svensson peker på kan gjenkjennes i mitt materiale. Samtidig ser det ut til å være flere samtidige faktorer som spiller inn for mange av de unge når de beveger seg inn i en ruskultur. Veier til rusmisbruk kan dermed si noe om utviklingsprosjekter de unge prøver å realisere, men ikke nødvendigvis.

De unge i denne studien opplever i stor grad ikke å kunne gjøre seg større innenfor det aksepterte, og reagerer med å oppsøke andre arenaer som gir dem mulighet til å skaffe seg bekreftelse og aksept. Når de beveger seg inn i det illegitime landskapet, vil samfunnsvokterne prøve å dra dem tilbake til det legitime samfunnet. Problemet er at den energi samfunnsvokterne legger ned for å vokte lov og orden, er en bekreftende energi for de unge som overskrider disse. Det blir en bekreftelse på at en har makt og innflytelse nok til at omverdenen må ty til sterke virkemidler for å prøve å stoppe en.

Makten bekrefter at en finnes, og bekrefter at det man gjør får konsekvenser for andre i omverdenen. Grenseoverskridelser må bekreftes av omverdenen som at en har passert en grense for at den skal være interessant. Den subkulturelle identiteten styrkes, man får erfaringer som bekrefter opplevelsen av tilhørighet, og ikke minst opplevelsen av selv å ha vært med på å skape det som skjer.

Bourdieu forstår sosiale felt som avgrensede sosiale rom av ulikheter der agenter kjemper for anerkjennelse. Ulikhetene i feltene må identifiseres både gjennom å undersøke hvordan posisjoner er relatert til hverandre, hvilke ressurser det kjempes om og med i feltet, og gjennom å undersøke hvordan ulikhet er inkorporert i agentenes tilbøyeligheter til å oppfatte og handle aktivt i feltet. Man må videre undersøke hvordan ytre struktureringer av forskjeller agentene har med seg gjennom sin habitus gjør seg gjeldende, og hvordan disse spiller med i konkret praksis.

For å prøve å fange opp den meningen og sammenhengen rusen har i de unges liv, vil jeg i det følgende skissere tre hovedgrupper av unge i ruskulturene, og hvor ulikhetene i posisjon og ressurser for ulike grupper blir tydelig. De tre hovedgruppene av unge i ruskulturene som vi kan se konturene av i materialet og som vi skal se nærmere på, er unge som knytter seg til rus og ruskulturen på følgende måter:

- *Ruskultur som motmakt*: gruppen består av unge som oppsøker rusmiljøer for å opponere mot det etablerte samfunn de ikke lykkes innenfor. De søker spenning, rask avkastning og innflytelse over eget liv. I denne gruppen finner vi de kompetente innen ruskulturene, de som behersker den subkulturelle kapitalen (gatekapitalen).
- *Rusen som selvmedisinering og overlevelsesstrategi*: gruppen består i stor grad av unge som bruker rus for å slippe kroppslig og følelsesmessig ubehag, dette er unge som også i stor grad mislykkes i den subkulturelle sammenhengen, og kan bli sosialt isolert fra alle fellesskap. De har ofte sære interesser, sliter med ensomhet og/eller psykiske vansker.
- *Rusen som kontekstuel virkemiddel i det senmoderne*: gruppen består av unge hvor rus i stor grad er limet som binder aktørene sammen i ulike kontekster. Det er kameratskapet og tilhørigheten til andre aktører som kommer først. I denne gruppen blir også rusens eksperimentelle plass i det senmoderne samfunn tydelig.

5.5.2 Ruskultur som motmakt

Som før nevnt, tyr de unge til subkulturelle miljøer som en reaksjon mot det etablerte samfunn som de i mindre grad lykkes innenfor. De kjemper for anseelse og verdighet innenfor de rammene som synes oppnåbare, og de lykkes i å tilkjempe seg en posisjon innenfor arenaer de strekker til på. Dette gjelder først og fremst unge menn, og mange av dem kommer fra etniske minoriteter hvor kulturbakgrunn og hudfarge er med til å forsterke den marginale posisjonen.

Sandberg og Pedersen (2006: 29) beskriver i sin studie noen av de unge mennene med minoritetsetnisk bakgrunn de møtte langs Akerselva:

Det å henge her (Akerselva) ga materiale til å utvikle identitet og maskulinitet for hiphop-gutta. Elva var nemlig et sted for gutter og menn.

Disse unge mennene ser på seg selv som overlegne, opposisjonelle og også uredde typer. De drives av spenning og jakt etter en opposisjonell identitet. Livet i subkulturen knyttes til det å være kul og opposisjonell, eller en eventyrer som ikke lar andre bestemme over seg. Hiphop

er en del av identitetsskapingen ved at de i denne musikkformen finner forbilder og referansepunkter for eget liv. Hiphop kretser rundt erfaringene til marginaliserte og diskriminerte etniske minoriteter. Hiphop og spesielt gangsta-rap er også knyttet til en helt spesiell måte å gjøre maskulinitet på, protestmaskulinitet som i følge Connel (1999) kretser rundt vold, motstand mot skolen, kriminalitet, tilfeldige manuelle jobber og insisterende heteroseksualitet. I en kontekst av sosial og økonomisk fattigdom blir subkulturen en arena for iscenesettelser av slik maskulinitet. Ønsket om tøffhet, hardhet og mannlighet er en drivkraft i disse guttenes liv. De ser på seg selv som tøffe, smarte og seksuelt attraktive. De er der for å tjene penger - men også for å fortelle hvem de er. De opplever seg som uredde og overlegne, alene mot overmakten. I subkulturen er det de som regjerer.

Gjennom ruskulturen utvikles et fellesskap i opposisjon til det etablerte samfunn, og en tilhørighet i gruppen blir en måte å skape grenser mot omverdenen. Rusbruken gjør gruppen til noe spesielt og gir medlemmene en følelse av livserfaring ikke andre på deres alder har.

Berglund (1998: 292) beskriver en av guttene i sitt materiale:

Marcos kommuniserar med stora gester där asociala livsstilar är självklara arenor för att uttrycka manlighet och tillhörighet. Han behöver mycket ljus för att känna sig levande och hans självförtroende söker sig ständigt upplysta arenor. Han har en stark vilja att aldrig bli ”vanlig.

Gruppas identitet blir kommunisert gjennom livsstilen, og ungdommer som Marcos er i en kontinuerlig søken etter selvrespekt gjennom å skaffe seg respekt fra andre. Gjennom å vise frem sin kompetanse, og gjennom å bruke symboler og språk befester disse unge guttene sin posisjon. Det er viktig å kunne slåss og ha kunnskap om illegale rusmidler, og ikke minst å kjenne politiets rutiner for å unngå å bli tatt.

I mange fortellinger blir det lagt vekt på det sosiale aspektet ved subkulturen. Innenfor rammene av fellesskapet skjer det spennende ting, mye action med politi, slagsmål og tilgang på rusmidler. De unge må lære seg å bruke rusmidler på den rette måten som minimaliserer risiko og muliggjør en viss kontroll. Man sosialiseres gjennom å lære seg teknikker, effekter og nytelse med hensyn til rusmidlene. Erfarenhet bekreftes gjennom rusbruken, og er det som i materialet beskrives tydeligst å markere den alternative subkulturen. Slik sett kan rusbruken sees som en symbolsk kapital hvorigjennom en kan skape seg status. En viser sin kulturelle tilhørighet gjennom å teste og å lære seg bruken av rusmidlene, og skaffer seg identitet og posisjon i miljøet. I jakten på sosial tilhørighet, lærer de unge å bli god på dette livet.

De unge skal slik Lalander argumenterer for i kapittel 2, håndtere den ensomheten historieløse mennesker i det globale informasjonssamfunnet opplever. Subkulturen muliggjør dermed raskt å oppleve fellesskap som blir ekstra sterke gjennom at de også er hemmelige. Den lille gruppen innkapsles i forhold til verden rundt, og bare den nærheten som oppleves i gruppen blir interessant. Ritualer gjennom rusen skaper avstand til ytterverdenen og gir en betydningsfull illusjon av likhet og en unik gruppeidentitet (Lalander 2001:243):

Gruppen kan ses som en möjlighet att skapa ett annorlunda kosmos, et *mikrokosmos*, där man kan legga in de aspekter man annars anser sig sakna

Grunnlaget for en subkulturell eksistens er som tidligere vist, en avgrensning mot majoritetskulturen. Det oppstår et ”vi” i motsetning til ”de andre”. Her kan vi kjenne igjen Tajfel (1981) sin Sosiale identitetsteori hvor selvfølelsen maksimeres ved å vurdere egen gruppe så positivt så mulig, og hvor majoritetskulturen nedvurderes og blir til fiendebilder.

De unge hjelper hverandre med identitetsarbeidet, og støtter hverandre ved å rasjonalisere handlingene som foregår innen subkulturen. Vi skal naturligvis ikke underslå de vanskelige sidene ved livet i ulike subkulturer, men samtidig blir det viktig i hjelpekontekster at vi også ser styrken disse kulturene representerer. De unge gjør seg på mange måter uavhengige av det etablerte systemet for å overleve, og de fremviser ressurser og har en frihet som verdsettes høyt innenfor det senmoderne. De mestrer hverdagen og opplever et fellesskap som vi kan legge utenpå en snever marginalitetsforståelse. Dette aspektet er viktig å holde oppe og ta hensyn til om en ønsker å nå frem til unge som bruker motmakten til å gjøre seg større. Mange av de unge i denne studien som bruker subkulturen som motmaktsarena, har en etnisk minoritetsbakgrunn. Samtidig finner Øia (2003) at det ikke er noen forskjell på disse unge og norsk ungdom når det gjelder de prosesser som forsterker og binder en fast til en identitet innenfor slike kulturer.

I studien kommer det også frem at gatekulturen ikke er den eneste kulturelle påvirkningen for ungdommene. Søken etter respekt kan også gjøres gjennom å appellere til mer konvensjonelle verdier, spesielt i møte med hjelpeapparatet. Dette utfordrer en homogen forståelse av kultur, og åpner opp for at kultur heller må forstås med utgangspunkt i hvordan den gjøres i konkrete situasjoner. En slik forståelse tydeliggjør at disse unge også har kunnskaper og kompetanse om hvilke verdier som er gjeldende i storsamfunnet, og at de kan ta i bruk dette i møter hvor de anser dette som tjenlig.

Så langt har vi stort sett forholdt oss til unge som lykkes i å gjøre seg større og som skaffer seg status og respekt innenfor subkulturene. Hva med de unge som heller ikke innenfor disse miljøene opplever at de finner måter å bli til noen, greier å skaffe seg anerkjennelse og verdi?

5.5.3 Rus som selvmedisinering og overlevelsesstrategi

Noen av de unge i materialet beskriver at de bruker rusmidler for å slippe unna uro og vonde opplevelser som har satt seg i kroppen, eller for å "bli normal" slik de opplever at andre er når de ikke er ruset. Flere unge beskriver at de plages av tankekjør. Tankekjør beskrives som et sammensurium av tanker og fornemmelser som periodevis okkuperer kroppen og tankene deres. De unge opplever at den uavbrutte aktiviteten eller surringen som foregår i kroppen skaper hindringer for deres livsutfoldelse. Det gjør det vanskelig å holde fast ved det som skjer i hverdagslivet og i virkeligheten. Mange av utfordringene disse unge opplever, knytter seg til tankenes uavbrutte surring, sosial angst og kroppslig uro.

For mange blir rus en selvmedisinering for å håndtere de følelsesmessige og / eller kroppslige plagene. Rus brukes for å forsøke å få bedre livskvalitet blant flere av de unge som strever med sammensatte problemer. I motsetning til hvordan stoffet vanligvis virker, kan noen unge beskrive at de blir rolige og fornuftige av å bruke amfetamin, og at det hjelper til å holde tankekjøret de plages med på avstand. Rusmidlene kan hjelpe en til å slippe å tenke, gruble og bekymre seg så mye, det kan lindre og gjør en tilfreds med seg selv. Når en har opplevd hva rusen kan gjøre for seg, kan det edrue livet fortone seg som smertefullt, eller kjedelig og grått. Flere av de unge i denne gruppen har også et stort forbruk av legemidler, enten via resept eller det illegale markedet. De opplever at legemidlene gjør at de kan fungere i hverdagen, men må ofte ha mer enn det som foreskrives av legen. Da blir veien til gatemarkedene korte.

Thommesen (2008:110) oppsummerer hvordan hennes deltakere opplever sin situasjon:

Deltakernes uvanlige erfaringer har bidratt til å gjøre dem usikre på sin egen verdi som menneske, og på omgivelsenes forutsigbarhet. Ungdommene har i dag vansker med å opprette og vedlikeholde grunnleggende følelse av trygghet i seg selv og tillit til andre. Fortidens erfaringer har satt seg i kroppen deres, og mange av erfaringene hjemsøker dem i deres tankekjør.

Manglende anerkjennelse for særegenheter og påfølgende forsøk på korreksjon opplevdes av deltakerne som opprinnelse til og vedlikehold av deres opplevde annerledeshet. De ble opplevd som *for mye* på mange områder: de var *for* skoleflink, urolige, aggressive,

uavhengige, annerledes. En av Thommesens (2008) hovedteser er at mennesker med psykiske lidelser kombinert med rusmiddelbruk opplever det hun kaller sterkt "tankekjør", og at bruk av rusmidler kan bidra til å redusere dette tankekjøret og opplevelsen av utstøting fra samfunnet. Etter hvert blir likevel det som en stund var en hjelp, til en hemske. En orker ikke helt å forholde seg til forventninger, krav fra omgivelsene, og bruken av rusmidler øker den enkeltes levekårsproblemer.

I motsetning til de unge i "motmakt" gruppa, opplever ikke denne gruppen av unge å gjøre seg større innenfor alternative subkulturer. I den grad de oppfatter seg som deltakere i disse miljøene, er det som en som heller ikke lykkes helt her. De opplever seg alene, ensomme, og rotløse. Mange av de unge i denne gruppa opplever avvisning og ydmykelse på de fleste arenaer. De lengter etter å bli akseptert innenfor det vanlige samfunnet, men opplever at de står utenfor ethvert fellesskap, og at de ikke hører til noen steder. I denne gruppen finner vi både jenter og gutter i omtrent like stor grad. For noen av guttenes del kjemper de for å gjøre seg større blant andre gutter uten hell.

Berglund (1998:187) beskriver en av guttene i sin studie:

Han skulle mycket väl vilja bli en "vanlig grabb". Han har varken erfarenhet, talang, kompetens eller fallenhet för asociala livsstilar. Det som skiljer de bägge pojarna åt är att Mattias söker en kriminell livsstil trots att han är en dålig tjuv, inkompetent slagskämpe och feg missbrukare. (.....) Genom att använda droger och stjäla bilar får han med små gester sin förmåga bekräftad och blir därmed synlig – för någon.

I gruppen som bruker rus og russalg som overlevingsstrategi, beskrives også en gruppe flyktninger som i sin fortvilete situasjon oppsøker rusmiljøer i storbyen. I denne gruppen er det både ureturnerbare og flyktninger med oppholdstillatelse. Som ny i Norge, opplever de store språkbarrierer og de føler seg passivisert av opphold på asylmottak. Likeledes har de problemer med å finne ut av det norske velferdssystemet, og greier ikke å manøvrere på en måte som gjør at de kan hente ut ressurser som kan hjelpe dem. De blir derfor avhengige av det illegale narkotikamarkedet for å overleve. Pengene de tjener blir brukt til å dekke basale behov som mat, klær og bolig, men også et økende forbruk av hasj. De er fortvilte og oppgitte, og føler seg fullstendig overlatt til seg selv. Mange kommer fra krigsherjede områder, og mye av det de beskriver, kan ligne på det psykiatrien beskriver som posttraumatisk stressyndrom (Sandberg og Pedersen 2006). Følelsen av å ha tapt individualitet og identitet er vanskelig, og mange av dem er ensomme, uten penger og uten håp. Sosial isolasjon kan også forklares med manglende integrering. Hvis en person er sosialt isolert, vil han stå utenfor både det aksepterte og ikke aksepterte fellesskap. Begrepet "usynlig

marginalitet” (Pedersen 1996 i Heggen et al 2003) kan noen ganger gi en meningsfull beskrivelse av slike posisjoner.

Tidligere i oppgaven er rusmiddelbruk i det senmoderne samfunn belyst, og hvordan det kan fremstå som problematisk for de mest utsatte og sårbare unge å skape mening og sammenheng i livet. Fra rusfeltet meldes det om at for unge som kommer til behandling for sitt rusmiddelbruk, er det særlig mange som har en psykisk lidelse i tillegg (Gråve og Ruud 2006 i Egeland 2007). Det meldes om unge som sliter med blant annet virkelighetsforskyvinger og forvirringstilstander. Hvis vi tenker at andelen barn og unge som har en oppvekst preget av omsorgssvikt og vanskelig tilknytningshistorie er noenlunde stabil over lengre tid, kan en spørre seg om moderniseringsprosesser med kontinuerlige forandringer innen teknologi med alle hurtige inntrykk og informasjon som skal fordøyes, alle de raske skiftene og omdreiningspunktene barn og unge må forholde seg til, i seg selv er med til å medvirke til at noen sårbare unge blir syk av det. At de mister av syne en sammenhengende fortelling om seg og valgmuligheter som gjør at de kan finne frem i en kaotisk verden. Slik kan de bli ensomme vandrere mellom systemer på leit etter fellesskap og med ønske om tilhørighet. Disse unge vil i sin ensomhet mangle hjelp til identitetsdannelse både innenfor majoritetsverdenen og innenfor subkulturen. For hjelpere som kommer i kontakt med disse unge, vil det mest sannsynlig kreve andre innfallsvinkler i tilnærmingen enn til de unge som har opparbeidet seg en mestrende identitet innenfor subkulturen. De vil i større grad ha behov for støtte til å integrere en forståelse av seg selv som en som kan mestre relasjoner og situasjoner, uten å måtte ty til rusmidler som hjelp.

Noen av de unge som har hatt overveldende påkjenninger tidlig i livet, slik som traumer og omsorgssvikt, vil bokstavelig talt føle seg ”kringsatt av fiender”. De beveger seg i krigssoner, ser trusler i ting som for oss virker harmløse (Eide-Midtsand 2010). Den manglende tilliten og den store mistenksomheten mange av disse unge opplever overfor verden i sin alminnelighet, kan gjøre dem svært krenkbare, og forsøk på bekreftelse fra hjelpers side kan lett oppfattes som invadering – forsøk på å manipulere og krav om gjenytelser. Et smil og oppmerksomhet kan være et forvarsel om at noe smertefullt kan skje i neste omgang (Eide-Midtsand 2010). Mange av disse barna ser vi igjen som ungdommer med omfattende ruserfaring, og hjelp til disse unge må sees i lys av de relasjonelle og traumatiske erfaringer de bærer med seg.

Fra unge som bruker rusen i sin ensomhet og for å flykte fra kroppslige og emosjonelle plager, skal vi bevege oss over til en gruppe unge hvor selve rusmidlene har en underordnet rolle, men inngår som en del av fellesskapet.

5.5.6 Rus som kontekstuellet virkemiddel

Når de unge i mitt materiale begynner å eksperimentere med ulike rusmidler, vet de at det er forbundet med risiko. Samtidig kan rusen være det limet som binder miljøet og fellesskapet sammen. Rusmidlene er lett å samles rundt, og en blir lett en del av fellesskapet. Dette teller mer enn risikoen en løper med hensyn til rusbruken. Faktisk kan de unge føle seg sterkere og sikrere i rusfellesskapet enn de gjør i mange andre situasjoner. De unges subjektive opplevelse av risiko er ikke alltid tilsvarende de objektive risikoene. Symboler som tatoveringer, klær, musikksmak med mer skaper tilhørighet og viser at den unge er en del av den sosiale kulturen de ønsker å vær en del av. Rusbruken blir en del av et ritual hvor en kjenner seg sterk og usårbar, hvor en føler samhørighet og hvor en er atskilt fra omverdenen gjennom felles historie. Rusmidlene signaliserer uavhengighet til det etablerte samfunnet, og å gjøre opprør mot samfunnets regler og normer demonstrerer at en har makt til å skape seg sin egen identitet på tvers av det etablerte. En kan tillate seg å leve i nuet uten tanker for morgendagen og alle de vanskelige valgene en står ovenfor. En av de unge i materialet forteller nettopp at hennes motiv for bruk er å få pause fra forventninger, krav og plikter. Lalander (2001:199) beskriver unges rusbruk i det senmoderne samfunn slik:

Att använda narkotika är fortfarande ett stigma ur det moderna samhällets perspektiv, men ur ett mer postmoderna perspektiv är det snarare en möjlighet till att leva äventyrligt, speciellt och upplevelserikt.

I gruppen som fremhever at det først og fremst er fellesskapet og tilhørigheten i den alternative kulturen som tiltrekker dem, er det mange jenter. Det er ikke rusmidlene eller jakten på å bli ruset som lokker dem, men spenning og eventyr knyttet til eldre erfarne gutter som fremstår som noen som kan hjelpe dem i å gjøre dem større i en frigjøringsprosess med hensyn til autonomi og uavhengighet. De oppfatter seg som frie og opprørske i sine valg, og rusbruken blir et likeverdsprosjekt der de på linje med guttene tørr å opponere og stå opp og gjøre selvstendige valg. Flere av jentene i studien beskriver de første rusepisodene som ikke å gi noen særlig effekt. Å innta rusmidlene handler i stor grad om prosjektet om å tørre og kunne også som jente. I motsetning til mange av guttene som beskriver rusen og kicket som

sentralt i sine historier, beskriver jentene rusen mer som å inngå som en del av rekvisittene i ulike sammenhenger når de skal ha det gøy, eller som en del av det å omgås innen miljøet.

Fellesskapet og tilhørigheten er dermed sterkere motiv for å bruke rusmidler enn selve rusmidlet. Rusmidlene er ikke noe de opplever at de må ha, men inngår naturlig i ritualene og fellesskapet. Dette gjør også at de lettere kan tilpasse eget rusbruk til guttevenner og ulike omstendigheter. Samtidig betyr dette også at de kan ta i bruk hardere stoffer enn det de ellers ville ha gjort, om deres eldre guttevenn bruker det. Mange av disse jentene oppfatter at de bryter tradisjonelle kjønnsrollemønstre, men for mange blir konsekvensen å inngå i en kultur med et enda mer tradisjonelt mønster når de underordner seg mannlige kameraters og partneres rusmønstre.

I materialet beskrives også jenter som i forsøk på å reetablere kontakt med tidligere ”straight” venner i tiden de er på institusjon, faller tilbake til rusbruk som løsning på å ikke lykkes i dette prosjektet. Negård (2008:66) beskriver en situasjon for en av jentene på denne måten:

Dersom rusingen forstås kontekstuellt og med utgangspunkt i Mias fortelling, kan dette handle vel så mye om utilstrekkelig tilrettelegging som Mias rusproblem. Det kan forstås i lys av den sårbarheten det skaper å skulle gjenoppta kontakten med tidligere venner. En sårbarhet som Mia lot til å være alene om å håndtere og skape mening med. Et møte med tidligere venninner, for første gang på veldig lenge, i Oslo sentrum, uten en plan B, gir også anledning til å forstå dette som et sjansespill. Det kunne blitt en lykkehistorie, men det ble ikke det. Det gikk galt og mange var redd for at det kunne gått riktig så galt. Rusproblemet ble stort sett forstått som en stabil egenskap ved den enkelte og ikke tolket som noe kontekstuellt, avhengig av situasjon og hendelser. Bruk av rus er betinget av hvem en er sammen med, av hendelser hvor en blir avvist og skuffet når ting ikke går som en ønsker.

I møte med denne jenta forstås rusbruken i en individualistisk fortolkning fra systemets side, uten at det tas hensyn til det kontekstuelle. Dermed kan en som hjelper gå glipp av å se hva som kunne være til hjelp i slike situasjoner, hjelp til å håndtere sårbarheten og en tilpasset støtte ut fra det. Dette kan igjen føre til tiltak som økt kontroll og eventuelle flytting til en mer restriktiv institusjon, i stedet for å bruke situasjonen til å tilby en relasjonell nærhet og trygging på at rusingen kan ha en sammenheng med den voksnes manglende støtte, og at det å gjenoppta gamle vennskap kan være vanskelig og ta tid.

I det foregående har det blitt satt lys på at bruken av rusmidler er tett sammenvevd med sosiale og strukturelle samfunns mønstre, identitetskonstruksjoner og skiftende moteuttrykk. Dette betyr at vi må løfte blikket fra forståelsen om at unge med omfattende ruserfaring er så

annerledes og annenrangs enn andre grupper i samfunnet. Rusmidler og kulturen rundt dem har en sterk kraft i form av at de representerer så mye vi i vår kultur anerkjenner og setter pris på. Samtidig kan konkurrerende krefter og sterke påvirkningskanaler oppleves kaotisk, og særlig for de unge som er sårbare eller utsatte, slik vi har sett under forrige punkt.

En slik kategorisering som er gjort ovenfor, er naturligvis en sterk forenkling og yter ikke rettferdighet overfor de unge i materialet, hvor det ofte er kompleksiteten i de unges liv som først og fremst er fremtredende. Likevel kan en slik idealtypisk inndeling gi et innblikk i rusens ulike plass i de unges liv; hvordan de posisjonerer seg, hvilke prosjekter de prøver å realisere, og hvilke strategier de tar i bruk for å realisere disse. Dette er forhold det kan være viktig å ha for øye når en som hjelper skal bistå i prosesser som kan hjelpe de unge til å gjøre seg større langs mer aksepterte utviklingsveir.

5.6 Status og anerkjennelse i gatekulturen, en kamp om posisjon

Bourdieu hevder at konflikter for å forsvare eller forbedre sine posisjoner i det sosiale felt utspilles mellom aktørene på to ulike måter; enten ved å forsøke å tilegne seg mest mulig av den gjeldende kapitalen på et gitt tidspunkt, eller å redefinere hva som skal gjelde som kapital på et felt. Han oppfatter anerkjennelse og anseelse som grunnleggende for at livet skal gi mening, og at anerkjennelse fjerner meningsløsheten. Anerkjennelse kan i følge Bourdieu bare vinnes ved å vinne makt over andre. Gjennom andres blikk tildeles vi sjarm, forførelseskraft, karisma og annen positiv verdsetting. Dette er en anerkjennelse som utgjør en symbolsk kapital i kampen om materielle og symbolske goder (Pedersen 2008).

Kampen om anerkjennelse og å gjøre seg større kan dermed ses som at de unge kjemper om posisjoner med hverandre, samtidig som de har mye til felles gjennom det livet de deler. Som tidligere analyser viser, innehar ulike grupper og individer ulik grad av subkulturell kapital innenfor subkulturene, og dette er med på å generere posisjoner og makt innenfor feltet. Samtidig har alle behov for å rettferdiggjøre og etablere en verdighet i den verdenen de er en del av, og de vil dermed kjempe om posisjoner med hverandre ut fra hva som skal vurderes som mest verdigfullt – og dermed hvilke posisjoner som fortjener å rangere høyest. Hva som skal vektlegges som gyldig og ikke gyldig kunnskap, sannheter og ferdigheter innenfor et felt, kan også knyttes til Foucaults diskursanalyse. Vi må da ta i betraktning at dette er lokale diskurser som både lever ved siden av og påvirkes av diskursene i samfunnet for øvrig.

I studiet til Sandberg og Pedersen (2006) beskrives ulike kamper om posisjoner innenfor det subkulturelle feltet, som samtidig kan forstås som en verdighetsdiskurs. Det ble tydelig at det i det beskrevne miljøet eksisterer ulike ressurser som legitimerer statusforskjeller blant deltakerne, og at dette får betydning for en videre reproduksjon av ulikhet innenfor feltet. Samtidig kjemper de ulike aktørene for å opprettholde sin egen forståelse av nødvendigheten av å være innenfor denne kulturen, og dermed for anerkjennelse og verdighet.

For det første har området de ulike aktørene oppholder seg i dårlig rykte i andre deler av det kriminelle miljøet, og blir omtalt som slum av de høyere på strå innefor den kriminelle verden. *De store gutta* er andre steder som det blir sagt. I et slikt lys blir det viktig å forsvare sin posisjon i miljøet, og kjempe om retten til definisjonsmakt over hva som skal gjelde som gyldig kapital på feltet. Verdighetsdiskursen vil omhandle rettferdiggjøringen av at en selv faktisk oppholder seg i miljøet, og en nedvurdering av grupper en anser ikke har de samme gode begrunnelsene for å være i miljøet. De litt eldre guttene som oppholder seg i miljøet, skaper seg status og lederroller basert på at de har tilknytning til og erfaring fra kriminelle miljøer høyere i hierarkiet. De kjenner systemet og dealer-nettverkene bedre enn de andre aktørene, og får en sentral rolle og anerkjennelse gjennom det. De ser ned på de andre aktørene, og trenger miljøet til å skaffe penger til eget stoff og nedbetaling av gjeld.

Det er et stort skille mellom de som har vokst opp i Norge og ikke i dette miljøet. Både gruppa som er beskrevet ovenfor, og de litt yngre Hiphop- guttene har i stor grad tilbrakt oppveksten i Norge. Selv om de også synes synd på og føler sympati med flyktingene, ser de ned på dem fordi de i liten grad behersker den subkulturelle kapitalen. De er oppgitt over at flyktingene verken kan reglene på gata eller i det norske samfunnet. Flyktingene er lite bevisste med hensyn til klesstil og musikksmak, og behersker dårlig det norske språket. De andre gruppene oppfatter at flyktingene gjennom dette bidrar til å ødelegge det tiltrekkende ved miljøet, og deres opplevelse av å tilhøre et attraktivt, overlegent og kompetent miljø blir satt på spill av flyktingegruppen. Flyktingene på sin side, ser ned på Hiphop-gutta. De er oppgitt over at disse guttene som har et hjem hvor de får alt de trenger, samtidig velger å oppholde seg i dette miljøet. Flyktingene oppfatter at Hiphop- gutta bare oppholder seg der for moro skyld, og de blir opplevd som spenningssøkende småunger. En slik tilknytning utfordrer flyktingenes verdighetsdiskurs som omhandler overlevelse og nødvendighet i en

verden hvor de blir utsatt for dobbel undertrykkelse. Det blir derfor viktig å markere avstand til de andre gruppene i miljøet.

Sandberg og Pedersen (2006) henviser til Vestel (2004) om at status for etniske minoriteter ofte er knyttet til å kunne balansere mellom ulike kulturer. De som behersker både minoritetskultur og majoritetskultur, samt manøvreringen mellom dem, er de som tilkjemper seg mest prestisje. I et slikt bilde vil flyktingene falle igjennom og de får lav status. I dette miljøet som ellers i storsamfunnet ser vi at hierarkiene organiseres på samme vis. Kampen for anerkjennelse og verdighet blir dermed desto tyngre for denne gruppen, og behovet for å forklare sin posisjon ut fra å være offer for omstendighetene desto større.

I Thommesens (2008) studie ser vi de samme kampene om hva som skal regnes som gyldig kapital på feltet, og kampene som utspilles om anerkjennelse og verdighet. Flere av de unge i hennes studie tar avstand fra andre rusmiddelbrukere. De opplever at det er først og fremst deres rusmiddelbruk som blir sett av omverdenen, og at dette er med til å kategorisere dem inn i en fellesbetegnelse "rusmisbruker" og alt som hefter ved en slik identitet. Andre viktige aspekter ved dem og deres liv blir dermed usynliggjort og ugyldiggjort. For å gjenopprette verdighet og posisjon tar de avstand fra andre rusmiddelbrukere, og forsøker å fremstille seg selv i et bedre lys; "*Jeg er ikke søppelnarkoman*" som en av dem sier. (Thommesen 2008:122). De argumenterer for at deres rusmiddelbruk ikke er så omfattende som andre rusmiddelbrukere, at de ikke bruker så tunge stoffer, at de håndterer hverdagslivet bedre, eller at de har en bedre og annerledes bakgrunn enn andre misbrukere. Slik forsøker de unge å opprette de et bilde av seg selv som høyere på rangstigen enn andre rusmiddelbrukere, og de tilkjemper seg verdighet med å vise hvor forskjellig de er fra de "ordentlige rusmisbrukerne". De blir dermed offer for omverdenens misforståtte oppfattelse av dem, og dette blir den eneste posisjonen de kan innta i en verdighetsdiskurs.

Hos Lalander (2001) beskrives kampen om anerkjennelse og status ut fra hvilke rusmidler du bekjenner deg til, og hvordan du inntar stoffet. De unge heroinistene kan se ned på både hasjbrukere og amfetaminbrukere. De førstnevnte ut fra at de ikke regnes som fullverdige medlemmer i subkulturen, men blir oppfattet som noen litt feige stakkarer som ikke tørr å ta steget fullt ut i "eventyret". Amfetaminbrukerne blir sett på som tapere ut fra at denne gruppen i stor grad består av en gjeng eldre rusavhengige som bærer alle kroppslige tegn på å være i forfall og mislykkethet. Ved å røyke heroinen, fremstiller man seg også som overordnet de som injiserer som er på vei til å bevege seg inn i forfallet. Lalander beskriver

også de glidende bevegelsene i rusbruken, og kampen for hele tiden å forsvare sin posisjon og sin verdighet. Når du etter hvert begynner å injisere heroinet, er det andre sider ved selvfremstillingen som holdes frem. At du ”ruser deg med stil”: er vellykket kriminell med penger i lomma, har de riktige statussymbolene, kler deg moteriktig osv. Her kan vi kjenne igjen Tajfels Sosiale identitetsteori, og viktigheten av å finne sider ved ”inngruppen” som befester det overordnede mot ”utgruppen”. Statuskampene og verdighetsdiskursen handler dermed i stor grad om å gjøre seg større på bekostning av andre, å inneha den kapitalen som gjør en til en verdig og anerkjent aktør innenfor det feltet som en er en del av.

Ved hjelp av blant annet Bourdieu har jeg beskrevet hvordan anerkjennelseskamper pågår i ulike subkulturer, og hvordan de ulike aktørene kjemper for verdsetting ut fra de muligheter de anser å inneha innenfor den kulturen de ferdes i. I det videre skal vi nærme oss anerkjennelse ut fra en litt annen vinkling, ved hjelp av den tyske sosialfilosofen Axel Honneth.

5.7 Kampen om anerkjennelse som kjønnets prosjekt i å gjøre seg større

5.7.1 Anerkjennelse hos Honneth

Den tyske filosofen Axel Honneth (2003) har utviklet en egen teori om anerkjennelse. Han hevder at alle mennesker har behov for anerkjennelse, og oppgir tre former for intersubjektive anerkjennelsesmønstre: kjærlighet, rettigheter og solidaritet. Disse mønstrene er av avgjørende betydning for henholdsvis selvtilit, selvrespekt og selvverd. I følge Honneth finnes det former for krenkelser knyttet til hver anerkjennelsessfære. I den emosjonelle kjærlighetssfæren er det misbruk/mishandling som utløser krenkelse. Forakten for individet dette representerer, vil skade den psykiske og mentale opplevelsen av tillit til seg selv og omverdenen. Man reagerer med det Honneth kaller sosial skam. I rettighetssfæren består krenkelsene i ikke å bli anerkjent som et fullverdig medlem av samfunnet, en diskriminering og fornektelse av individets rettigheter eller til og med utestenging fra samfunnet. Dette vil i neste omgang true den sosiale integritet individet har, og resultere i manglende tillit til statens institusjoner og at myndighetene og institusjonene vil det beste for en. En vil oppleve seg isolert og fremmedgjort. I solidaritetssfæren består krenkelsene av ydmykelse og neglisjering. Dette fører til krenkelse av individets verdighet og opplevelse av å være bidragsyter i fellesskapet. En blir sett ned på, oversett og usynliggjort. Ingen av anerkjennelsesformene skal oppfattes som statiske i følge Honneth (2003). Kulturelle og

historiske forskjeller vil gjøre seg gjeldende særlig innenfor rettighetssfæren og solidaritetssfæren.

Honneths teoretiske tilgang kan være til hjelp i å se anerkjennelsens og krenkelsens sosialpsykologiske side i livene til de unge. Mange av de marginaliserte unge i denne studien har nettopp manglet anerkjennelse i nære relasjoner, jamfør beskrivelser foran. For manges vedkommende har de heller ikke oppnådd anerkjennelse i rettighetssfæren eksemplifisert gjennom skolen. Innenfor den solidariske sfære vil de komme til kort med hensyn til selvrealisering innenfor det aksepterte samfunnet. De har ikke oppnådd anerkjennelse på det de er gode til, det de kan, og det de er. Dette betyr derimot ikke at de ikke kjemper for anerkjennelse på viktige livsområder. Honneth mener at opplevelser og erfaringer med krenkelser avleires emosjonelt i mennesket, og at det i neste omgang vil kunne føre til sosial motstand, som nettopp handler om kampen for anerkjennelse.

Generelt kan en se at grupper som har hatt felles motstand, gjerne utviser innbyrdes solidaritet (Honneth 2003). Innenfor ulike subkulturer vil en kunne se at forskjellige former for anerkjennelse gjør seg gjeldende internt mellom gruppedeltakerne. Ulike grupperinger vil sette opp sine egne spesifikke kriterier for anerkjennelse, samtidig som gruppedeltakerne er vel vitende om at disse anerkjennelsesformene ikke vil vinne frem, verken innenfor rettighetssfæren eller solidaritetssfæren. Det de oppnår, er likevel en gruppeintern respekt og anerkjennelse (Honneth 2003). Dette aspektet blir også tydelig for de unge i mitt materiale, men det kan synes som anerkjennelsen som det kjempes for, følger ulike baner ut fra om du er jente eller gutt. Dette betyr ikke at andre anerkjennelsesformer ikke gjør seg gjeldende som nødvendige å kjempe for, men i materialet trer det frem et tydelig kjønnet mønster i hva som vektlegges som hovedprosjekt hos henholdsvis gutter og jenter. Mens guttene gjør seg større ved å etterstrebe anerkjennelse innenfor rettighetssfæren, søker jentene å gjøre seg større innenfor kjærlighetssfæren. Dette kan sees som noe motstridene til Honneths forståelse av at grunnlaget for anerkjennelse følger fastlagte faser hvor kjærlighetssfæren er grunnleggende for å tilegne seg anerkjennelse innenfor de andre sfærene.

5.7.2 Respektanerkjennelse som mannlig prosjekt i å gjøre seg større

Gutters kjønnete vei til anerkjennelse ser ut til å gå gjennom å avgrense seg fra andre, og kreve sin rett som uavhengig individ (Bjerrum Nielsen og Rudberg 1990). Slik vil kampen om anerkjennelse i stor grad handle om å vri og vende på de muligheter som byr seg for å skaffe seg en anerkjennelse som handler om respekt for det unike og uavhengige individet en ønsker å bli. Når guttene i mitt materiale ikke lykkes innenfor de muligheter som arenaene i majoritetssamfunnet kan tilby, søker de seg til alternative arenaer. De krenkelsene en har opplevd gjennom å ikke bli anerkjent som et fullverdig medlem av samfunnet, medfører at en mister tilliten til at autoriteter og styresmakter vil en noe godt. Slik blir steget til å skape seg anerkjennelse på helt andre premisser, og anerkjennelse som en er klar over går på tvers av det samfunnsnormene foreskriver, enklere. En kjemper for å unngå å bli isolert, en taper som ikke lykkes i sitt maskulinitetsprosjekt som en som fortjener respekt.

Samfunnsvitere og forskere utroper fremtidens mest markante nedturgruppe til å bestå av utilpassede, eller sinte unge menn (Hergel og Kastrup 1998, Klyve 2009). Det hevdes at uutdannede, arbeidsløse unge menn med vanskelige oppvekstforhold som verken forstås av foreldre, omgivelsene eller seg selv, vil bli hele den vestlige verdens fremtidige proletariat. Vi vil se en klar og avmektig taper som er mer voldelig, mer drikkfeldig, et lettere offer for stoffer, ensomhet og selvmord. Dette forklares delvis gjennom den utviklingen det senmoderne samfunn har gjennomgått ved å bevege seg fra et samfunn der realkompetanse var tilstrekkelig for å skaffe seg sikker inntekt, til et utdanningssamfunn hvor det kreves langvarig teoretisk utdanning for å sikre seg arbeid. De typiske mannfolkkyrkene forsvinner, og rommet for maskulin identitet begrenses. De unge mennene som er mer praktisk enn teoretisk, og som ikke lærer de nye kodene for hvordan menn skal opptre i dagens samfunn, vil falle igjennom og prøve alternative veier for å sikre seg en identitet som mann. Vi kan snakke om en maskulinitetskrise hvor disse unge mennene ikke får dekket grunnleggende behov for anerkjennelse innenfor majoritetssamfunnet, og hvor de vil kjempe for å gjøre seg større innenfor alternative arenaer.

Disse sinte unge mennene kan gjenkjennes i mitt materiale, og som tidligere beskrevet, håndterer mange av disse unge sine nederlag i familien og på skolen ved i stor grad å rette uro og aggresjon utover, og gjennom å søke seg aktivt til hendelsesrike kriminelle og rusrelaterte miljøer i en kontinuerlig søken etter respekt og anerkjennelse.

Respektanerkjennelsen oppnås gjennom å gjøre suksess som ”avviker”. En slik suksess

innebærer å kunne vise til kompetanse og kunnskap fra den gruppeinterne subkulturen; å bli ansett som en som både er farlig, vellykket kriminell, og en som behersker språk og symboler på nye og kreative måter. For guttene gjelder det å bevise sin uavhengighet for seg selv og andre, og gjennom blant annet kriminalitet og vold kan de vise selvstendighet og mannlig styrke. Når disse strategiene lykkes, opplever de status og posisjon som igjen fører til en opplevelse av selvrespekt. Berglund (1998:187) beskriver en av guttene i sitt materiale slik:

Han har svært å avstå framgångarna och tanken på de succéer han ändå gör på denna scen. Han har också svært att uppträda som amatör på en annan scen. Marcos problem i förhållande till behandlingsvärlden och den vanliga världen består i att han har sitt självförtroende knutet till asociala livsstilsorienteringar och att det vanliga livet känns som ett nerköp. Han har svært att tänka sig bli ”vanlig” och söker ständigt nischer som skinhead, antirasist, slagskämpe, snowboardåkare, hiphopare, boxare, grafittisprayare etc: ”En vanlig grabb bryr sig nästan ingen om”. Den sociala ordning han konstruerar för sitt tänkande, vilket också strukturerar ”vad han söker i bekräftelserna”, ger det självförtroende han är van att få och som han känner sig trygg med.

Dorte Marie Søndergaard (1996) argumenterer for at når man posisjonerer seg i forhold til kjønn, iscenesetter sin identitet, må man operere innenfor grensene kulturen setter. Hvis ikke identiteten forstås eller aksepteres, trues man med disintegrasjon eller utstøtelse. Bourdieu (2000:60) hevder at ”det maskuline privilegiet” kan fungere som en felle. *”Forherligelsen av de maskuline verdiene har sitt dystre motstykke i den redsel og den angst som femininiteten fremkaller”*. En kan kanskje like gjerne snakke om en angst for umandighet, og disse selvmotsigelsene i den maskuline erfaring av dominansen er prisen menn betaler for sin dominerende posisjon. Dette fenomenet er ikke noe menn står for alene, men er strukturelt betinget og utspiller seg gjennom relasjonelle forhold.

For en del av guttene i mitt materiale, gjøres ikke maskulinitet på en måte som kan gjenkjennes og aksepteres av andre rundt dem. De opplever at rammene for hvordan de som menn kan opptre i det sosiale rommet, er for snevre. De opplever usikkerhet fordi de oppfatter sin væremåte som annerledes enn det de har lært og oppfattet at den bør være. Å være en gutt som er følsom, en som skyr konflikter og støy, oppleves av dem selv og av omgivelsene som lite mandige. For noens vedkommende sender kroppen også ut tvetydige signaler angående kjønn, og de kan bli oppfattet som jente av andre. For noen av disse guttene er begjærsretningen (Søndergaard 1996) knyttet til en usikkerhet om den går i retning av gutter som dem selv, mens andre tiltrekkes av jenter. Disse guttene opplever en dobbel problematikk i forhold til å kjempe om anerkjennelse. De mislykkes innenfor majoritetssamfunnet fordi de ikke gjør maskulinitet innenfor de grensene kulturen setter, og

de mislykkes i neste omgang innenfor alternative miljøer hvor maskulinitetsprosjektet er enda mer stereotyp enn i samfunnet for øvrig. Disse guttenes kamp om anerkjennelse vil dermed handle mer om psykologisk kjønn enn om biologisk, og i en behandlingssituasjon blir dette viktig å ha for øye.

5.7.3 Relasjonsanerkjennelse som kvinnelig prosjekt i å gjøre seg større

I studien går det frem at både media og det etablerte samfunnet bidrar til en stigmatisering av kvinnelige narkotikabrukere. I tillegg stemples disse kvinnene som mindre verd også innenfor subkulturen. Slik er de utsatte for en tredobbelt skampåleggelse (Lalander 2001).

Manglende eller dårlige familieband har en særlig betydning for utvikling av rusproblemer for jenter (Pedersen 2006, Ravndal 1999), og henger sannsynligvis sammen med at deres identitet er så tett forankret i de nære relasjonene. Dårlig tilknytning og nærhet til mor virker inn på jenters evne til å knytte venninnerelasjoner, og risikoen for jenter er i stor grad forbundet med det sosiale livet ute blant de andre ungene; risiko for ikke å få være med, for ikke å bli sett og hørt, ikke regnet som en av...Å ikke oppleve likeverdighet i jevnaldningsrelasjonene, gjennom det å få en posisjon som en som ikke egner seg som venninne, minsker muligheter for deltakelse og innflytelse (Gulbrandsen 1998).

Jenta som ikke behersker de innforståtte kodene særlig godt kan møte mange initiativ og reaksjoner fra de andre som blir uforståelige for henne, og hun opplever oftere avvisning og sorg enn bekræftelse og glede i møter med de andre ungene. Hennes ustøe gange gjennom jevnaldringenes sosiale landskap gir henne få positive tilbakemeldinger på at hun er en å regne med, og hun mister også den sosiale kontrollen og støtten jentefellesskapet kan gi (ibid).

Flere av jentene i materialet betoner at de ikke forstår seg på andre jenter, og ikke greier å finne ut av de vanlige jentefellesskapene. Noen hevder også at de både er annerledes og ønsker å være annerledes enn jevnaldrene jenter. Den manglende relasjonelle kompetansen gjør det vanskeligere å sette grenser for rusmidler og sex. Bjerrum Nielsen og Rudberg (1990) beskriver jenter og deres relasjoner i rusmiljøer. De har ofte vært venninneløse i oppveksten, og de har dermed mistet en del av den vanlige sosialiseringen inn i jentemiljøer, men også hva som er akseptert atferd i forhold til gutter. Lengselen etter fellesskap og intimitet kan medføre at disse jentene knytter seg til eldre gutter i rusbelastede miljøer.

Helgeland (2009) bekrefter dette i sin studie om ungdommer i Buskerud-prosjektet; Jentene søker ofte relasjoner til gutter som er eldre enn dem selv.

Jentenes søking etter ”eldre befriere”, bekreftes også i stor grad i min studie. Mange av jentene prøver å håndtere en vanskelig familiesituasjon, utestenging og mobbing ved å søke kjærlighetsobjekter i eldre gutter som beveger seg på utsiden av det aksepterte. Bevegelsene mot relasjonsanerkjennelse handler om å bli til noen gjennom å høre til, å gå fra en som ikke lykkes som kvinne, til en som mestrer intimitetsprosjektet og slik kan kjempe om relasjonsanerkjennelse. Slik beveger de seg inn i marginaliserte miljøer hvor rus har en stor plass. Jentene begynner gjerne å bruke de rusmidlene som de eldre ”befrierne” bruker. For noen av jentene er denne livsstilen knyttet til oppbrudd og rømminger hjemmefra, og dette nye voksenlivet gir mersmak i form av økt sikkerhet og selvtillit. Samtidig som deres valg kan sees som flukt og oppbrudd, kan det også oppfattes som disse jentenes forsøk på å ta kontroll over egen situasjon, og skape mening og sammenheng ut fra de mulighetene de selv opplever står til rådighet. De ønsker å *bli* til noen *for* noen i sammenhenger hvor de kan oppleve seg trygge, kompetente og selvsikre. Å inngå i disse fellesskapene blir for jentene en måte å gjøre seg større på vei mot voksenlivet.

For noen av jentene handler kampen om relasjonsanerkjennelse om å opprettholde verdigheten gjennom å ligge et steg foran eventuelle krenkninger, eller å omdefinere mishandlingssituasjoner til å handle om kjærlighet og fellesskap. I den forstand fortsetter krenkelsene som jentene har opplevd tidligere, men praktiske sannheter opprettes for å bevare verdigheten og slippe unna skam og mislykkethet: vanlige vurderinger oppleves så vonde at en omdefinerer hva som er rett. En annen type sosial skamfølelse rettes mot jevnaldrene jenter, skolen, familien osv. Praktiske sannheter opprettes for å redde ansiktet utad. Bourdieu (1984 i Berglund 1998) snakker om valg hvor man ikke har noe valg, men som fremkalles av eksistensbetingelser som innskrenker valgene til en smak for det nødvendige. Det er de andre, omverdenen som ikke begriper noe, er uinteressante og lever et A- fire liv. Det utvikles en dobbelt undertrykking: fra guttene de relaterer seg til, og statusmessig fra andre jenter og jevnaldrene i majoritetskulturen.

Også blant jentene i studien er det noen som opplever at de faller utenom det aksepterte med hensyn til hvordan de gjør kjønn. Noen av dem kler seg på måter som oppfattes som mandig, og de opptrer på lite kvinnelige måter. Flere av dem beskriver at de trives best sammen med

menn, og på samme vis som dem er de mere opptatt av aktiviteter og oppgaver enn av relasjoner og jenteting. Berglund (1998: 172) beskriver en av disse jentene slik:

Hon kämpar för att inte bli beroende och försöker lösa frågorna på ”killars vis” med att ständigt poängtera sin särskildhet och undvika djupare relationer. Hon vill ha kontroll och makt över sitt eget liv och inte hänga upp sig på någon.

For disse jentene innebærer deres måte å gjøre kjønn på, at de vil ha behov for mer praktiske og konkrete tilnærminger enn den tradisjonelle ”snakketerapien”, før de kan håndtere mer tradisjonelle ”kvinnelige” tilnærminger innenfor en relasjonell og følelsesmessig kontekst.

5.7.4 Anerkjennelse og sosial skam

Honneths anerkjennelsesteori og hans begrep sosial skam som svar på krenkelser i kjærlighetssfæren, kan være nyttig som analyseredskap i tilknytning til de unges forståelse av seg selv i verden. Finn Skårderud (2001) argumenterer for at vi må skille mellom god og dårlig skam. Den gode skammen representerer respekten for andre, og respekten for en selv. Slik vil en god skamfølelse beskytte sosiale relasjoner og regulere intimiteten vi har med andre. Skammen definerer slik grensene for det private: en intuitiv forståelse av grenser mot andre og egne grenser. Den dårlige skammen knyttes til reaksjoner på å bli avslørt, at man har falt i unåde i forhold til andre eller seg selv. Dypest sett handler skam om redselen for utenforskap og ensomhet, å være uelsket og uønsket.

I tråd med Honneths sosiale skambegrep, er det ofte feil folk som skammer seg: ofte de som har blitt utsatt for krenkelser i intimsfæren. Skårderud beskriver dette som en ”dyp skam”, en grunnleggende og stadig tilbakevendende affekt. Den dype skammen har flere sider, og en er å forsøke å fortrenge skammen, noe som kan føre til enda sterkere skam. Skammen kan iføre seg forkledning som skamløshet for utenverdenen: *”Hvor skamløsheten rår, vil jeg forvente å finne skammen sterkt til stede, og mer eller mindre benektet. Som forsvarshandling mot den tause skammen blir den konkrete skamløsheten aktivt oppsøkt: i stoffmisbruk, i fornedrende seksualitet eller i å lage arr på egen kropp”* (Skårderud 2001: 44).

Datamaterialet antyder at de unge kvinnene blir pålagt flere skambyrder enn det de unge mennene utsettes for. De unge kvinnene forsøker å beskytte seg mot skammen ved ikke å lykkes i det intime rommet, ved å inngå i rusrelaterte relasjoner med eldre gutter. Omfattende rusbruk er fortsatt mer skambelagt for kvinner enn for menn. De inngår i seksuelle relasjoner hvor de bytter kroppen med intimitet og rusmidler, en skambelagt overskridelse som er

fremtredende i dagens samfunn. Slik kleber skammen seg til de fleste sider ved de unge kvinnenes tilværelse, mens utgangspunktet er å unngå skammen som oppstår når en ikke lykkes i intimitetsprosjektet.

For de unge mennene ser skammen ut til å henge mer sammen med æresbegrepet. Fra systemverdenens side, kan skammen knyttes til det å ty til kriminelle handlinger, mens for de unge mennene i subkulturen kan skammen forbindes med ikke å være en god nok kriminell eller å feige ut i situasjoner hvor en skulle ha forsvart seg. Gjennom at skammen og unngåelsesstrategiene fra skambelagte situasjoner fortøner seg så forskjellig for de som er i situasjonen, og de som betrakter de skambelagte handlingene utenfra, ligger det store utfordringer i møtet mellom de unge og systemverden.

Samtidig som de kjønnsmessige forskjellene utlegges, er det også viktig å belyse de unge kvinner og menn som ikke passer inn i "hegemoniske" feminine og maskuline måter å gjøre kjønn på. Dette synliggjør balansegangen som kreves i systemsammenheng. Selv om gutter og jenter som grupper har delvis ulike behov, må man være varsom med konserverende kjønnsstereotyper som forhindrer muligheten til å se individuelle forskjeller (Ulmanen og Andersson 2006). Järvinen (1998) snakker i tråd med Foucault om den usynlige parten, den som ikke passer inn i mønsteret, "den andre". Det omhandler den som risikerer å bli utestengt fra en hegemonisk diskurs enten den er kjønnsnøytral eller kjønnsespesifikk.

For at de unge skal bli forstått i sine prosjekter, fordres det av systemrepresentantene at de er villige og i stand til å inngå i hjelperelasjoner som tar utgangspunkt i den andres virkelighetsforståelse og praktiske sannheter, og at det finnes muligheter for ulike maskuliniteter og feminiteter.

Avslutningsvis i dette kapitlet vil jeg gjennom en oppsummerende diskusjon vise hvordan de unge befinner seg i et skjæringspunkt mellom anerkjennelse og miskjennelse. Dette blir synliggjort gjennom bevegelser som gjør de unge større i kampen om anerkjennelse, på samme tid som de samme bevegelsene skyver dem inn i en miskjennelse fra den dominerende kulturen.

5.8 I skjæringspunktet mellom anerkjennelse og miskjennelse – oppsummerende diskusjon

Denne studien har ikke som siktemål å forherlige subkulturelle miljøer hvor rus er en dominerende aktivitet. Den er snarere et forsøk på å nyansere bildet av hvordan disse unges livsverden fortoner seg, og at mening og anerkjennelse er noe som kjennetegner disse unges kamp for å gjøre seg større på linje med all annen ungdom. Slik kan de unge i studien ses som rasjonelle og fornuftige mennesker i motsetning til selvdestruktive og patologiske tilfeller, og det kan være viktig å lete etter begrunnelser de har for å handle slik de gjør innenfor sin verden.

Tildelingen av anerkjennelse og krenkelse er delvis forankret i strukturer som ligger utenfor de unges innflytelse. Samtidig ser vi at de unge kjemper for anerkjennelse innenfor lokale felt. De kjemper for kapital i jakten på å gjøre seg større. De kjemper for å dyktiggjøre seg på områder de anser som oppnåbare, de kjemper for økonomisk uavhengighet, og de kjemper for tilhørighet til nære andre. I subkulturen oppnår de både et personlig nettverk, og et hendelsesrikt liv i nåtiden hvor fremtiden ikke er noe problem. De etablerer egne jobber med godt utbytte, og blir derfor uavhengige av majoritetssamfunnets langsomme utdanningsvei som de ikke har lyktes i. Samtidig skal vi heller ikke glemme kraften i selve rusmidlene. Noen av de unge i studien beskriver selve rusen som en tilstand de lengter etter, noe som gir dem ro og får dem til å fungere i hverdagen.

Livet med rus kan også oppleves som et eventyr som kontrasterer livet utenfor. De unge opplever seg som reisende i opplevelser (Lalander 2001), og vi kan se konturer av modernitetens individualisering. Det å være overskridende, være den første, den som tørr mest blir betydningsfullt. Slik kan vi kjenne igjen majoritetssamfunnets dyrking av grenseoverskridelser og konkurransekultur. Ved å slå på TV`n en hvilken som helst kveld, kan du parallelt velge mellom syv, åtte ulike programmer hvor deltakerne konkurrerer i mer eller mindre ekstreme aktiviteter, i noen av dem med livet som innsats bokstavelig talt. I et slikt perspektiv har de unge som bruker farlige rusmidler, funnet en nisje de færreste tørr å bevege seg inn i, og slik kan subkulturens og rusens positive sider veie opp for de negative som handler om stigmatisering, svik, sykdom, elendighet og tidlig død.

Først når de unge forlater subkulturen, blir det lettere også å se de svik og sosiale sprekker som kjennetegner kulturen i like stor grad som fellesskapet og tilhørigheten. Først da har de

fått den distansen som gjør at de kan analysere de sosiale bånd som de har vært en del av. Lalander viser til Svensson (1996 i Lalander 2001:110) som sier ”*att de narkomana världarna utmärks av en socialitet utan solidaritet. Man kan innta lita på nogon. Var och en är sig själv närmast*”. Jamfør Tajfel (1981) kan det også være naturlig å se utmeldelsen fra subkulturen som en frigjørelse i forhold til ikke lengre å være avhengig av inngruppefavorisering for å maksimere sin egen selvfølelse. Slik blir også den som trår ut av subkulturen en trussel for de som er tilbake. For å unnslippe utilstrekkeligheten, tar de avstand fra dem som etter hvert defineres som en utgruppe.

De unge kjemper mot stigmatisering og krenkelser fra storsamfunnet. Når de unges feltspesifikke kapital med de anerkjennelsesformer som her er utviklet, møter omverdens symbolske dominans, må de prøve å løse den skam, nedvurdering og dertil selvforakt som påføres fra omverden. Identiteten til den enkelte konstrueres gjennom de sosiale, kroppslige og institusjonelle sammenhenger han eller hun inngår i. De ser seg selv gjennom andre menneskers øyne, og de vurderer, oppfatter og opplever seg selv gjennom sin interaksjon med sine omgivelser. De unge påvirkes slik av majoritetssamfunnets oppfatning av dem, og den samhandlingen de har med representanter fra systemverdenen. Samfunnets utstøtningssystemer kan være sterke overfor aktører som så til de grader stiller seg på siden av og neglisjerer det som anses som moralsk sant og riktig, det som er akseptert og forståelig. I dette bildet har systemverden en omfattende oppgave i å skulle gi disse unge en bistand som fremmer deres opplevelse av å være fullverdige samfunnsmedlemmer på godt og vondt. En oppgave som forvanskes av at mange av disse unge har en historie som kompliserer det å skape nødvendig tillit og relasjoner, og hvor systemverden samtidig skal utkonkurrere de fordeler et liv i ruskulturen innebærer. Et spørsmål blir da hvordan systemverden kan bistå til å motvirke ensomhet, tilkortkommethet i utdanningssystemet, manglende sosialt nettverk, opplevelse av overflødigheit, og den lindringen og trøsten som rusmidlene gir?

Som vi skal se i neste kapittel opplever unge med omfattende ruserfaring også innefor systemverden å bli møtt på måter som gjør dem mindre, og som forsterker opplevelsen av skam og utenforskap. Systemer som er med til å vanskeliggjøre veien til å skape seg verdige liv innenfor majoritetssamfunnet. Men de unge blir også møtt av velgjørende relasjoner og situasjoner som gjør dem større, som gjør dem til skipper på egen skute; som en mestrende rasjonell aktør med ressurser det er viktig å hegne om.

6. MØTER MED SYSTEMVERDENEN

Dette kapitlet omhandler møter mellom de unge og systemverden, og for manges vedkommende har institusjoner i regi av barnevernet vært en sentral institusjonell erfaring. Tematisk skal leseren møte igjen tredjeordens begreper som ble utledet i syntesen.

Sett i forhold til den generelle kunnskapen vi har om institusjoner, skiller ikke barnevernets institusjoner seg vesentlig fra andre (Hennum 2006). Mange av de institusjonene de unge plasseres i, kan defineres som ”totale institusjoner” (Goffman 1968 i Hennem 2006). Slike institusjoner preges blant annet av at det er et markert skille mellom utenverdenen og de som bor på institusjonen. De unge er dermed overlatt til det relasjonelle spillet som omhandler hvordan virkeligheten innenfor institusjonsveggene skal utformes, eller utformingen av den sosiale orden i Bourdieus fremstilling. Slik vil møtene være preget av både erfaringer som oppleves å være til liten hjelp for de unge på veien til verdige voksenliv, og møter som de unge opplever som velgjørende og hjelpsomme på vei inn i voksentilværelsen.

Vi skal først beskjefte oss med institusjonelle forhold som påvirker møtet mellom de unge og systemet på begrensede måter, hvor de unge og systemet er i utakt med hensyn til hvordan situasjonen oppfattes, og hvor løsningsalternativer finnes. I stor grad kan disse møtene omtales som ”maktfulle møter mellom system og klient” (Järvinen et al 2002). Når det er sakt er det viktig å påpeke at institusjonell makt verken kan eller skal avskaffes i møte med klienter, og all makt er naturligvis ikke av det onde. At makt kan misbrukes, betyr ikke at makt alltid er illegitim eller krenkende. Makt kan også være en kraft som hjelper den unge videre, den kan brukes til å sette grenser for hva vi som system er villige til, og grenser er nødvendige for de unge for å ikke miste taket på virkeligheten. Makt er slik nøytral, men kan forvaltes på etisk forsvarlig eller uforsvarlig vis.

6.1 Møter i utakt mellom aktør og struktur

6.1.1 Krenkende systemmarkører

Studien viser at følelsen av ufrihet og ikke ha innflytelse på egen hverdag, deles av mange unge som har levd kortere eller lengre tid på ulike institusjoner. Eksempelvis forstår ikke de unge begrunnelsen for hvorfor de må søke om - og vente i flere dager for å få kunne gå på kino, de forstår ikke hvorfor de kun får se tv innenfor en avgrenset tv tid, hvorfor de må

vaske på bestemte måter til bestemte tider ut fra det de ansatte bestemmer, de forstår ikke hvorfor de ikke får ha tv, mobil og datamaskin på rommet slik andre unge har.

Innenfor systemverdenen eksisterer noe vi kan betegne som systemmarkører eller feltmarkører i tråd med Bourdieus begreper. Dette kan være fysisk utforming av institusjonen, rutiner og regler for hvordan klienter skal oppføre seg osv. Markørene har som formål å avgrense og tydeliggjøre hvordan ”vi gjør det her hos oss” (Järvinen & Mik-Meyer 2003). Slik blir disse markørene en del av feltets doxa – noe som en ikke trenger å diskutere fordi det må være slik for at systemet skal fungere. De ansatte legger dermed premissene for samhandlingen med de unge, og er de som besitter den feltspesifikke kapitalen om forståelsesmodeller; det er de som har kunnskapen om behov, problemer, og behandlingsmuligheter som de som kan og vet noe.

De unge har kun sin egen subjektive forståelse av egen situasjon, og blir dermed avhengig av de ansattes kunnskaper som anses som de sanne og verdifulle på feltet. Noen unge innfinner seg med denne underordningen og disiplineringen som en aksept av hvordan en skal handle for å oppnå det en ønsker innenfor dette feltet. De aksepterer rollen som klient slik den blir tildelt gjennom makt. Unge i studien beskriver at de ”skjønner systemet de lever i”, og de vet å handle slik at de ikke blir fratatt goder som lomme penger, bevegelsesfrihet utenfor institusjonen osv. Dette fører ikke til at de unge lærer noe mer om riktige holdninger og atferd, men de lærer hvordan de skal unngå straffereaksjoner som kan innskrenke det lille handlingsrommet de opplever at de har. Slik lærer de unge at det ikke lønner seg å si i fra og reagere mot ting de opplever som urimelig, de blir derimot gjort stumme med hensyn til å fremme egne meninger og ytringer.

I og med at habitus i stor grad er formet av tidligere erfaringer og erfaringer som stadig gjentas, kan det tenkes at for noen unge som har langvarige og traumatiske erfaringer med krenkelser innenfor ulike systemer som familie og skole, vil disse feltspesifikke markørene eller maktmarkørene kunne virke særdeles provoserende og krenkende. De vil dermed utøve en motmakt, som kan ha sin pris. Jo kraftigere de unge reagerer mot systemet, jo tydeligere blir den underlegne og degraderte posisjonen, og bekreftelsen for ansatte at forordningene og disiplineringen er nødvendig, ja naturlig for unge som dem. Slik utvikler det seg en selvforsterkende spiral med gjentatte opplevde krenkelser for de unges del, og gjentatte bekreftelser på at disse unge er håpløse å samarbeide med for de ansattes del. Det må dermed

sanksjoneres overfor dem, noe som igjen forsterker de unges opplevelse av krenkelse og aggresjon mot systemet. Det foregår dermed et spill om kontroll og legitimering av forordninger, om utforming av den sosiale orden i tråd med Bourdieu.

I datamaterialet beskrives også noen systemmarkører som fengselsaktige i tråd med Foucaults begreper (se også Ulset 2010). Dette er regler og forordninger som er med til å begrense de unges muligheter til å gjøre det som for andre oppfattes som hverdagslig og selvfølgelig. Det kan handle om romsjekk, urinprøver, leggetider osv. Å kontrollere de unges tid og tidsbruk gjennom lange søkeprosesser for gjøremål utenfor institusjonen, bestemmelser for når de skal legge seg, spise, se på TV og høre musikk kan sees på som disiplineringsverktøy og oppfattes som degraderingsritual. Dette befester hvem sin tid som er viktig og hvem sin tid som er uten betydning, og understreker de unges avhengighetsforhold og hjelpeløshet (Järvinen & Mortensen 2002). Disse markørens funksjon, kan i tråd med Bourdieu ansees som en feltspesifikk disiplinering, og en markering av over- og underordning på feltet. Den hierarkiske kulturen i feltet blir befestet, og de unge må forholde seg til undertrykkelsesformer som skal sørge for konservering av klientrollen.

Sett fra systemforvalternes side, fungerer disse markørene som en måte å organisere institusjonslivet og arbeidstid på. En må ha bestemte regler og forordninger for å få hverdagen til å gå rundt, og for å få de unge på ”rett kjøll igjen”, lære dem behovsutsettelse, ”gode rutiner”, og å forholde seg til regler og normer. Slik blir disse markørene en del av feltets doxa – noe som en ikke trenger å diskutere fordi det må være slik for at systemet skal fungere, og for at de unge skal lære hensiktsmessig livsførsel. Intervensjonene fra systemrepresentantene baseres naturligvis ikke på vond vilje. Utgangspunktet er at de prøver å hjelpe de unge til å kunne tilpasse seg en livsførsel som anses som normal i samfunnet. En slik forståelse vil likevel samtidig underbygge dikotomien ”oss” og ”dem”. En kan da reise spørsmålet om de profesjonelles bakgrunn kan være med til å forsterke denne dikotomien ved å skape barrierer for mangfold og romslighet når fremmede og annerledes livserfaringer skal anerkjennes.

For mange av disse unge som har vokst opp fort og levd i kulturer kjennetegnet av spontanitet, av å leve i nuet og hvor en har vært ”skipper på egen skute”, vil overgangen til et institusjonsliv preget av underordning, planer, kontroll og disiplin, måtte fortone seg som en straff de må lide seg igjennom. De har ikke et handlingsrepertoar hvor de umiddelbart kan

leve opp til forventningene systemet krever, og deres hardt tilkjempede måter å gjøre seg større på, blir dermed erstattet av en opplevelse av manglende ytringsfrihet, umyndiggjøring og degradering.

I tråd med Bourdieus maktanalyse møter de unge ut fra ovenstående beskrivelse de uforståelige og krenkende feltmarkørene på to ulike måter – enten ved å akseptere systemmarkørene og innordne seg, eller å utøve en form for motmakt. På denne måten blir skillet mellom ansatte (oss) og de unge (dem) markert, og forholdet vil preges av distanse, mistillit og mistenksomhet overfor den andres intensjoner.

6.1.2 Motmakt innenfor systemverdenen

I datamaterialet beskrives ulike måter de unge øver motmakt på. De lager mat utenom tidene, de overholder ikke leggetider, de drøyer med å stå opp, saboterer vasking slik de voksne vil at det skal skje, de spiller musikk på tider de ikke har lov, eller de gjør seg usynlige og driver med sitt for seg selv. Alle disse aktivitetene kan ses som et ledd i det å gjøre seg større, å konstruere en identitet som uavhengig, autonom, voksen, vanlig og verdig.

Mange av de unge som ankommer institusjonsverdenen, har erfaringer som gjør dem mistenksomme mot voksenrelasjoner, og de søker seg naturlig mot ungdomsgruppen og anerkjennelsen de kan hente der. Unge beskriver også det å kjenne makt og kontroll ved å ha hemmeligheter overfor de ansatte. Relasjonene beskrives som at de inngår i et spill der personalet har visse faste roller, og de unge handler og reagerer etter et eget regelsystem. De ansatte tror de er forbilder for de unge, mens det egentlig er de erfarne ”heftige” ungdommene som har størst innflytelse i ungdomsgruppa. De unge inngår i en maktkamp med personalet hvor de ønsker å beholde verdighet og ikke underordne seg, mens personalet har ambisjoner om å ”bestemme og få de unge på ”rett kjøp”.

Berglund (1998:106) beskriver dette spillet på følgende måte:

”Erkännande” är den viktigaste drikraften till varför han gör som han gör och varför han väljer det ena före det andra. Maskhållning gentemot personalen där man berättar ”lagomt mycket” och bibehåller en hygglig relation, ger erkännande. Agerande som ger rykte och erkännanden i ungdomsgruppen är ännu viktigare. När nya ungdomar skrevs in gällde det att infiltrera och påverka dem att bli lojala och inngå i ”ungdomssidan”. Han beskriver ofta en ”kamp om sjelarna”.

Disse motmaktstrategiene hvor ungdomsgruppa blir normen for handlingsrepertoaret, kan knyttes til begrepet ontologisk trygghet som beskrevet foran. I møtet med systemverden

oppstår en ontologisk utrygghet fordi en ikke kan spille på lag med systemforventningene. For å gjenopprette tryggheten, søker den unge samhandling med andre unge som oppfatter og handler i verden slik en selv gjør. Slik kan de unge bli gjenkjent og anerkjent, føle seg trygge og gjenopprette kontroll.

Den ontologiske tryggheten gjenopprettes delvis gjennom noe unge i datamaterialet betegner som "fortellerkvelder", hvor de unge konstruerer fortellinger om å lykkes som outsider.

Gjennom historiefortellinger forteller man hvem man er og hvordan man skal være. Historiene handler om livet utenfor institusjonen, det spennende og farlige livet de unge lever på utsiden. Disse historiene er mytedannende og har en viktig rolle som sammensveisende og gruppeidentitetsskapende materiale. Gjennom disse historiekveldene stadfester man individuelt sin identitet som rusbruker, kriminell, voldsom og farlig – og man gir samtidig andre muligheten til sammenholde erfaringer og vise tilhørighet. Historiene fungerer som kitt som fikserer hvordan en ungdom som dem skal være, og får stor betydning for handlingsrepertoaret og forventningene til seg selv og andre. Lignende prosesser beskrives av unge i datamaterialet gjennom uttrykket "når gata flytter inn" (Thomassen 2001 i Skatvedt 2008). Uttrykket viser til en stemning på institusjonen som er preget av mye prat av typen som karakteriseres som "rusprat", som forherliger eller på annen måte dreier seg om rus slik at de unge får lyst til å ruse seg. Det kan også være prat som er ukritisk til "gamle praksiser".

Ungdommer med stor innflytelse gjennom et "fremgangsrikt liv" i subkulturer, kan sees som kulturbærerne som i institusjonen får en stor innflytelse på virksomhetens indre prosesser. De tar opp kampen mot systemverden ved å prøve å omdefinere hva som skal gjelde som kapital på feltet. Slik kan disse motmaktstrategiene minne om det som i forskningslitteraturen beskrives som ungdomsgruppa som smitteeffekt med utvikling av en negativ ungdomskultur (Andreassen 2003), og hvor konklusjonen er at påkrevd institusjonsbehandling bør gjøres så kortvarig som mulig. I en slik forståelse anses ungdomsgruppa som gitt negativ med hensyn til påvirkning overfor hverandre.

En annen måte å forstå disse motstrategiene på, er å ta utgangspunkt i hva de unge forsøker å oppnå gjennom sine strategier, og å være i stand til å tilby alternative måter å tilegne seg anerkjennelse og respekt. Flere andre studier som har beskjeftiget seg med barn og unges hverdagsliv i døgninstitusjon, beskriver nettopp hvordan barnegruppens kultur har avgjørende betydning for hvilke verdier og atferd som tillegges vekt for de plasserte barn og

unge (Emond 2004, Stokholm 2006, Schwartz 2007, alle i Eglund et al 2009). Det understrekes at døgninstitusjonene har et stort uutnyttet potensial i dette arbeidet. Dette krever dog at oppmerksomheten flyttes fra individet og rettes mer mot gruppen, ikke som en trussel, men som en mulighet for en mer positiv hverdagskultur. Det fremheves videre at profesjonelle forstår barn og unges livsproblemer på en bestemt måte, og disse problemforståelser har innflytelse på hvordan den pedagogiske innsatsen utformes. For at plasserte barn og unge skal få gode utviklingsbetingelser, fremheves det at det i det pedagogiske arbeidet må fokuseres på de unges adgang til, innflytelse og deltakelsesmuligheter i sosiale praksiser. Det vises også til hvordan utviklingspotensialet vanskeligjøres når det pedagogiske fokus flyttes mot det individuelle barn/ungdom som ensidig problematisk.

I kapitlet om de unges livsverden, er kjønnede bevegelser i kampen for å gjøre seg større, beskrevet. Innenfor systemverden gir datamaterialet lite eksplisitt kunnskap om måter å gjøre kjønn på. Samtidig kan vi lese ut av materialet, at det først og fremst er gutter som beskrives når det er snakk om motstrategier som handler om å holde fast i subkulturell posisjon, mens det er jenter som beskrives når det er snakk om mer passive motstrategier som å la være å stå opp, sabotere vaskeritualer osv.

6.1.3 Manglende tilrettelegging og tilstedeværelse

I kapittel 2 er den økende profesjonaliseringen i velferdsinstitusjonene beskrevet. Som en konsekvens av dette, har ansatte fått økte krav om kvalitetssikring gjennom dokumentasjon, registrering og annen form for skriftliggjøring av arbeidet. For ansatte i barneverninstitusjoner betyr dette at mer tid til må avsettes til kontorarbeid, og dermed blir det mindre tid til uformelt samvær sammen med de unge. Noe som i utgangspunktet er tenkt å fungere som en forbedring av arbeidet knyttet til de unge, kan dermed slå tilbake i form av at kontakten mellom personalet og de unge reduseres. I datamaterialet kommer nettopp denne manglende tilstedeværelsen skarpt til syne, og de unge beskriver en manglende deltakelse i hverdagslivet fra personalets side. Dette gir seg utslag på ulike måter, og noe er beskrevet foran som ”fortellerkvelder” eller at ”gata flytter inn”. Personalet er ikke nok tilstede til å prege og etablere en kultur som er utviklingsfremmende for gruppa og den enkelte unge, og de unge gjør seg større på måter de kan fra før og som de kjenner seg trygge på. Noen unge beskriver også at de føler ubehag når de ansatte oppholder seg i fellesarealene. De er ikke

vant til at de deltar i hverdagslivet til ungdomsgruppa, og de unge blir mistenksomme når de ansatte en sjelden gang tar seg tid til å være deltakende utover det som omhandler formaliserte møtepunkter.

Institusjonslivet oppleves som innholdsløst og kjedelig, særlig for de unge uten skole- eller arbeidstilknytning. Unge beskriver rusing, kutting og risting i egen kropp, rømming osv som forsøk på å unnsnippe meningsløse hverdager uten innhold og utviklingsmuligheter, mer enn som individuelle avhengighetstilstander eller disposisjoner. Personalet prioriterer kontorarbeid og oppgaver atskilt fra de unge, mens de unge opplever at de er avhengige av personalet for å skape en meningsfull hverdag. De unge oppfatter personalets prioriteringer som en underkjenning av deres behov, og de begynner å tvile på om personalet vil dem vel. Slik fratar personalet seg selv muligheten til å sette seg inn i og forstå de unge. De unge opplever ikke at de får hjelp til å håndtere kompliserte livstema i dagliglivet, og opplever at det er vanskelig å nå frem med de tema de opplever som vanskelige. Konflikter, diskriminering og krenkelser de unge imellom blir forsøkt lagt lokk på og dempet ned uten at personalet tar tak i problematikken. De gir fra seg muligheten til å lede fellesskapet i konstruktive retninger gjennom å omdefinere, være unnfallende og lite tilstede. Slik blir de ingen adekvate rollemodeller og støttepersoner for de unges konstruksjon av identitet og posisjonering blant jevnaldrene. Dette fratar personalet også muligheten til å påvirke de subkulturelle samhandlingsformene de unge imellom som beskrevet foran.

I data materialet kommer det frem en utbredt ambivalens i oppfatningen til hjelpere, og om de virkelig ønsker å hjelpe. Hjelpere kommer og går, gir gode råd om ”at du burde ikke ruse deg”, og forsvinner like fort igjen. De unge fremhever at en helper skal kjenne deg svært godt for å kunne vite hva problemet består i.

6.1.4 Omsorgsmakt

”. Vår interesse er ikke rettet mot den ”store” og lett synlige makten i form av tvangstiltak eller overgrep. Vi fokuserer på omsorgsarbeidets hverdagslige, udramatiske og mindre åpenbare, men like fullt betydningsfulle bruk av makt som kan styrke eller undergrave verdighet” (Juritzen og Heggen 2006: 62).

Et hoveddilemma i systemverdenen er at samtidig som systemet har som ideal å hjelpe de unge, forvalter de ulike kontroll- eller maktmidler. De har beslutningsmakt over penger, utforming av dagliglivet og fremtiden for ungdommene. Denne type maktutøvelse knytter seg an til Foucaults "eufemisert makt", en makt som utgir seg som noe annet, og Bourdieus begrep symbolsk makt og doxa. *"Makt kan brukes på akseptable og konstruktive måter, men kan også utøves på uakseptable og destruktive måter. Tvetydigheten i omsorg blir synlig når den vendes til kontroll, undertrykking, krenkelser og overgrep"* (Ruyter og Vetlesen 2001 i Juritzen og Heggen 2006). Beslutninger i systemverdenen blir ofte tatt ut fra de beste hensikter om å hjelpe den unge. Gjennom sin profesjonalitet og utdanning er mange så å si eksperter i å hjelpe, og derigjennom kan de lett komme frem til at deres saklige og velfunderte fagkunnskap betyr at de vet hva som er det beste for de unge. Når makten fremstår som hjelp i de beste hensikter, kan maktutøvelsen være vanskelig å avdekke for ungdommene.

I datamaterialet beskrives situasjoner og kommunikasjon som tilsynelatende fremstår som omsorg og anerkjennelse fra hjelpernes side, men som oppleves som degradering og verdighetskrenkende for den unge. En av informantene hos Skatvedt (2008:212) beskriver hvordan han blir møtt nede på avrusningen. Han forteller at der jobber det noen som sier *"Jammen, åssen-går-det-med-deg-da?"* til klientene, noe som gjør ham sinna. Han forteller videre om en episode hvor han fikk ros for å utføre en helt dagligdags oppgave: *"Står du her og steiker pannekaker helt al-e-e-ine, du da? Så fl-i-i-ink du er!"* (Skatvedt 2008: 213). Å bli snakket til som barn, eller å bli rost for helt alminnelige gjøremål, kan oppleves som et maktovergrep i en krenkelsesprosess, selv om intensjonene er de aller beste fra hjelperens side.

Stakkarsliggjøringen er med til å undergrave den unges verdighet som et kompetent og selvstendig individ. Krenkende kommunikasjon gjennom å ikke bli tatt på alvor, eller å bli behandlet nedlatende, beskrives av mange av informantene, men dette kan også fremme en evne til å lære seg hva som er hensiktsmessig atferd for å oppnå goder eller å unngå ytterligere krenkelser. Mange av de unge i studien har lang erfaring i å fange opp stemninger, forventninger og det som "formidles mellom linjene". De er gode til å tolke andre menneskers kommunikasjon, og innehar gode antenner til å forstå hva som foregår når folk møtes. Dette er noe de har omfattende trening i fordi det har vært nødvendig for dem for å fungere både i familien og ute på gata. Denne kompetansen kan sees som en del av den

subkulturelle kapitalen mange av de unge har tilegnet seg. Noen av dem beskriver dette som en kapital de kan ta i bruk også for å manipulere omgivelsene.

I tråd med Skjervheims (1996) objektiviseringsbegrep, ligger en forståelse av at den unge kan observeres som et objekt, og at den profesjonelle har makt til å styre og predikere. Relasjonen påvirkes av at den ene blir definert av den andre og vise versa. Noen grad av objektivisering vil i en viss forstand foregå i alle relasjoner, men vil kunne skape alvorlige implikasjoner for den profesjonelle relasjonen fordi den symbolske makten legger til rette for at den unge kan akseptere den profesjonelles definisjoner. Foucault (i Lundby 1998) peker i denne forbindelse på en effekt av makt. Når folk opplever en kontinuerlig evaluering i tråd med ”institusjonaliserte” normer, så vil de bli sine egne voktere. Får man høre tilstrekkelig mange ganger hva man gjør galt eller ikke strekker til på, så blir man påvirket og formet av det. En slik evaluering innebærer en implisitt objektivisering og definering som fratrar de unge deres subjektive oppfatning av virkeligheten. Samtidig kan vi ikke komme vekk fra at profesjonelle hjelpere gjennom blant annet sin fagkunnskap, må og skal gjøre normative vurderinger av for eksempel en ungdoms rusbruk. Slik er det vanskelig å slippe vekk fra en form for objekt – subjekt relasjon mellom systemrepresentant og den unge. Systemrepresentantens faglige vurdering vil kunne være helt forskjellig fra den unges virkelighetsoppfatning, og det å ikke bruke sin maktposisjon til å gripe inn kan få fatale konsekvenser.

Foucault hevder (jf kap.2) at makt er en forutsetning for dannelse av subjektet. Makten kan dermed bidra til meningsdanning og gode relasjoner. Engelstad (2005) har noen av de samme betraktningene ved å peke på at sosialisering og oppdragelse ikke er mulig uten at oppdragerne kan utøve makt. Slik kan det at systemrepresentantene får de unge til å handle og agere på måter de ellers ikke ville ha gjort, gi noen endringsmuligheter. På den annen side peker Eide og Eide (2007) på noe de betegner som ”påvirkingsparadokset”. Dette paradokset viser til et skille mellom kommunikasjon som har som formål å påvirke den andre, og kommunikasjon som har som formål å styrke den andres evne til selv å reflektere over egen praksis og derved øke deres handlingsrepertoar og bedre deres selvfølelse (ibid). Pascal (1623 -1662) sa så tidlig som på 1600 tallet at ” *folk vanligvis blir mer overbevist av argumenter de selv har funnet, enn av dem andre kommer med*”. En følge av dette resonnementet kan derfor være at instruktiv interaksjon har dårlige kår. Skjervheim (1996) hevder at det å møte hverandre i språket, og la seg engasjere om et felles anliggende gir en treleddet relasjon hvor to parter engasjerer seg om en felles sak.

I tråd med denne forståelsen reflekterer en av guttene hos Berglund (1998:108) over noe han kaller ”djupa samtal” opp mot ”skræmseltaktik”. Han har mange års erfaring med skremselstaktikk der profesjonelle og andre har sagt at han ikke vil klare seg i lengden. En slik strategi får helt motsatt effekt på han. Da vil han bevise det motsatte. De gevinster han høster både statusmessig og materielt, overgår den eventuelle risikoen med å bli satt fast. Det som skulle kunne få han til å endre taktikk, henviser han til ”dype samtaler”, og da handler det om ”noen” bak ordene. Noen som skulle være så viktig at han ikke ville risikere å ”gjøre tabber. ”*Det är så med alt. Man måste själv komma på det att man ska sluta, men sen hjälper det en om nogen hjälper en. Det jag rekommenderar är att man tar djupa samtal, inte det att man säger : - du får inte hålla på, det är farlig, förstår du inte det. Skræmseltaktik, då blir det – äh vad fan...Vad är djupa samtal då? Vi är oroliga, förstår du inte vad som kan hända? Att man liksom pratar om vad man känner. Att man är intresserad men man behöver inte vara det.. men att man frågar t ex - hur känns det att vara hög? – Är det värt att riskera allt? .... Att man pratar...*” (ibid:108).

6.2 Verdige og uverdige klienter – en verdighetsdiskurs

Hvilke mønstre og sammenhenger i konstruksjonen av virkelighet kan vi se i møtet mellom de unge og institusjonsverden? Kan vi se sannhetsytringer som vinner frem fremfor andre, og hvilke konsekvenser får i så fall dette?

I tråd med beskrivelsen foran om samfunnsendringer som går i retning av individualisering, samt den enkeltes frigjøring og derigjennom nye og mer skjulte maktstrukturer, er fokus i hjelpe- og kontrollapparatet i stor grad på den enkelte klient, og i mindre grad på de livsbetingelser den unge lever under. Svensson (2008) refererer til Hasenfelds definisjon av humanitjenesteteknologi eller personmetode ”som en samling institusjonaliserte prosedyrer for fysisk, psykisk, psykologisk, sosial eller kulturell forandring av menneskers egenskaper slik at de beveges fra en tilstand til en annen foreskrevet tilstand”(Svensson 2008). Järvinen og Mik-Meyer (2003) påpeker hvordan ulike prosesser innad i behandlingsorganisasjoner konstituerer klienter som sosiale problem, tilpasset institusjonens logikk. Systemet prøver slik å formatere de unge inn i en klientrolle, ut fra at det i hjelpeapparatet kreves en viss standardisering. I en slik prosess vil identiteten som klient framstå som gitt, både for ansatte og klienter. Det stilles få spørsmål ved den grunnleggende strukturen og anordningene som iverksettes ved institusjonen. Arbeidet handler dermed om å klassifisere en klients problem

slik at en kan iverksette de riktige tiltakene En slik diagnose vil ikke være verdinøytral, men baseres på den feltspesifikke kapitalen apparatet rår over. Slik vil problemforståelser og dermed problemidentiteter blant annet skapes gjennom det kunnskapssyn og de doxa som hersker på det aktuelle feltet. De er uunngåelig koblet sammen med eller påvirket av det aktuelle systemets eller feltets måte å se og oppfatte virkeligheten på. Klienter tilpasses allerede eksisterende kategorier som kriminell, rusmiddelmissbruker, prostituert osv. Kategoriseringen forankres slik at klientenes problematikk passer sammen med det systemet kan tilby. Dette kan føre til en lite nøytral eller åpen kartlegging av klienten. Systemforvalterens vurdering blir det som er reelt, og denne vurderingen går foran klientens egen beskrivelse av sin livssituasjon.

Samtidig må det understrekes at systemverdens avklaringer og kategorisering av klienter både er nødvendig og kan være til hjelp for å bestemme en klients situasjon. Det er dette som i neste omgang skal være med til å bestemme systemets handling og intervensjon overfor den enkelte. Slik er det i interessen for både klient og systemrepresentanter å unngå et handlingslammet system. Problemene oppstår når det i systemverden skjer en redusering av komplekse livsbetingelser til snevre kategorier klienten ikke kan kjenne seg igjen i, når innholdet er uklart og diffust, eller fremstår som ikke ønsket for klientens del. Det er disse sidene ved systemverdens konstituering av verdige og uverdige klienter vi skal se nærmere på videre.

Sturla Falck (2006) har gjennomført en undersøkelse med 142 unge som har blitt tvangsplassert etter § 4 – 24: alvorlige atferdsvansker i barnevernloven. Falck peker på at det er et motsetningsfylt forhold mellom de unge og myndighetene. De unge opplever plasseringen som straff, mens myndighetene fastholder at det handler om behandling. Gjennom bakgrunnshistoriene som ligger til grunn for tvangsplasseringene, kommer tvetydigheten fram: Det er problematisk både å la være å gripe inn når en ungdom kan gå til grunne, og å forsvare en tvangsplassering som ikke hjelper. Han oppsummerer at ungdomsgruppa oppleves som det eneste stabile holdepunktet for de unge. De oppfatter seg som utstøtt fra samfunnet, og deres ulike og omfattende problematikk forsterkes i institusjonen. Han beskriver også at de unge flyttes mellom ulike institusjoner som ligner på hverandre når problemer hopper seg opp ett sted. For noens vedkommende hender det også at de blir plassert på samme institusjon flere ganger.

Noen av de unge i min studie opplever en fullstendig manglende aksept for egen oppfattelse av hva som er deres problem, og de skrives ut på bakgrunn av den manglende problemerkjennelsen systemet tilkjenner dem. Hjelpeapparatet oppfatter at de har et rusproblem, mens de selv oppfatter at de strever med vonde tanker de vil kvitte seg med. Andre unge opplever at de får diagnoser som er skremmende og som de oppfatter som en anklage mot dem selv. Ett eksempel er en ung mann hos Berglund (1998:4) som får diagnosen Schizoparanoide og betegnelsen identitetsløs: *”Schizoparanoide? – Är det nåt fell på en? Tänker jag i andra banor än andra? Kanske tänker jag på annat sätt – om jag börjer bråka med nogon kanske man tänker att det är mitt fel ändå. Att vara identitetslös är värre. Ett djävulskt ord....tolkar det som om man inte var värd nånting.... dom har tolkat det så men det bryr jag mig inte om.....men det mal i skallen”*.

I samsvar med Bourdieus forståelse av symbolsk makt, blir den asymmetri som hersker mellom systemforvalter og den unge tydelig. Det er systemforvalterne som innehar definisjonsmakten gjennom sin overordnede posisjon, og slik vil andre forståelser eller delforståelser utelates. Hvis de unge viser motstand mot den definerte klassifiseringen blir det oppfattet som motstand mot systemet, motstand mot samarbeid osv. Motstanden kan i slike tilfeller bli sett på som en del av ungdommens problem, og motstanden forsterker systemforvalternes retthaverske posisjon. Løchen (1984) beskriver den ”diagnostiske kultur” og at det som her betegnes som psykologisk motstand og forsvar fra klientene side, like gjerne kan sees som et forsøk på å opprettholde verdighet og motstå degradering.

Noe av den kritikken som reises mot systemverdenen fra unge i dette studiet, er nettopp basert på at de unge opplever at de blir en sak som skal håndteres, altså en opplevelse av å bli objektivert. De blir forvandlet til snevre kategorier de ikke vil innfinne seg med, og de opplever liten forståelse for det de selv presenterer som hjelpebehov. Dette fører til at de danner uformelle fellesskap og tar i bruk ulike strategier i en streben etter å opprettholde egen verdighet i systemer som oppleves som truende eller krenkende. Slik kan kamp mot regler og forordninger og sabotering av forpliktelser sees som en kamp for å beskytte seg mot krenkelser og degradering.

Når de unge gjør opprør mot denne objektiveringen, setter systemet inn sanksjoner i tråd med Bourdieus beskrivelse av hvordan et spesifikt kapitalfelt vil forsvare seg mot å bli utfordret på ett av sine doxa. Strukturelt baserte konflikter blir forvandlet til karakteristika ved den

unge. De unge defineres som ”vanskelige”, ”ikke motiverte”, ”lever ut gamle praksiser” osv - og de mister rettigheter, bevegelsesfrihet eller ”omplasseres”. Denne nye kategoriseringen som en ”uverdig klient” kan forstås som systemrepresentantenes forsøk på å gjenopprette kontroll og makt overfor kaotiske, ikke kontrollerbare unge, og gjøre dem til klienter med illegitime behov. Allerede når unge som har omfattende ruserfaring ”blir plassert” ved en institusjon, vil representantene for systemet ha forestillinger om ‘ disse rusungdommene’ som sosial kategori. De vil i tillegg være disponert for å plassere de unge i ulike underkategorier som det knyttes bestemte verdsettinger til. De vil uttrykke ulike holdninger overfor disse unge, og avhengig av hvordan de kategoriserer og hva de fyller kategoriene med bestemmes det hvem ”de” blir i forhold til ”oss”. Hvis holdningen er at disse unge er vanskelige klienter vil dette fremstå som feltspesifikk kunnskap som også overføres til nye medarbeidere som begynner på arbeidsstedet.

Unge i studiet beskriver også hvordan ulike elendighetsbeskrivelser som selvpresentasjoner i møte med hjelpeinstanser, kan utløse hjelp. Når du lærer deg maktens språk, vet du hva som skal til for å utløse ulike hjelpetjenester, og selv om dette brukes bevisst, betyr det ikke dermed at det er usant. Erfaringene med å ”skjønne hvordan systemet fungerer”, skaper trygghet og selvtillit, og kan også sees som en del av den subkulturelle kapitalen de unge tar med seg i møte med systemrepresentanter. Å akseptere formateringen som systemet tilbyr i klientrollen, er nødvendig for å få hjelp og å slippe å bli flyttet rundt i systemet fordi du anses som ”umotivert” osv. Å fremstille seg som offer i møte med systemrepresentantene, kan være til hjelp i å bli oppfattet som en verdig klient. Samtidig utløser denne formateringen en skepsis, og kan være med til å svekke tilliten til ekspertsystemer. De unge tar i bruk motmaktstrategier for å beholde verdighet og selvrespekt, noe som igjen fører til systemets avvisning og konstruksjonen av en ”uverdig klient”.

6.3 Systemspråk og aktørspråk – en normativ diskurs

Hermodsson & Hansson (2005) har intervjuet 92 unge om deres mulighet for medinnflytelse i egen behandling ved tvangsinstitusjoner. Undersøkelsen viser at de unge i liten grad opplever at de kan kommunisere med personalet, og at behandlingen derfor ikke vedkommer dem i noen særlig grad. Målet for oppholdet blir i liten grad diskutert med de unge, og de vet ofte ikke hva som står i egen behandlingsplan. Det konkluderes med at personalet og de unge agerer i parallelle universer, som kun sporadisk synes å berøre hverandre. Lignende data

fremkommer i denne studien. De unge opplever ikke at de voksne lytter til hvordan de oppfatter og opplever ulike sider ved sitt hverdagsliv, og dermed er oppfattelsen at de ansatte ikke forstår dem. De unge opplever i liten grad å være delaktige i å definere seg selv og dermed kunne skape ny mening til tidligere og nåtidige erfaringer. Den enkelte unges forsøk på å skape mening og sammenheng forsvinner i kategoriske og universelle fortolkningsrammer, og de ansattes deltakelse oppleves derfor som lite relevant for den enkelte ungdom. Deres opplevelse og forsøk på skape mening og sammenheng ved det som skjer forsvinner.

En forklaringsmodell av denne diskursen mellom ansatte og unge som foregår i parallelle universer, tilbys av Nicole Hennem (1997) som har gjort en feltstudie ved en norsk krise- og utredningsinstitusjon innenfor barnevernet. Hun finner at de unge og de ansatte snakker ulike språk. De ansatte snakker fornuftens språk ut fra sin fagkompetanse, og de unge snakker følelsenes språk hvor de artikulerer sin virkelighet med andre ord og meningskonstruksjoner enn det personalet gjør. De bringer andre elementer inn i forståelsen av den sosiale orden som kan bestride personalets forståelse eller forklaringsmodeller. Når de ansatte snakker om atferdsvansker, snakker de unge om omsorgssvikt fra sine nærmeste. Når de ansatte snakker om kriminalitet, snakker de unge guttene om respekt og anerkjennelse. Når de ansatte snakker om prostitusjon, snakker de unge jentene om kjærlighetsopplevelser og anerkjennelse (ibid).

En slik forståelsesramme kan forklare den manglende forståelsen mange unge i mitt datamateriale opplever i møte med systemrepresentantene. Systemrepresentantene konstruerer de unge ut fra atferden deres, og det de gjør betraktes som objektive fakta. Fornuftens språk fremhever det logiske og selvsagte. Når en ungdom stjeler er han kriminell, mottar du stoff i bytte mot sex, er du prostituert. De unge konstruerer sin egen diskurs ved siden av den dominerende diskursen. De lever ut sine emosjoner og snakker om ensomhet, angst, tankekjør, sinne, skyld, og lengsel etter kjærlighet. Denne følelsesmessige diskursen har innbakt i seg eksistensielle problemstillinger som: ”Hvem er jeg”, ”er noen glad i meg”, ”er jeg verd noe” (Hennem 1997)?

Den normative diskursen går på tvers av den følelsesmessige og er oppdragelsens stemme, og ved å legge vekt på atferden er det personalet som får rett i sin forståelse av ungdommene og av virkeligheten. Hennem (1997) beskriver at disse motsetningsfylte diskursene med ulike

virkelighetsforståelser fører til en tredje diskurs som handler om riktige følelser og gale følelser, og de ansatte appellerer til fornuften ved hjelp av følelser. Riktige følelser skal føre til riktige handlinger, det normale innenfor et majoritetssamfunns fortolkningsramme. Moralen handler om å gjøre det fornuftige, det ufornuftige forbindes med umoral. Atferd kan ikke bestrides, og både de unge og de ansatte deler moralske koder som gjelder vurderingene av atferden. Slik blir de unges stemme basert på følelser brakt til taushet, de blir gjort stumme.

Både i verdighetsdiskursen og i den normative diskurs, kan vi også se konturene av en ”fornektelsesdiskurs”. Når de unge har en annen oppfattelse enn de ansatte om sin situasjon, blir deres oppfattelse som oftest tatt til inntekt for deres manglende problemforståelse – det blir en del av den unges problembilde. Den unges annerledes forståelse av sin situasjon, fortolkes som at hun eller han ”mangler selvinnsikt”, ”ikke har smakt nok på baksiden av livet de fører”, ”er fastlåst”, ”eller forsøker å legitimere sin atferd”.

I det foregående har vi tatt for oss sider ved livet i systemverden som kan virke degraderende og krenkende for de unges opplevelse av verdighet og selvforståelse. Utvilsomt er målet for alle institusjonsopphold for unge med omfattende ruserfaring å hjelpe dem til selvstendige og mestrende liv. Det er vanskelig å se for seg at dette målet lar seg realisere innenfor rammer hvor kontroll, lydighet og disiplin er de mest fremtredende kjennetegnene. I slike systemer fremstår de unge mest som objekter som skal omprogrammeres gjennom ytre påvirkning og oppdragelse, og ikke som aktive, handlende aktører. Systemkrefter som beskrevet ovenfor, fremstår også i utakt med de idealer som råder i det senmoderne om å fremme selvstendighet, kreativitet og handlekraft. Ikke minst fremstår disse systemkreftene også i utakt med det som er nedfelt i lovverket knyttet til barn og unges rettigheter, og Bufetats egne idealer om brukermedvirkning og påvirkningsmuligheter som rettessnor i arbeidet med barn, unge og deres familier. En videre utdyping av dette forholdet vil bli tatt opp i kapittel 7.

De unge i studien har også erfaring med situasjoner, relasjoner og bistand hvor de opplever at de blir inkludert, anerkjent, verdsatt og respektert innenfor systemverden. Det er disse samhandlingssituasjonene vi nå skal gå nærmere inn på videre i dette kapitlet.

6.4 Bevegelser i takt – møter kjennetegnet ved anerkjennelse, verdighet og respekt

Unge i studien beskriver også møter mellom dem og systemrepresentantene som er preget av en gjensidighet som hjelper dem i prosjektet å gjøre seg større innenfor majoritetssamfunnet. Disse møtene kan sammenfattes med det Honneth beskriver som milepæler, hvor de unge opplever voksne eller profesjonelle som har betraktet dem som anerkjennelsesverdig for det de er. Det handler dermed om de unges subjektive opplevelse av å kunne vokse seg større gjennom å bli akseptert, verdsatt og anerkjent på tross av ulike avviksposisjoner de oppfatter og opprattes innenfor. Den bistanden de får, hjelper dem til å komme videre i arbeidet med å finne ut av hvem de er og kan være, og støtte til å holde fast i nye måter å håndtere verden på. De får også støtte til meningsfulle aktiviteter i hverdagen, og på sikt bolig og arbeid.

6.4.1 Voksendeltakelse og langsiktighet

I datamaterialet beskrives langsiktige tilbud med trygghet for at en kan begå feiltrinn underveis, som avgjørende for at de unge skal kunne omstille seg til nye måter å håndtere og mestre hverdagen på. For å kunne revidere eget selvbylde, definere seg selv og finne seg til rette i samfunnet trenger man tid og ”en skole i livet” som en av de unge i materialet betegner hjelpen han har fått og får. Denne hjelpen kjennetegnes av de ansattes personlige engasjement over tid, og for denne unges del, kontakt med en institusjon over 10 år. De unge opplever at de får øve seg i sosiale settinger i det virkelige livet, og at de får støtte og oppmuntring til å finne frem til eget ståsted for hvem de er. De møter voksne som ser dem, og tar deres opplevelse av sin situasjon på alvor.

Beskrivelsene de unge i denne studien gir, bekreftes i ulike studier beskrevet i kapittel to (Helgeland 2007, Tjersland 1995, Lie 1999, Ravndal 2007). For å lykkes i arbeidet sammen med disse unge, kreves langvarige tilbud over flere år, og hvor de voksne er synlig og sterkt til stede sammen med de unge i både arbeid, hverdagslivet og i fritida. Gode resultater begrunnes med pedagogisk innhold som vektlegger å møte de unge individuelt og med utgangspunkt i hver enkelts ressurser og det de mestrer. Dette er en tilnærming som står i motsetning til evidensbaserte programmer hvor alle møtes med samme tiltak uavhengig av den enkelte unge.

6.4.2 Velgjørende relasjoner - å bli gjort synlig

I datamaterialet fremkommer begrepet ”velgjørende relasjoner”. Dette er relasjoner som påvirker og bekrefter de unge ut fra nye aspekter. De voksne stiller krav og viser alternative veier for de unge. Det beskrives at for å velge bort en vellykket subkulturell identitet, må det finnes attraktive årsaker til å velge annerledes. De unge strever med å gjøre seg større, være noen, og å passe inn noen steder. Slik handler gode tiltak om å hjelpe dem til å finne alternative måter å uttrykke seg på og handle i verden.

Honneths begrep anerkjennelsesverdig kan brukes som forståelsesramme for begrepet ”velgjørende relasjoner”. For å kunne fremstå som anerkjennelsesverdig kreves det at du blir sett, motsatt av å være usynliggjort. Honneth (2008) snakker om metafysisk usynlighet, der den som er til stede, ikke erkjennes som tilstedeværende. Man blir oversett, sett forbi osv, man registreres uten at ens eksistens blir erkjent. En slik usynlighet kan nok beskrive mange av de opplevelsene de unge beskriver i tidligere i kapitlet. Erfaringene med å nektes rettigheter medfører tap av selvrespekt, og dermed evnen til å forholde seg til seg selv som likeverdig interaksjonspartner. Å bli gjort synlig, vil da innebære at den enkelte blir bekreftet på måter som styrker selvrespekten og aktelsen for seg selv i møte med andre.

De ansatte som tilbyr de unge gode bekræftelser, blir beskrevet som noen som får de unge til å åpne armene sine. De prater med de unge om det som opptar dem, noe de unge oppfatter som tegn på ekte interesse og følelser. De lytter og oppmuntrer, viser ulike handlingsalternativ og tillater dem å ”velge under ansvar”. De vet hvor de har disse voksne, og hvilke grenser som gjelder, noe som kan være med til å gi dem det rommet de trenger til å prøve ut ulike måter å være på.

Som nevnt tidligere bruker en av de unge hos Berglund (1998:108) begrepet ”dype samtaler” om hva som kan være med til å påvirke han til å skulle gjøre endringer i livet sitt:

Det som skulle få honom att ändra taktik härleder han till djupa samtal och då handlar det om ”nagon” bakom orden. ”Nogon” som skulle vara så viktig att han inte skulle ”risikera att göra tabbar”. Detta är en viktig tankefigur i den indre ordning och referanseram Marcos bär med sig. Finns det nogon som kan ”vinna över honom” och bli viktigare än suget att manipulera och kontrollera? Nogen som kan övertyga honom om att den kortsiktiga vinsten inte är värd de konsekvenser den medför. Han återkommer ofta till, vilket framförallt slår igenom i de senare samtalen, ”att ha nogot alltför vardefullt att risikera”.

Hele resonnementet over forteller om hvor avgjørende relasjonen er for de unges tro på og vilje til å skulle gjøre forandringer som koster.

6.4.3 Kraften i uformelt samvær

Ofte er det de formaliserte møtene mellom ansatte og unge som tillegges vekt i ulike institusjonelle sammenhenger. I en institusjonshverdag er virksom kommunikasjon likevel mer enn den formelle behandlingskonteksten. De unge i studien understreker samhandlingen i det uformelle samværet som en potensiell empatisituasjon hvor de blir gjenkjent og anerkjent som alminnelige mennesker på linje med de ansatte. De unge beskriver viktige situasjoner og møter med ansatte som bryr seg om å være sammen med dem utover de situasjonene hvor de er forpliktet til det. Ansatte som ikke er så ”terapeutiske” hele tiden, men oppsøker de unge, sitter sammen med dem i fellesarealene, bruker humor og behandler dem som vanlige, normale mennesker. Disse beskrivelsene retter søkelyset mot hvordan situasjoner som i utgangspunktet virker dagligdagse og ubetydelige, kan berøre de involverte følelsesmessig, og på en slik måte at de kan endre syn på seg selv. At en ansatt ber dem med på biltur eller om å bli med ut og røyke, gir dem håp og motivasjon for framtida. Det hverdagslige samværet blir oppfattet som en mer autentisk situasjon, hvor både de unge og de ansatte går ut av sine mer formelt tilskrevne roller. Da blir ikke de ansattes handlinger betraktet som noe de gjør for å være gode terapeuter, men for å være et alminnelig medmenneske. Dermed føler også de unge seg som et vanlig menneske. Det ligger et potensial for terapi i enkelte typer hverdagslig samvær - ”small talk” - mellom den unge og ansatt. Å bli møtt som en alminnelig person i motsetning til kategorien kriminell eller en rusmisbruker, kan være et viktig element i en terapeutisk prosess der de unge beveger seg fra å kun se seg selv som avvikere til å få et selvilde også som ”normale” og verdige personer. Disse uformelle situasjonene kan dermed bidra til det terapeutiske arbeidet ved institusjonen, at det å inngå i fellesskaper som inkluderer en normalitetsdimensjon, produserer mer normalitet innenfor akseptable utviklingsveier.

Den avdøde pedagogen Stig Mellin Olsen har skrevet flere bøker, blant annet *Skolens vold* (1975), om hva barn som mislykkes i skolen driver med på fritiden. Det han fant ut gjennom sine undersøkelser, er at disse barna har mange hobbyer og driver med aktiviteter som krever en stor grad av regneferdigheter, konsentrasjon og planlegging. I en institusjonskontekst vil det være viktig å finne frem til hva som er indre drivkrefter og læringsmotivasjon for de unge, det er disse områdene som i neste omgang kan være med til å konkurrere med rusen og subkulturenes sterke drakrefter.

6.4.4 Å gjenetablere kontakt med familien og jevnaldrene

I studien fremgår det at for mange av de unge som har greid å gjøre endringer i retning av mer prososiale miljøer, har foreldre, slektninger, venner og kjærester over tid hatt større betydning enn enkeltstående behandlingsinnsatser. Dette taler for betydningen av å ikke kutte båndene til eller å kjøre over den virkeligheten de unge faktisk lever i, og skal fortsette å leve i etter at barnevernsinnsatsen er avsluttet. Noen unge i studiet beskriver at de har opplevd den biologiske familien som en trygg base å komme tilbake til, andre at de opplever et ansvar i forhold til foreldre som ikke greier seg så godt.

Familien har en sterk posisjon i det norske verdisystemet. Forestillinger om hva en god familie er, hvordan foreldre skal fungere som gode foreldre og hvordan barn skal oppføre seg for å betraktes som gode barn – er noenlunde samstemt. Disse forestillingene er godt historisk forankret, selv om de er gjenstand for en endringsprosess (Hennum 2002). I et feltarbeid med mennesker i en narkotikakultur, ble det tydelig at flere av informantene hadde en svært tett kontakt med sine mødre, tross at de hadde passert tenåringsstadiet (Svensson 1996). Disse iakttagelsene støttes i en omfattende norsk undersøkelse av rusmiddelavhengige i behandling (Lauritzen et al 1997), og en pårørendeundersøkelse rettet mot familiemedlemmer til rusmiddelavhengige (Storbækken og Iversen 2009) Sosialarbeidere byttes ut, men foreldrene og andre familiemedlemmer er der i et livsløpsperspektiv.

Åse Sundfær (2004) beskriver familien som et verdighetsprosjekt for unge med rusmiddelavhengige foreldre, og at den biologiske familien er betydningsfull for å greie å se positivt på egen verdi og historie. De unge har behov for å belyse de positive minnene for å kunne se mer positivt på eget liv, og dette er en forutsetning for en opplevelse av sammenheng i eget liv. Selv om mange av de unge har opplevd omsorgssvikt i oppveksten blir foreldrene beskrevet som de viktigste personene som har sett og støttet dem, sammen med foster- og adoptivforeldrene. Selv om mange har savnet et vanlig hjem nyskriver ungdommene historien sin og tilfører sin egen oppvekst og sine egne røtter ny verdi. Som tidligere nevnt bidrar nyere utviklingspsykologi til at barn blir sett på som meningsskapende sosiale deltakere. Når barn betraktes som meningsskapende aktører, vil utfordringen for omsorgsgiverne være å bistå dem i dette (Ulvik, 1997c i Ulvik 2002). De unge trenger å eksponeres på en tilpasset måte for realitetene i livet sitt, og hjelpes fortløpende til å skape historien om seg selv (Fivush 1994 i Ulvik 2002). De profesjonelle må dermed sørge for at den unges opprinnelsesfamilie er et tema for samtaler mellom ungdommen og dem selv.

Oppsummeringsvis kan det hevdes at opprinnelsesfamilien har betydning for de unge på godt og vondt, og at de er betydningsfulle på måter som den unge trenger å få en bevissthet om for å greie å skape ny mening og sammenheng til tidligere og nåtidige erfaringer. For de profesjonelle som møter disse unge, er det sentralt å ikke kun forstå de unge ut fra et ”russkript”, men søker å få tak i meningsdimensjonen for den unge. En ungdom som gjentatte ganger rømmer hjem til sin rusmiddelavhengige mor i stedet for å gå på skolen, gjør ikke nødvendigvis dette for å skaffe seg tilgang til rusmidler, men for å passe på at alt er bra, at hun ikke har skadet seg, tatt overdose osv.

Når det gjelder jevnaldrenes innflytelse til å inngå i prososiale miljøer, viser studien at det er avgjørende at hjelpeinstansene har fokus på å hjelpe de unge til å gjenoppta eller etablere kontakt med ungdommer som ikke har samme problemsituasjon. Det kan handle om vennerelasjoner eller kjærester som representerer nye måter å orientere seg på, relasjoner som bekrefter og anerkjenner nye sider ved det å gjøre seg større. Nergård (2008: 68) sier følgende om å hjelpe ungdommene til å gjenoppta kontakt med mer prososiale vennemiljøer:

Dersom jentene ikke får hjelp til å gjenoppta kontakt med venner som kan være en støtte eller etablere nye alternative jevnalderrelasjoner i nærmiljøet, vil sannsynligheten for å vende tilbake til jevnalderfellesskap som ikke bidrar til adekvate samhandlingsformer være stor.

Annen forskning (Helgeland 2009) viser på samme vis til ulike forhold som har betydning for at livet til de unge skal ta en positiv retning. Jevnalderrelasjoner er sentrale i denne sammenhengen, og det vises til viktigheten av å komme bort og ta avstand fra miljøer som er med på å opprettholde og forsterke den unges problematferd, og det å etablere vennsksapsrelasjoner i nye prososiale miljøer. Det å etablere vennskap med unge som lever vanlig, viste seg å være en av de vanskeligste utfordringene for disse ungdommene. Nettopp det at dette vil være en stor utfordring for mange unge med omfattende ruseerfaring, taler for at dette får stor oppmerksomhet i møte med dem.

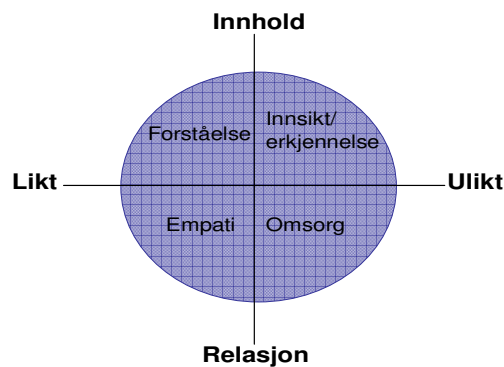
Til slutt i dette kapitlet skal vi gå nærmere inn i hvordan hjelpende arbeid kan forstås og tilrettelegges gjennom en metamodell for kommunikasjon. En slik modell kan være til hjelp for profesjonelle i møte med unge som strever på flere områder i livene sine.

6.4.5 Kommunikativ forståelse av hjelpende arbeid

Betydningen av hvordan konteksten i sosialt arbeid påvirker relasjon og kommunikasjon påvises i flere forskningsstudier. Det er bare en ytterst liten del av det som virker i terapi som kan knyttes til behandlingsideologi, metode eller teknikk. I stedet er det særlig to forhold som fører til endring; behandlingsrelasjonen og klienten selv (Duncan et al. 2010). De virksomme elementene er stort sett felles for god terapi, og har med relasjonelle forhold å gjøre. De er med andre ord kontekstuelle og ikke universelle (Ekeland 2007). Det er med andre ord ikke først og fremst spesifikke metoder eller teknikker som er det virksomme i behandling, men behandlingsrelasjonen og klienten selv. Det er dermed det kontekstuelle og ikke universelle som er virksomt. Mennesket er målrettet, intensjonelt, i sin søking etter å tilfredsstille sine behov, etter selvrealisering og mening. Slik kan den "felles mekanismen" som gjør terapi virksomt, forklares gjennom begrepet "transformasjon av mening" (Ekeland 1999b i Ekeland 2007). Mening kan ikke sees som individualpsykologiske kategorier, mening er intersubjektivitet og kultur (Ekeland 2007). Når en hjelperelasjon lykkes, skjer det innenfor en kontekst hvor mening skapes og endring gjøres mulig. Hva som oppleves som meningsfullt vil alltid være avhengig av flere faktorer: personens individualitet, situasjonsorientering og historie, samt forholdet mellom de som snakker sammen.

Skjervheims tre-leddede forståelsesmodell av kommunikasjon er beskrevet foran: i vårt tilfelle den unge, den felles saken som konstituerer møtet, og den profesjonelle hjelperen. Slik må hjelperen forholde seg til den unge på to måter parallelt. Hun må forholde seg til problemet slik det kan forstås og forklares, og hun må forholde seg til den unge som presenterer og har problemet som et medmenneskelig subjekt. Det første forholdet kan begrepsfestes som objektivisering, det andre som subjektivisering (Ekeland 2007). I objektiveringen ligger blant annet systemrepresentantens faglige og normative vurderinger. Som beskrevet foran, vil det i de tilfeller hvor de unge opplever kun en slik objektivisering oppstå en situasjon hvor de opplever seg som "en sak" som skal håndteres, mer enn som handlende subjekter. Derfor er subjektiveringen av særlig betydning for at de unge skal oppleve seg verdsatt og anerkjent med ressurser til å gjøre viktige endringer i livene sine. En kan si at tilgang til subjektet skal komme den objektive behandlingen til gode. Objektet og subjektet er tett sammenvevd og hjelperen må dermed ta hensyn til begge

Som en hjelp til å forstå og analysere hjelpende arbeid i en kommunikativ forståelsesramme, vil jeg ta i bruk Ekelands (2007) *strukturmodell over den terapeutiske konteksten*:

Figur 1 Den terapeutiske konteksten – en strukturmodell (Etter Ekeland 2007: 46)

Modellen bygger på element fra systemteoretisk kommunikasjonsteori (Watzlawick, Beavin og Jackson 1967 i Ekeland 2007), og den tar opp i seg kontekstuelle forutsetninger som må være til stede for at klinisk kommunikasjon skal fremme mestring og myndiggjøring. Modellen presenteres som en metamodel, noe som innebærer at den er overordnet ulike teoretiske eller metodiske tilganger. Gjennom at den er kontekstuell, kan den knyttes til ulike kliniske sammenhenger slik som for eksempel i en institusjon. For å ivareta sammenhengen mellom helhet og deler, skiller modellen mellom *relasjonsplan* (subjektivering) og *innholdsplan* (objektivering). Den skiller videre mellom det som må være *likt* og det som må være *ulikt* for at forandring skal skje. En slik modell synes å kunne ivareta og gi en dypere forståelse av de forhold som fremstår som sentrale i de utviklingsfremmende møtene mellom de unge og systemrepresentanter.

En tilgang til de unges subjekt, omhandles i strukturmodellens relasjonsplan. Endring skjer i relasjonell tilknytning, og relasjonen kan betraktes som bærebjelken i alt forandringsarbeid. Det som kjennetegnes ved å være likt på relasjonsplanet, kan betegnes ved begrepet *empati* (Ekeland 2007). I arbeid med mennesker som er i ulike sårbare posisjoner, vil den empatiske dimensjonen være ekstra viktig. Dette ut fra at møtet med profesjonelle hjelpere lett kan oppleves som negativt fordi sensitive temaer oppleves som private og kan være knyttet til f.eks. svik, tvang, uenighet eller skam. For mange av de unge i dette studiet, vil ulike erfaringer på disse områdene gjøre det mer komplisert å etablere gode relasjoner og tillitsfulle forhold til blant annet profesjonelle hjelpere. En empatisk fagperson kan dempe noe av dette,

og kanskje hjelpe til med å snu perspektivet fra noe negativt til noe positivt. Empati handler om gjenkjenning og anerkjennning, og er kommunikasjon om relasjonen. Gjennom empati bygges og vedlikeholdes relasjoner, og gjennom empatien fra den profesjonelle bekreftes den unge som en som er gjenkjennbar og derfor anerkjennelsesverdig. Det som er likt og felles gjennom den empatiske dimensjonen, er dermed viktig for å etablere en god relasjon, men samtidig er empati i seg selv ikke nok til at det skal skje utvikling og endring. For at det skal oppstå noe nytt, kreves det også at noe er forskjellig.

I hjelpearbeid kan den dimensjonen som beskriver det ulike betegnes som *omsorgsdimensjonen* (Ekeland 2007). Omsorgsdimensjonen kjennetegnes av det å kunne ta imot og tåle det den unge kommer med, uten å stille krav om å få noe tilbake. På sitt vis en kjærlighetsdimensjon som ikke binder, men setter fri. Her kommer også det komplementære forholdet mellom omsorg og empati frem. Foran ble begrepet ”omsorgsmakt” diskutert. I noen situasjoner opplever de unge en nedlatenhet og stakkarsliggjøring som er med til å undergrave den unges verdighet som et kompetent og selvstendig individ. Krenkende kommunikasjon gjennom å ikke bli tatt på alvor eller å bli undertrykt, kjennetegnes av en asymmetri hvor den profesjonelle er dominant og uten den empatien som er avgjørende for at omsorgen skal fremstå som troverdig.

Modellens *innholdsplan* omhandler det saksmessige som skriver seg fra objektiveringen, den profesjonelles *forståelse* av den unges rusbruk og problematikk som bakgrunn for institusjonsplassering. I mange tilfeller vil de profesjonelles og de unges forståelse av problematikken være svært forskjellig, og som vi har sett foran vil en for stor avstand mellom de profesjonelle og de unge føre til at de nærmest lever i parallelle univers. Det som beskrives om hjelpere som lykkes i sin hjelperolle, er at de prøver å forstå og gir den unge aksept. Ved å prøve å forstå og akseptere, skaper den profesjonelle tilgang til den unges livsverden slik den unge forstår den. I denne dimensjonen er det altså de felles kognitive elementene i meningsforståelsen som legges til grunn. De unges opplevelse blir artikulert og gjort gyldig, og det like gir grunnlaget for å oppleve seg forstått for den unges del.(Ekeland 2007). Den profesjonelles respekt kan gjenopprette den unges respekt for den hun er – når den unge kommer i behandling for sin rusmiddelbruk, kan opplevelsen av at ”det jeg har vært, har vært for dårlig – det er noe i veien, jeg er skammelig, et håpløst tilfelle” osv være overskyggende. Å bli tilbudt verktøy for et indre emosjonelt språk, kan bidra til selvakseptering og økt forståelse og utholdenhet overfor tristhet og tomhet. Ved at noen

andre respekterer den jeg har vært, smitter det. Forandring krever at en aksepterer den en var – og får hjelp til å se at noe var nødvendig ut fra den gitte situasjonen, at en prøvde å få til det beste en kunne.

Det som er likt og felles er dermed viktig for å etablere en felles forståelse av situasjon, men på samme vis som på relasjonsplanet, må det være en balanse mellom det som er likt og ulikt også på innholdsplanet. Det ulike genereres gjennom den profesjonelles merkunnskap og evne til teoretisk og analytisk refleksjon (Ekeland 2007). Slik kan ny *innsikt og erkjennelse* bygges. Gjennom å snakke med noen hører den unge sine tanker bli uttrykt, og gjennom å høre seg sjøl snakke, bygger den unge forståelsen sin om hvem hun er. Hun kan bli speilet, få utdypet sin egen forståelse av seg sjøl og kjenne at hun er en som duger - en som mestrer og får til ting (Miller og Rollnick 2002). I samtalen kan selvrefleksjon gjøre at den unge kan se sammenhenger og virkninger på omverdenen. Fra å stå fast i sin egen innside kan den unge dermed få hjelp til å betrakte og reflektere over seg selv utenfra sammen med en annen som hjelper til å forstå henne selv og det som foregår bedre. En kan slik si at både likhet og forskjellighet er nødvendig for endring. Forståelse og aksept gir frihet til endring, men forståelse og aksept alene skaper ingen endring – og endring i form av ny erkjennelse blir ikke skapt uten forståelse og aksept (Ekeland 2007). I studien er denne balansen mellom likt og ulikt beskrevet som at de profesjonelle både er opptatt av hvordan de unge tenker og opplever situasjonen sin, samtidig som de tilbyr handlingsalternativer og gir dem rom til å ”velge under ansvar”.

Analysene i kapitlet viser at de unge har blandede erfaringer med systemverden, og at det er sterke strukturkrefter som trekker i en retning hvor de unge opplever at de får en objektstatus. De opplever ikke at de har innflytelse og mulighet til å medvirke i sin egen hverdag, og de oppfatter at egne livsproblemer handler om andre sider ved tilværelsen enn det systemrepresentantene gjør. Det er sågar krefter som kan betegnes som krenkende og degraderende som møter de unge innenfor systemverden. Samtidig viser analysene at det også finnes eksempler på tiltak hvor de unge opplever seg sett og verdsatt, og hvor muligheter til å gå inn i gode endringsprosesser er tilstede. Kapitlet diskuterer til slutt de kommunikative sidene ved hjelpearbeid gjennom en strukturmodell.

I neste kapittel vil Bufetats valg av tiltaksutvikling overfor ung med omfattende ruserfaring diskuteres i lys av studiens empiri, samt annen relevant forskningskunnskap.

7. EVIDENSBASERTE PROGRAMMER OG IMPLIKASJONER FOR PRAKSIS

7.1 Læringsbasert rusbehandling (LBR) – mulighet eller risiko?

I regjeringens opptrappingsplan for rusfeltet fra 2008 (helse- og omsorgsdepartementet 2008), slås det fast at unge med rusmiddelproblemer trenger rask hjelp og effektiv behandling ut fra den vanskelige og krevende situasjonen de og deres familier befinner seg i. Det slås videre fast at eksisterende tiltak og behandlingsmetoder rettet mot disse unge skal videreutvikles og forbedres.

Et av de tiltakene som opptrappingsplanen viser til som lovende, er Atferdssenterets (Norsk senter for studier av problematferd og innovativ praksis) innføring av en kunnskapsbasert metode, *Læringsbasert rusbehandling (LBR)*. Dette er da også det tiltaket som Bufetat promoterer som ”den nye vinen” i utviklingen av et tiltaksapparat som skal hjelpe de unge bedre enn det etaten har greid til nå. Tiltaket er et behandlingstilbud til unge under 18 år med rusproblemer. Behandlingsformen tilfredsstillende de krav som et kunnskapssyn bygd på evidensbasert forståelse bygger på, og sentrerer rundt at det skal være mer umiddelbart ”lønnsomt” ikke å ruse seg enn å ruse seg.

Per Holth (2008) beskriver Læringsbasert rusbehandling (LBR) på følgende måte: LBR er en målrettet og resultatorientert håndtering av sammenhenger mellom atferd og de foranledninger og konsekvenser som atferd påvirkes av. Tilnærmingen karakteriseres ved (1) konkret avgrenset og definert målatferd, (2) tilrettelegging av individuelle, positive konsekvenser av rusfrihet, (3) trening i å takle situasjoner som trigger rusmiddelbruk og (4) utarbeiding og bruk av en spesifikk atferdsavtale. Det er utarbeidet en egen manual for behandlingsprogrammet.

Læringsbasert rusbehandling kan omtales som en helhetlig og total tiltakspakke (Parton 1994 i Hennem 2006), som skal rette på de unges problematiske atferd. Disse pakkene kjennetegnes ved at de er ferdigdesignede tiltak som rettes mot definerte grupper. De er gjerne manualbaserte og omtalte som vitenskaplig, effektiv evidensbasert behandling, og som det ikke kan avvikes fra. Slike pakker er sterkt resultatorienterte og utgjør en stram struktur rundt den unge. Innenfor læringsbasert rusbehandling (Holt 2010) snakker en om konkret avgrenset og definert målatferd som nødvendig for å kunne vurdere resultatene av behandlingen. De unges livssituasjon avgrenses til deres problematiske rusbruk, og det er dette området i de unges liv som blir vurdert behandlingsmessig. Gjennom ytre kontroll og

målinger ved urinprøvetaking og spyttprøver kan systemrepresentantene kontrollere om behandlingen virker. Det som skal få de unge til å endre atferd er å oppleve positive konsekvenser av å levere rusfrie urinprøver. Dette skjer gjennom verdikuponger som kan veksles inn i goder den unge setter pris på. De unge inngår videre en spesifikk atferdsavtale som innebærer beskrivelser av målatferd, registreringsmåter, belønningsskjema og ulike trinn behandlingen består i. Jeg vil ikke ta stilling til om denne type intervensjon kan være nyttig i spesifikke situasjoner overfor enkelte unge, men diskutere hvordan denne måten å intervensjonere på, korresponderer med det de unge i min studie selv betegner som nyttig hjelp, og det de betegner som hjelp som oppleves som nyttesløs eller endog degraderende og krenkende systeminngripen.

Durrant (1993 i Storø et al 2010) fremlegger to ulike måter å tenke om hva institusjoner skal ivareta: den kan enten sees som et redskap til å rette på folks problemer, eller som et redskap til å assistere folk slik at de kan arbeide seg frem til nye måter å tenke om seg selv på. Den første måten omtaler han som problemorientert og patologiserende, den andre beskriver han som ressurs- og kompetanseorientert. LBR har som uttalt mål å rette på de unges problematiske rusatferd, og vil ut fra Durants definisjon representere et institusjonstilbud som er problemorientert og patologiserende.

7.1.1 Ulike grupper ungdommer - en og samme medisin?

De unge i min studie ønsker å gjøre seg større gjennom å være aktive medskapere av seg selv, og søker arenaer hvor dette er mulig. Rusmidlene og rusmiljøene har ulik funksjon for ulike grupper unge, og studien viser også at kjønnsmessige forskjeller har betydning for hvordan rusen og den subkulturelle tilknytningen skaper mening. Dette skulle tilsi en kultursensitiv tilnærming til disse unge fra Bufetats side. LBR gir imidlertid tilbud om ”en medisin for alle”, og ser dermed bort fra den meningsproduserende funksjonen rusen og miljøene rundt representerer i de unges liv. De unge tilbys en problemkategori som rusmisbruker, uten innflytelse til selv å definere seg selv og sin situasjon. Foran gis et eksempel på en institusjonsplassert jente som prøvde å gjenopprette kontakt med tidligere rusfrie venner som aldri dukket opp. I sin ensomhet og fortvilelse, valgte hun å oppsøke det miljøet hun kjente og hvor rus inngikk som en del av konteksten. Om en ser bort fra de kontekstuelle sidene ved rusbruken, og kun knytter rusepisoder til den kjemisk positive forsterkningen rusen gir, vil en miste muligheten til å gi disse unge den tilpassede støtten de

vil ha behov for med hensyn til å håndtere sårbare situasjoner. I tråd med Skjervheim objektiveres den unge, virkeligheten deles opp og en liten del av et hendelsesforløp fryses fast til noe statisk som en forstår hele sakskomplekset igjennom. Selv om behandlingen gjennom LBR legger opp til positive forsterkninger ved rusfrihet, er sannsynligheten stor for at jenta ovenfor vil oppleve dobbel straff og avvisning gjennom at goder uteblir som konsekvens av at hun mislykkes i sitt forsett om å tilnærme seg tidligere rusfrie venner. En utilsiktet konsekvens kan dermed bli at jenta lærer at hun ikke skal forsøke dette på nytt. En slik standardisering som LBR representerer, risikerer dermed å fungere mot sin hensikt. Gjennom at de unge objektiveres til passive mottakere som skal påvirkes til endring, mister en lett av syne de unges egne prosjekter med å få til noe, som sosiale aktører i egne liv. De unge vil dermed få lite hjelp til det de trenger mest, å forstå hva de skal bli, at de skal bli personer som inngår i gjensidige relasjoner (Giddens 1993 og Haavind 1987 i Sagatun 2008). En slik modell fremmer dermed de profesjonelle som ressurser og de unge som passive mottakere.

7.1.2 Relasjonsplan og innholdsplan

Mange av de unge har relasjonelle forutsetninger og erfaringer med institusjonelle systemer som tilsier at de mangler tillit både til å inngå i nære samspill med andre, og til at de selv skal kunne få til utviklingsfremmende aktiviteter innenfor det allment aksepterte. Gjennom en forståelse av at endring skjer gjennom en relasjonell tilknytning, og at relasjonen er motoren i alt forandringsarbeid, vil fokuset på denne siden av hjelpetilbudet være helt sentral i møte med disse unge. I en modell som LBR representerer, vil faren for at det kun er innholdsplanet – de unges rusbruk som får fokus være overhengende. Gjennom en manualbasert tilnærming, er det også kun det ulike i innholdsplanet som får plass – det er de profesjonelles definisjonsmakt som rår, og det er de som innehar kunnskapen om hvordan problemet skal løses. Honneth (2003) vektlegger at kjernen i krenkelsesprosesser, er å ikke få godkjent sin egen selvforståelse. I materialet har vi sett eksempler på at de unge og systemrepresentantene har ulik forståelse av hva de unges bevegelser i verden handler om. De unge snakker om lengsel etter kjærlighet og å bli anerkjent, de profesjonelle snakker fornuftens språk og om å gjøre de riktige handlingene. De unge vil kunne oppleve kravet om rusfrihet som et budskap om betinget kjærlighet. Belønningssystemet knyttet til rusfrihet, legger opp til en slik type selvforståelse, og manglende goder ved brudd på kravet om rusfrihet kan oppfattes som en emosjonell avvisning (Hennum 2006). Dermed kan et slikt regime få store konsekvenser for

de unges opplevelse av seg selv, og vil mest sannsynlig ikke føre til de pedagogiske effektene en er ute etter. Relasjonsplanet mister sin troverdighet gjennom at gjenkjenning og anerkjennelse uteblir, og omsorgen (kjærlighetsdimensjonen) kjennetegnes av betingelser den unge må leve opp til. Den ontologiske tryggheten de unge er avhengige av i hverdagslivet, kan bli til en ontologisk uttrygghet ved å ikke spille på lag med systemforventningene (Heggen og Øya i Ulset 2010). Dette kan igjen føre til at de prøver å gjenopprette den ontologiske tryggheten ved å ty til motmaktstrategier som omhandler det de kan best fra før, å fortsette et liv i utakt med storsamfunnets forventninger.

7.1.3 Ytre og indre kontroll

I et regime som LBR representerer, er det den ytre kontrollen som skal hjelpe de unge til en rusfri tilværelse. Risikoen for å bli oppdaget er drivkraften til å handle på bestemte måter. En slik ytre kontroll lærer ikke de unge noe mer om nye måter å forstå seg selv og omgivelsene på, men derimot hvordan de skal unngå reaksjoner som innskrenker det handlingsrommet de har opparbeidet seg. Lydighet og disiplin gjør at en får fremgang i programmet, mens å tenke selv, ta initiativ og være selvstendig kan være en risikabel geskjeft. Faren er dermed at belønningssystemet innenfor LBR, kun fører til tilpasning innenfor de rammene institusjonen representerer, mens det i liten grad rokker ved den indre motivasjonen de unge har for å gå inn i nye utviklingsprosjekter. For de unge som ikke greier å tilpasse seg den ytre kontrollen, vil systemet fungere som selvforsterkende degraderingsritualer og nye krenkelser. Gjennom kontinuerlig evaluering blir de i tråd med Foucaults begrep "sine egne voktere" som formes og påvirkes av å ikke strekke til og å mislykkes gang på gang.

I LBR understrekes det at det er ved positiv forsterkning de unge skal lære seg rusfrihet. At belønning har sterkere kraft enn straff. Samtidig blir ungdommen plassert i et fasesystem hvor de i utgangspunktet har få rettigheter som andre unge vil anse som selvsagte. Å få tilgang til å gå på kino, klær en ønsker seg, mobiltelefon osv er noe en må opparbeide seg rettigheter til etter hvert som en avanserer i systemet. Fravær av privilegier som i samfunnet for øvrig oppfattes som selvsagte, vil for den enkelte unge kunne oppfattes som en straff for at en ikke har oppvist riktig atferd. Faren er også alltid til stede for å degraderes igjen om en har tilbakefall når det gjelder rus, og privilegier inndras - det straffer seg å ikke levere rusfrie urinprøver. Slik kan manglende belønning anses som en straff for at en ikke lever opp til systemverdens forventninger. Innholdet i begrepsbruk kan dermed forstås helt forskjellig for

systemrepresentantene og de unge. Det som på systemspråk betegnes som positiv forsterkning, kan for de unge fremstå som straffemetoder satt i system.

Nyere barnevernforskning (Hennum 2002, Ulvik 2009) viser at posisjonsbasert autoritet basert på maktmidler og sanksjoner i seg selv ikke lengre er tilstrekkelig til å gi voksne autoritet overfor barn. Dagens samfunn krever en kompetansebasert autoritet basert på kommunikativ kompetanse; evnen til å formidle følelser, etablere gode rutiner og strukturer i hverdagen, samt å stå i kontinuerlige forhandlinger med barn og unge. Når Bufetat gir forrang til sanksjoner og maktmidler, har ikke etaten fulgt med i utviklingen i samfunnet for øvrig. Bruk av sanksjoner kan skape lydige unge gjennom fryktresponser, men egner seg dårlig for å medvirke til at unge utvikle seg til handlekraftige og selvstendige voksne slik senmoderniteten har som ideal (Giddens 1993 i Sagatun 2008).

Gregory Bateson (1979 i Ekeland 2004) bruker økologisk systemteori til å påpeke en rekke fundamentale problemer som kan oppstå når et delsystem prøver å kontrollere omgivelsene sine. Når kommunikasjonen ikke lengre er gjensidig korrigerende, oppstår det ubalanse, og selvreguleringen i systemet kan dermed bryte sammen. Han hevder videre at ideen om bedre styring gjennom å øke kontrollen av omgivelsene, er en epistemologisk feil. Disse feilene synliggjøres gjennom den problematiske praksisen som følger av dem. Flexibiliteten vil forsvinne, og evnen til selvregulering gjennom kommunikativ respons svekkes. Denne logikken på samfunnsnivå, kan overføres til å forstå en institusjon som et system hvor de profesjonelle og de unge utgjør hver sine delsystemer. Når LBR legger opp til rutinemessige urinprøvekontroller som en del av behandlingen, er spørsmålet hva som skjer når den ønskede effekten om rusfrihet uteblir. Om svaret blir flere kontrollprosedyrer gjennom fotfølging, innskrenking av bevegelsesfrihet osv – kan en se for seg i likhet med det Bateson hevder, at kontrollprosjektet kommer på avveie. En får totalitære tilstander og systemet kan bryte sammen (Bateson 1997 i Ekeland 2004).

7.2 Medvirkning eller disiplinering – en barnevernfaglig diskurs

Innenfor Bufetat, som i velferdsinstitusjonene forøvrig, har en i tråd med moderniseringstankegangen og nyere syn på utvikling som beskrevet tidligere, blitt mer opptatt av barn som kompetente aktører, og dermed brukerperspektiv og brukervedvirkning. Videre satsning på brukervedvirkning blir blant annet fastslått i Prop.1 S (2009 - 2010) fra Barne- og likestillingsdepartementet. I § 9 i "Forskrift om krav til kvalitet i barneverninstitusjoner" (2003) heter det at beboerne skal sikres deltakelse og innflytelse i saker som gjelder institusjonens daglige rutiner og gjøremål, felles fritidsaktiviteter og lignende. Likeledes er de unges rettigheter nedfelt i ulike lovverk som omtalt foran. Departementet har også i samarbeid med Bufdir utarbeidet en langsiktig forsknings- og utviklingsstrategi, "Et kunnskapsbasert barnevern" (2009 – 2012) på barnevernsfeltet. Her vektlegges blant annet behovet for å utvikle systematisk brukervedvirkning og brukerinnflytelse innenfor både kommunalt og statlig barnevern. Barnevernsmyndighetene tillegger dermed de unge en klar subjektposisjon som innebærer at de sees som selvstendige individer med rett til å komme til orde og innvirke på eget hverdagsliv. Reell medvirkning betyr å kunne delta aktivt sammen med andre, bli hørt, sett og ha innflytelse i saker som angår en selv. Å kunne være med å definere sin egen hverdag, fordrer en form for myndighet og frihet til å velge mellom flere alternativer (Ulset 2010). Samtidig er følelsen av ufrihet og ikke ha innflytelse på egen hverdag, noe av det de unge i studien forteller om som sin erfaring fra systemverden.

Bufetat skal behandle og ivareta unge som anses som en fare både for seg selv og samfunnet, og velger å søke tillit og legitimitet gjennom vitenskapliggjøring og instrumentalisering som virkemiddel slik det beskrives i kapittel to. En subjektposisjon gjøres dermed umulig gjennom at en tar i bruk standardiserte manualer som tilkjenner en objektposisjon for de unge. Bufetat skal dermed håndtere to diskurser parallelt, to diskurser som står i motstrid og utelukker hverandre gjennom at den ene fordrer en aktiv handlende aktør, mens den andre fordrer en objektivisering av den unge hvor ytre påvirkning og standardiserte behandlingsprosedyrer skal medvirke til atferdsendring. En kan ikke på en og samme tid være en straffende og kontrollerende instans, samtidig som en er hjelpende og myndiggjørende. Etaten står dermed overfor valg om hvilken diskurs som skal få forrang. Den som fremmer en ressurs- og kompetanseorientert tilnærming til de unge, eller en problemorientert og patologiserende tilnærming med disiplinering som resultat, og med en risiko for krenkelser og maktovergrep. I studien kan noe av rusmiljøenes framvekst, delvis sees

som en konsekvens av og reaksjon på det moderne samfunnets krav om disiplin, rutiner og orden. Å gi tilsvar med samme mynt fra systemverden sin side, kan derfor sees som noe fåfengt overfor disse unge.

I en artikkel ”Rusbehandling til moralsk forargelse” (2010), anklager Per Holth behandlingsfeltet for ikke å ha holdt følge med forskningen etter hvert som den har dokumentert effektive behandlingsmetoder på ulike områder. Han argumenterer for at avstanden mellom forskning og praksis øker, og viser til at LBR nesten er fraværende i Norge til tross for ”god evidens”. Han beskriver en implementeringsstudie utført av Atferdssenteret hvor bare åtte av 83 tilspurte behandlingssteder for ungdom med rusproblemer takket ja til deltakelse i opplæring av LBR. Ved ettersjekking av disse åtte institusjonene, viste det seg at det kun var én institusjon som i særlig omfang benyttet prinsippene et halvt år etter opplæringen. Han konkluderer med at en mye klarere styring må til fra myndighetenes side for å iverksette slike forskningsbaserte tiltak, og refererer til at Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet anser dette som et moralsk ansvar. Gjennom at LBR i ettertid har fått forrang som behandlingsmetode i møte med unge med omfattende ruserfaring, har Atferdssenteret lykket i sitt press på myndighetene til å styre institusjonsverden. Spørsmål som ikke er stilt, er om institusjonene har hatt gode begrunnelser for å takke nei, eller å ikke følge opp etter opplæring. Kan det være at denne måten å intervensere overfor ungdom på, kommer i motstrid med andre og vesentlige kunnskapsforståelser det praktiske barnevernfeltet bygger virksomheten på, og at de dermed har ansett det som sitt moralske ansvar å takke nei? I så fall kan en risikere det Bateson omtaler som et kontrollprosjekt på avveie.

8. AVSLUTTENDE REFLEKSJONER

8.1 Ut av den larmende tausheten

Institusjonsbehandling overfor unge med omfattende ruserfaring virker, om enn ikke alltid på den måten systemverden planlegger og ønsker. Forskning knyttet til unge med atferdsproblemer slik som omfattende rusmiddelbruk, mangler ofte de unges eget perspektiv. Institusjonsforskningen som vektlegges av myndighetene forteller i hovedsak om de profesjonelles definisjoner av behandlingseffekter og atferdsendring. De unges stemme forsvinner, og det er de profesjonelles forståelse av veien til ”normalitet” som råder grunnen.

Hvordan kan denne kvalitative metasyntesen bidra til å ta kvalitativ forskning bygd på de unges egne meningsdannelser ”ut av den larmende tausheten” slik Helle Vibeke Dahl (2004) omtaler den som? Kan studien gi noen pekepinner på hvordan institusjonstilbud for unge med omfattende ruserfaring bør innrettes? Metasyntesen frembringer funn som kan formidle kunnskap om ulike måter å håndtere vanskelige livssituasjoner på for unge med omfattende ruserfaring, og om hvordan de unge kjemper for anerkjennelse innenfor ulike felt. Den gir også innblikk i at disse unge har ressurser og kompetanse det er viktig å bygge videre på innenfor systemverdenen. Studien forteller om forhold ved systemverden som de unge opplever som nedverdiggende og krenkende, og den forteller noe om de systemfaktorene som skal til for at de unge skal bevege seg mot prososiale aktiviteter og arenaer. Studien viser dermed at det er noen forhold det blir sentralt å legge vekt på i institusjonstilbud overfor denne gruppen, og noen sider ved systemverden det er viktig å sette spørsmålsteget ved, og advare mot.

8.2 Studiens pålitelighet, gyldighet og relevans

Med bakgrunn i den teoretiske forståelsesrammen studien bygger på, finnes det ingen sann fortelling om unge med omfattende ruserfaring. Denne studien har tatt mål av seg å fortelle de unges historie om dem selv gjennom å syntetisere annen forskningskunnskap som baserer seg på analyser av de unges livsverden. Dette kan medføre en fare for at det ikke lengre er de unges stemme som høres, men kun forskerne i flere ledd. Faren er også til stede for at jeg som forsker har utviklet tredjegrads fortolkninger som trekkes for langt med hensyn til hva det empiriske materialet forutsetter, eller at metasyntesen tvert i mot ikke kan rettferdiggjøres ut fra at den ikke tilfører noe nytt utover kunnskapen fra det enkelte studie, jamfør metodekapittel. Fangen (2004) omtaler ulike sider ved kvalitetssikring av datamaterialet,

heriblant kommunikatív validitet. Som et ledd i kvalitetssikringen av syntetiseringsprosessen fra de originale studiene, har jeg oversendt utarbeidede tabeller til alle forfatterne av de ulike studien. Ingen av forfatterne som har svart (4 av 6), har innsigelser med hensyn til fakta, tematiske kategoriseringer og andregrads fortolkninger slik jeg har utarbeidet dem i tabells form. Tredjeordens fortolkninger står naturligvis helt og holdent for min regning, og inngår ikke i det jeg har bedt om tilbakemelding på.

Tredjeordens fortolkninger som er studiens resultater, kan sies å være et resultat av en omforent forståelse av empiri og teori. Gjennom å tilkjennegi teoretisk forankring og ved å beskrive analyseprosessen har jeg likevel forsøkt å gjøre fremgangsmåten min transparent, slik at leseren skal kunne få et innblikk i de valgene og forståelsesmodellene jeg har valgt. Likeledes har jeg forsøkt å begrunne de ulike valgene frem mot endelig analyse. Slik skal leseren selv kunne bedømme påliteligheten og gyldigheten i dataene studien frembringer.

Datamaterialet kan tilsynelatende virke for uensartet når det gjelder livssituasjon, kontekst og intervjusituasjoner til å kunne gi generaliserbar kunnskap. Unge som lever på kanten eller utenfor samfunnet, vil mest sannsynlig oppleve sin livssituasjon svært annerledes enn unge som er i en behandlingssituasjon. Sannsynligvis vil de oppleve sin situasjon, begrunne sine valg, og oppleve sine behov og prosjekter noe ulikt ut fra den konteksten de befinner seg i når studiet blir til. Det fortoner seg mest sannsynlig også annerledes å være en marginalisert ung mann med minoritetsbakgrunn, enn en norsk gutt i samme situasjon. Livssituasjonen til de unge med omfattende ruserfaring i materialet er dermed svært forskjellige, selv om de alle har tilknytning til omfattende rusbruk. Å se på likheter og forskjeller mellom ulike grupper, er likevel bare én mulighet som datamaterialet gir. En annen mulighet er å betrakte datamaterialet under ett og se bort fra det som skiller de ulike informantgruppene – og det er dette jeg har tilstrebet i analysearbeidet. Malterud (2003) sier at om et datamateriale er svært homogent, kan det være vanskelig å få frem data og nyanser som kan gi ny kunnskap og åpne opp for nye spørsmål. Et utvalg med vekt på mangfold kan gi mer stoff til utvikling av nye hypoteser, og utfordre konklusjoner som kan synes opplagte. Datamaterialet kan ut fra dette ha en relevans for Bufetat når de skal skape gode utviklingsbetingelser for unge med omfattende ruserfaring.

Med bakgrunn i studiens data, vil jeg i det videre vektlegge noen forhold som synes betydningsfulle for å skape gode utviklingsbetingelser overfor disse ungdommene.

8.2.1 Langsiktige og forpliktende omsorgsbaser

I motsetning til Andreassens (2003) konklusjon i kapittel 3 om at institusjonstilbud til unge som omtales som atferdsvanskelige må være kortsiktige, har denne studien en helt motsatt konklusjon. Det er de langsiktige tiltakene med en forpliktelse overfor de unge, som skaper den tryggheten som skal til for at de våger å investere i å gjøre forandringer i livet sitt. Studiens materiale, samt annen forskningskunnskap understreker betydningen av hvor avgjørende relasjoner er for de unges tro på og vilje til å skulle gjøre forandringer som koster. Ut fra de unges forutsetninger, er det forståelig at utvikling av stabile og trygge relasjoner tar tid. At den tryggheten som omsorgsbasen representerer gjennom langvarige, trygge og forpliktende relasjoner der de unge vet at de ikke blir ekskludert om de begår feilgrep, er helt avgjørende for at de skal tørre å bevege seg i nye retninger i prosjektet ”å gjøre seg større”. Hvis det for både de ansatte og ungdommens del, kun handler om en avgrenset, kortere periode, vil det å investere i å etablere tillit og en bærekraftig relasjon kunne fremstå som både urealistisk og lite formålstjenelig. For de ansatte vil de unge kunne fremstå som ”objekter” som skal klargjøres” til neste kontekst og andre relasjonelle samhandlinger. For de unge vil det å skulle investere i en relasjon som ikke skal vare, fremstå som et risikoprojekt de ikke er villige til å inngå i. Til det har de for mange svik og nederlag knyttet til relasjonelle opplevelser til å våge omkostningene en slik setting legger opp til.

Mange av disse unge har skrinne bilder av hva et liv uten rusbruk og rusmiljøene kan inneholde. De trenger dermed hjelp til å skaffe seg gode erfaringer om hva et liv uten rusmidler kan bety, og det tar tid å bygge opp en hverdag som innebærer en ny livskvalitet i dagliglivet. Ved å etablere trygge relasjoner i en omsorgsbaser, vil de unge også bli i stand til å arbeide med relasjonene til sin familie og prososiale vennemiljøer, og slik fortløpende skape historien om seg selv. Langsiktige og forpliktende omsorgsbaser vil kunne hjelpe de unge til å sette brikkene i sine egne liv sammen på nye måter som kan skape sammenheng og mening for dem. De unge behøver noe bedre å si ja til for å kunne si nei til fortsatt rusbruk. For å sitere Ingeborg Marie Helgeland (2009), så ”*nytter det ikke med noe smått i møte med disse unge*”.

8.2.2 Fellesskapet som utviklingsarena

Det er de unge som er den mest stabile gruppen på institusjonen gjennom døgnet. Forskning som det refereres til i denne studien, peker på ulike sider ved å plassere unge med en

problematisk rusbruk sammen på institusjon. Noen studier understreker den negative smitteeffekten de unge kan ha overfor hverandre, og at institusjonene fungerer som opplæringsarena når det gjelder rusbruk. Andre studier understreker mulighetene ungdomsfellesskapet gir, muligheter for en mer positiv hverdagskultur, som igjen kan være en positiv trekkraft mot prososiale miljøer og arenaer. Fellesskapet kan dermed være en kraft som både kan gagne og skade den enkelte unge. I denne studien ser vi hvordan de unges samhandling nøye henger sammen med hvordan de profesjonelle tilrettelegger og samhandler med de unge. Graden av tilrettelegging fra de profesjonelles side, bidrar til betingelser for deltakelse for de unges del.

De unge har behov for å etablere en grunnleggende følelse av sammenheng og ontologisk trygghet som kan være et holdbart alternativ til den tryggheten subkulturen faktisk gir dem. De trenger dermed nye arenaer hvor de kan forhandle om hvordan samhandling og fellesskap kan skapes. Et slikt forhandlingsklima krever en arena hvor det er noe reelt å forhandle om. Jamfør kapittel to hvor barn og unges rettigheter blir diskutert, må en i det pedagogiske arbeide fokusere på de unges adgang til, innflytelse og deltakelsesmuligheter i fellesskapet. I studien fremkommer at viktige årsaker til at de unge opplever degradering og krenkelse, er mangel på påvirkningsmuligheter og innflytelse, samt å bli sett, hørt og forstått. Alt det de profesjonelle gjør for å anerkjenne og styrke de unges integritet og autonomi, bidrar til å forebygge eller redusere deres følelse av avmakt og krenkelse. Dette krever at de profesjonelle flytter fokuset fra den enkelte unge som ensidig problematisk, og ser både den enkelte unges ressurser samt fellesskapets muligheter til å utløse disse.

Fellesskap kan bygges gjennom at de profesjonelle er aktive i hverdagslivet hvor de hjelper de unge til å reflektere over egen deltakelse i fellesskapet, og dermed tilrettelegger for en utvidet forståelse av seg selv i samhandling med andre. Fellesskapet kan slik bli en livserfarings- og læreprosess i en atmosfære som gir trygghet og omsorg på måter som tillater prøving og feiling. Slik kan de unge lære både om seg selv og om andre. Fellesskapet må også kunne romme utfordringer nok til at de unge kan utvikle seg videre, tilpasset den enkelte unges muligheter og utgangspunkt (Furuholmen og Andresen 1993). Rusmiddelkollektivene har lang erfaring i å ta i bruk fellesskapet og gruppen som katalysator for å utvikle gode utviklingsprosesser. Gjennom fellesskapet kan de unge tilbys en ny tilhørighet og en ”normalitetsfremmede” identitet som kan være med til å skape nye meningssammenhenger og forståelser, og dermed en ny selvforståelse.

8.2.3 Erfaringer fra gatekultur til nytte i storsamfunnet

Denne studien, i likhet med annen forskning (Thomassen 1993, Solbakken og Tungeland 1997), viser at rusmiljøer kan eksistere som en rasjonell motkultur, hvor det særegne kompetansesystemet kan ses som en motsetning til majoritetssamfunnets forståelse av rusmiddelkulturer som kun noe negativt. Den subkulturelle kapitalen unge i materialet tilegner seg, defineres i opprinnelsesstudiene som i liten grad å kunne omsettes til kunnskap, kompetanse og ferdigheter innenfor storsamfunnet. Et spørsmål som reises i denne studien, er om denne kapitalen likevel kan oversettes til mer sosialt akseptert kapital?

Mange av de marginaliserte unge er gjennom en prosess ekskludert fra sentrale arenaer som familie, skole og arbeidsliv - arenaer hvor de fleste andre kan hente identitet og anerkjennelse. Disse unge vil dermed ha behov for å gjøre seg større innenfor aksepterte sosiale rom de kan beherske, eller hvor annerledesheten kan bli en ressurs (Sandberg 2008). I studien beskrives unge som har tatt ansvar for seg selv og familiemedlemmer i mange år når de møter systemverden. Mange av de unge er "overlevende" fra subkulturelle miljøer med kompetanse i å mestre kompliserte erfaringer og situasjoner. De har lang erfaring i å møte uforutsette hendelser, og i å ta stor risiko. De kan mye om kundebehandling, og har gjennom lang og nødvendig erfaring blitt gode til å tolke andre menneskers kommunikasjon.

I dagens samfunn søker vi spenning og uvanlige opplevelser. I forlengelsen av dette, har det oppstått en hel industri som ønsker å tilfredsstille disse behovene. Å gi unge med uvanlige erfaringer muligheten til å få prøve seg innenfor små servicebedrifter hvor nærheten til mentor er stor, kan gi dem den muligheten de trenger til å kjenne at de lykkes i noe, og mestrer noe innenfor storsamfunnet, samtidig som de får uvurderlige relasjonelle erfaringer. I studien beskriver en ungdom muligheten til å bli snowboard instruktør, som en viktig faktor for troen på at han kan duge til noe innenfor storsamfunnet, noe som samtidig gir mening. Noen unge beskriver å få innpass i en virksomhet med nærhet til dyr, som utslagsgivende for gode endringsprosesser. Andre beskriver musikk og dans som områder de føler seg stolte og anerkjente innenfor. Et slikt alternativt opplærings- og arbeidstilbud kan samtidig være et springbrett til også å gi seg i kast med mer formell utdanning.

Dette tilsier at en snever marginalitetsforståelse i møte med disse unge, lett vil kunne føre til at hjelpeinstanser overser de mestrende og kompetente sidene ved disse ungdommenes liv. Ved å benytte et ressursperspektiv i møte med de unge, kan de erfaringer de bringer med seg

inn i systemverden snus til viktige ressurser de kan ta i bruk også innenfor aksepterte utviklingsveier.

8.2.4 En alternativ modell for kunnskap og forståelse

Strukturmodellen over den terapeutiske konteksten innbyr til at den profesjonelle tar den unges opplevelse av sin situasjon inn over seg. Dette er med til å sikre mot en krenkelse av den unge, og dermed mot en tapsopplevelse av egen selvforståelse og opplevelse av avmakt. Den gir en mulighet til å se de unge som aktive medskapere av seg selv, som intensjonale og aktive deltakere i en kommunikasjonskontekst. I motsetning til mye av det analysen foran viser, er det ikke makten og ”den institusjonelle identiteten” det fokuseres på, men gjensidigheten i den terapeutiske konteksten. Modellen gir en mulighet til å se at de unge er med til å påvirke de profesjonelles praksis, hva de ansatte kan bidra med av likt og ulikt i de forskjellige dimensjonene i kommunikasjonsforholdet, og hvor det tydeliggjøres at de unge kan overta mer av ansvaret for egen utvikling etter hvert. Modellen kan også brukes i en utvidet forståelse av terapeutisk kontekst, ved at den blir en rettesnor for kommunikativ samhandling generelt hvor kommunikasjon foregår. Honneth (2003) vektlegger at anerkjennelsen av den andre omfatter både et holdnings- og handlingsaspekt, og at begge aspekter svarer til den andres selvforståelse. Modellen ivaretar også det kulturelle aspektet, gjennom at den profesjonelle tilbyr innsikt og erkjenning av de forventninger og krav de unge står overfor i storsamfunnet.

Til slutt, men ikke minst kan denne modellen hjelpe oss til å se hvordan egne verdier og etiske holdninger preger vår utforming av rollen som fagperson, og den fokuserer på fagpersonens egen selvrefleksjon som grunnlag for å se sammenhenger og virkninger på omverdenen.

8.2.5 Forståelse av kjønn i barnevernsarbeid

Strukturmodellen innbyr også til en kjønn tilnærming innenfor konteksten. Vektlegging av relasjonsplan og det like kan være et godt utgangspunkt i en tilnærming til mange jenter, mens innholdsplanet kan være et godt utgangspunkt i tilnærmingen til en del av guttene i studien. Noen av guttene gjør kjønn gjennom marginaliserte maskuliniteter, eller protestmaskulinitet slik Robert Connel beskriver i kapittel 3. Det vil si at de gjør seg større

gjennom å fremstå som tøffe og sterke, aggressive og kriminelle. Disse guttenes største skrekk er å fremstå som en ”vanlig gutt”. I en tilnærming til disse guttene, vil det da være viktig både å forstå behovet for synlighet, samtidig som en gir alternative handlingsmuligheter til å gjøre seg synlig gjennom spenningsaktiviteter på lovlig vis. Samtidig stilles det flere krav og forventninger til unge gutter i vår kultur. Slik kan en tilnærming ut fra innholdsplan og aktiviteter være et springbrett til mestre relasjonelle sider ved tilværelsen. Gjennom å vise empati og omsorg, kan den profesjonelle være en modell for hvordan relasjoner skapes og opprettholdes. Ulf Mellström viser til hvordan en bil eller motorsykkel og mekkingen på maskinene kan fungere som overgangsobjekt i mange mannlige fellesskap. Det han legger til grunn er at aktiviteten er med til å bygge opp under følelsesmessige relasjoner. Det felles prosjektet rommer sosiale relasjoner og vi-følelse (Mellström 2001 i Ekenstam et al 2001). Slik kan en profesjonell iscenesette maskuliniteter som også rommer følsomhet og nærhet i relasjoner både til andre menn og til kvinner. I dagens norske samfunn fremstår slike maskulinitetskonstruksjoner som hegemonisk maskulinitet (Sagatun 2008). For de guttene som har en opplevelse av seg selv i verden som å inneha for lite av den hegemoniske maskuliniteten, kan en motsatt tilnærming gjennom det relasjonelle planet være springbrettet for å tilegne seg en posisjon som en anerkjennelsesverdige gutt i dagens Norge.

På samme vis vil jentene som har intimitetsprosjektet som anerkjennelsesprosjekt, ha behov for en bekreftelse og opplevelse av anerkjennelse gjennom en tilnærming gjennom empatidimensjonen på det relasjonelle planet. Mange av disse jentene beskriver drømmen om et ”vanlig hjem” med familie og barn, men har igjennom sine tidligere erfaringer opplevd gjentatte krenkelser både i majoritetsverden og innenfor ruskulturen. De vil derfor ha mange erfaringer med relasjonelle forhold hvor egne grenser og egenverd er overprøvd og satt til side. En behandlingskontekst hvor disse jentene kan få nye relasjonelle erfaringer, som igjen kan fungere som et springbrett til å forstå seg selv på nye og mer nyanserte måter, vil derfor være sentral for disse jentene. I neste omgang vil dette kunne fungere som redskaper til å håndtere og utvikle mestringsstrategier på mer kompetansebaserte arenaer. For jentene som identifiserer seg mer med maskuline idealer om mestring og selvstendighet, vil det være naturlig å gå veien om aktiviteter, for slik å nærme seg alternative måter å inngå i relasjonelle forhold.

Modellen inviterer også til å stille spørsmål ved når kjønn er en viktig dimensjon for den unges utviklingsprosess, og når det er andre sider ved den unges situasjon som skal ha forrang.

8.3 Avslutning

Denne studien argumenterer for at evidens ikke er noe som er, men noe som skapes. Evidensbasert forskning bygget på RCT studier vil aldri representere en vitenskaplig nøytralitet i forskning og praksis, men er et uttrykk for politiske og faglige synspunkter og interesser (Storø et al. 2010). Dagens barnevernsinstitusjoner preges av at det er ulike oppfatninger om deres berettigelse, og de lever i et stadig krysspress og forventninger om å vise til høy effektivitet og resultater. Å vitenskapeliggjøre og instrumentalisere barnevernfeltet, kan sees som et forsøk på å gjenreise tilliten til systemet.

Ut fra en forståelse av at barnevernsarbeid er relasjonelt komplekst og kontekstuel, viser denne studien at vi trenger en bred forståelse av hva som skal gjelde som kunnskapstilfang når tiltak skal utformes og evalueres. Det er ikke tilstrekkelig å forholde seg kun til en kunnskapsforståelse som bygger på effektforskning, standardiserte tester og manualbaserte programmer. Først gjennom å anerkjenne aktørene som sentrale kilder til kunnskap, vil vi kunne få øye på at det ikke finnes ett enkelt svar på hva som skal til for at unge skal greie å gjøre seg større gjennom aksepterte veivalg. Gjennom en slik forskning blir det også tydelig at det ikke alltid er hensiktsmessig å lete etter problemene i de unge selv, og at de unge har gode grunner til å betakke seg for noe av den hjelpen som tilbys dem.

I studien har jeg, blant annet ved hjelp av Foucault, pekt på hvordan klientgjørelse kan forstås som en prosess hvor menneskelige problemer blir oversatt til systemspråk, og avviksbefestet. Begrepet normalisering kan sees som motsatsen til avvik. Det normale gjøres ikke bare til det som er statistisk mest utbredt, men også til det som er ønskelig og som er innbegrepet på god livskvalitet. Samtidig peker denne studien på at normalitet ikke er statisk gitt, men alltid vil være kontekstuel og historisk avhengig. Å betegne ungdommer som atferdsavvikere er en kompleks defineringsprosess. Visse trekk ved den unge og situasjoner blir oppfattet, tolket og nedtegnet. Dette vil danne et utgangspunkt for hvem den unge blir oppfattet som, og hvordan man skal forstå atferden til den unge. Slik dannes et bilde av hva de profesjonelle ser og ikke ser. Hvilke kategorier som tillegges vekt får konsekvenser for hvilke muligheter og

begrensninger den unge vil oppleve i systemverden. Ved at kategoriseringen åpner og lukker for oppfatninger av de unge, trenger systemverden korrigeringsbilder slik at de også kan stille spørsmål ved hva de eventuelt har oversett eller tatt for gitt med hensyn til forståelsen og kunnskapen om den unge. For unge som har sine livserfaringer fra avvikende kulturer på flere områder, kan det være avgjørende at hjelpeinstansene stiller spørsmål ved de normalitetsbestrebelsene en gjør på de unges vegne ut fra egen referanseramme. En utfordring for systemrepresentantene kan være å se det mulig verdifulle i overskridelser og uvanlige erfaringer. Om vi definerer rommet for normalitet for smalt, vil rommet for marginale posisjoner utvides og vanskeliggjøres. Når unge blir møtt som problem, vil de oppfatte seg som problem.

Gjennom samspill med mennesker som er viktige for dem, skapes identitet og selvaktelse for de unge. Ved å fokusere på å utvikle og forsterke ressurser, lete etter muligheter og ikke-problematiske sider støtter de profesjonelle oppunder konstruktive krefter og en ny selvforståelse for den unge. Å støtte unge i deres søken etter å mestre tilværelsen, kan medføre å gi større plass til forskjellighet og ulike forståelser av hva et godt liv innebærer. Det er de profesjonelles utfordring å være sjenerøse nok til å se at det finnes mange veier vekk fra eller gjennom den kompleksiteten et moderne liv fordrer (Skårderud 1998).

Barnevernets historie forteller om at mye er gjort galt i det bestes hensikt. For å medvirke til at dette ikke skjer på nytt i stadig nye forkledninger, har Bufetat alt å tjene på å låne øre til alternative kunnskapsforståelser som rommer de unges meningsskaping og som er sensitiv for sosial, kulturell og historisk kontekst, heriblant kjønns sensitivitet. En konsekvens av objektiveringen av de unge gjennom et rent atferdsfokus i institusjonene, er at det kan medføre et mindre empatisk barnevern. Dette er noe verken styresmakter, institusjonsansatte eller de unge tjener på.

Å jakte den eneste beste rusmiddelbehandlingen for alle unge mennesker som har behov for hjelp med sin rusmiddelbruk, er mest sannsynlig fåfengt. Det vi kan jakte, er tiltak som skaper gode utviklingsbetingelser for de unge. Det betinger at vi reflekterer over egne bidrag når vi tar ansvar for en ungdom, og at vi organiserer og forvalter tilgjengelig kunnskap på gode måter.

LITTERATUR

Alvesson M, Schöldberg K. (1994): *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Studentlitteratur, Lund.

Andersson, C. (1990) *Dåliga flickor ä rinte det sämsta. En kunskapsöversikt om flickor i riskzonen och missbruk*. Stockholm: Stiftelsen kvinnoforum

Andreassen, T. (2003) *Behandling av ungdom i institusjoner. Hva sier forskningen?* Oslo: Kommuneforlaget

Angel, B. (2010) *Barnet som aktør og kunnskapsbærer*. Norges barnevern 3:2010

Angel, B. Ø. (2003) *Evidensbaserte programmer - kunnskapsformer og menneskesyn i sosialt arbeid*. Nordisk Sosialt Arbeid 2:2003, 23.årg

Backe-Hansen, E. (2009) *Hva innebærer et kunnskapsbasert barnevern?* Fontene Forskning 2/09

Bakketeig, L. S. og Nordhagen, R. (2007): «Hva feiler det menn?». I *Kvinner lider – menn dør. Folkehelse i et kjønnsperspektiv*. B. Schei, B. og Bakketeig, L.S. (red.). Oslo : Gyldendal Forlag

Becker, H. (1963) *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York: The Free Press.

Befring, E., Frønes, I., Sørli, M.-A. (red) (2010) *Sårbare unge. Nye perspektiver og tilnærminger*. Oslo: Gyldendal akademisk

Bengtsson, T.T og Jakobsen T.B. (2009) *Institusjonsanbringelse af unge i Norden*. København: SFI

Berglund, S.A. (1998) *Val av livsstil – problemungdommars sätt att handtera verklighet och konstruera identitet*. Umeå universitet.

Bjerrum Nielsen, H. og Rudberg, M. (1992): *Jenters vei til rusmidler - et sosialiseringsperspektiv*. I: Waal, H. og A.L. Middelthon (red.): *Narkotikaforebygging mot år 2000*. Oslo: Universitetsforlaget

Bourdieu, P. (1988): *Homo Academicus*. Polity Press, Cambridge.

Bourdieu, P. (1991): *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press

Bourdieu, P. og Wacquant L.J.D. (1992): *An Invitation to Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity Press, Cambridge

Bourdieu, P. (1993) *Outline a theory of practice*. Cambridge: Cambridge university press

Bourdieu, P. (1995) *Den kritiske ettertanke: grunnlag for samfunnsanalyse*. Oslo: Samlaget

Bourdieu, P. (1996) *Symbolisk makt – artikler i utvalg*. Oslo: Pax

Bourdieu, P. (2000) *Den maskuline dominans*. Pax

Britten, B., Campbell, R., Pope, C., Donovan, J., Myfanway, M., Pill, R. (2002) *Using meta ethnography to synthesise qualitative research: a worked example*. J Health Serv Res Policy, vol 7 no 4

- Christensen, T, Læg Reid, P., Roness, P. og Røvik, K.A. (2004): *Organisasjonsteori for offentlig sektor; instrument, kultur, myte*. Oslo : Universitetsforlaget
- Connel, R. (1987) *Gender and Power. Society, the Person and Sexual Politics*. Cambridge: Polity Press
- Connel, R. (1999) *Maskuliniteter*. Göteborg: Bokforlaget Diadalos
- Dahl, H.V (2004) *Ilde hørt? Den larmende tavshet om etnografisk rusmiddelforskning*. Århus universitetsforlag
- Duncan, B., Miller, S.D., Wampold, B.E., & Hubble, M. (red.). (2010). *The Heart and Soul of Change. Delivering what works (2 utg.)*. Washington DC: American Psychological Association
- Egeland, L.T. (2007) Unge jenter med rusproblematikk – i eit tilknytningsperspektiv. I *Kjønnheten og udyret*. Skriftserie: Stiftelsen Bergensklinikkene
- Egelund, T., Christensen, P.S, Jakobsen, T. B., Jensen, T.J., Olsen, R.F. (2009) *Anbragte børn og unge. En forskningsoversigt*. København: SFI – det nasjonale forskningscenter for velfærd
- Eide, H. og Eide, T. (2007) *Kommunikasjon i relasjoner*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Eide-Midtsand, N. (2010) *Problematferd som uttrykk for feilinnstillinger i hjernens stressresponssystem*. Tidsskrift for Norsk psykologforening, 47
- Ekeland, T-J. (1999) *Evidensbasert behandling: kvalitetssikring eller instrumentalistisk mistak*. Tidsskrift for Norsk Psykologforening
- Ekeland, T-J. (2004) *Autonomi og evidensbasert praksis*. Arbeidsnotat nr. 6, Senter for profesjonsstudier
- Ekeland, T-J. (2007) Kommunikasjon som helseressurs. I Ekeland, T-J. og Heggen, K. (red) (2007): *Meistring eller myndiggjøring – reform eller retorikk?* Oslo: Gyldendal Akademisk
- Ekenstam, C., Johansson, T., Kuosmanene, J. (red.) (2001): *Sprickor i fasaden. Mannligheter i förändring*. Gidlunds förlag
- Engelstad, F. (2005) *Hva er Makt?* Oslo: Universitetsforlaget
- Falck, S. (2006) *Mellom straff og behandling – tvangsplassering av ungdom med alvorlige atferdsvansker*. Oslo: Kommuneforlaget
- Fangen, K. (2004) *Deltagende observasjon*. Bergen: Fagbokforlaget
- Fauske, H. og Øya, T. (2003) *Oppvekst i Norge*. Oslo: Abstrakt forlag
- Fekjær, H.F. (2004) *Rus. Bruk, motiver, skader, behandling, forebygging, historikk*. Oslo: Gyldendal forlag
- Fingfeld, D. (2003) *Metasynthesis: The state of the art – so far*. Qualitative Health Research 13: 893 - 904
- Foucault, M. (1972). *The archaeology of knowledge and the discourse on language*. New York: Pantheon Books.

- Foucault, M. (1973) *Galskapens historie i opplysningens tidsalder*. Oslo: Gyldendal forlag
- Foucault, M. (1977) *Overvåkning og straff: det moderne fengsels historie*. Oslo: Gyldendal forlag
- Foucault, M. (1999) *Diskursens orden*. Oslo: Spartacus Forlag
- Gadamer, H.G. (2004) *Sandhed og Metode Grundtræk af en filosofisk hermeneutik*. Århus: Systime academic
- Gewurtz, R, Stergiou-Kita, M, Shaw, L, Kirsh, B, Rappolt, S. (2008) *Qualitative meta-synthesis: Reflections on the utility and challenges in occupational therapy*. Canadian Journal of occupational therapy nr.5
- Giddens, A. (1997) *Modernitetens konsekvenser*. Oslo:Pax
- Gibson, E. og Martin, D.K. (2003) *Kvalitativ forskning og evidensbasert fysioterapi praksis*. Fysioterapeuten nr 12
- Gilje, N. og Grimen, H. (1993) *Samfunnsvitenskapens forutsetninger. Innføring i samfunnsvitenskapens vitenskapsfilosofi*. Oslo: Universitetsforlaget
- Gjertsen, H. (2003) *Er målene til bare for å kunne måles?* (Rus & Avhengighet nr.2
- Gossop, M. (2003) *Randomiserte og kontrollerte, men relevante?* Rus & Avhengighet nr.4
- Grung, S.M. (2008) *Unge med tilknytning til tunge rusmiljøer i Bergen sentrum. En kartleggingsrapport om ungdom mellom 16 og 22 år med fokus på rus, helse og bolig*. Utekontakten i Bergen: Rapport nr. 1
- Guldbrandsen, L.M.(1998) *I barns dagligliv. En kulturpsykologisk studie av jenter og gutters utvikling*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hauge, H.A. (2004) *Rusmiddelforskningens blinde flekker*. Forebygging.no
- Heggen, K., Jørgensen, G., Paulgaard, G. (2003) *De andre. Ungdom, risikosoner og marginalisering*. Bergen: Fagbokforlaget
- Heggen, K. (2008) Profesjon og identitet. I Molander, A. og L.I. Terum 2008: *Profesjonsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget
- Helgeland, I.M. (2007) *Unge med atferdsvansker blir voksne. Hvordan kommer de inn i et positivt spor?* Oslo: Unipub
- Helgeland I.M. (2009) *Ungdom i alvorlig trøbbel. Veier til forandring*. Oslo: Univeritetsforlaget
- Hennum, N. (1997) Å være 16 år og vanskelig: noe nytt under solen? I Backe-Hansen, E., og Havik, T. (red) (1997) *Barnevern på barns premisser*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Hennum, N. (1999) *Hvordan forstår institusjoner ungdom?* Barn, Norsk senter for barneforskning
- Hennum, N. (2006) *Faresignaler i tiltaksindustrien*. Norges banevern nr.1
- Hennum, N. (2002): *Kjærlighetens og autoritetens kulturelle koder. Om å være mor og far for norsk ungdom*. NOVA-rapport 19/02

- Hergel, O og Kastrup, M. (1998) *Vrede unge mænd*. København: Aschehaug
- Hermodsson, A. Og Hansson, C. (2005) *Demokrati i det lilla?" Ungdomars delaktighet i sin behandling*. Statens institutions styrelse SiS.
- Holter H. og Kalleberg R. (1996) *Kvalitative metoder i samfunnsforskningen*. Universitetsforlagets metodebibliotek
- Holth, P. (2008) *Læringsbasert rusbehandling*. Tidsskrift for Norsk Psykologforening, [Vol 45, nummer 10](#)
- Honneth, A (2003) *Behovet for anerkjendelse*. København: Hans Reitzels Forlag
- Juritzen, T.I. og Heggen, K. (2006) *Omsorgsmakt. Relasjonsnære sondringer mellom makt og avmakt*. I Sosiologi i dag, årgang 36, nr.3
- Järvinen, M. (1998) *Det dårlige selskab: misbrug – behandling – omsorg*. Holte: Socpol.
- Järvinen, M. og Mik-Meyer, N. (2003) *At skabe en klient*. København: Hans Reitzels Forlag
- Järvinen, M. og Mortensen, N. (2002) Det magtfulde møde mellem system og klient- teoretiske perspektiver : I: *Det magtfulde møde mellem system og klient*. Järvinen, M, Elm Larsen, J og Mortensen, N (red.) Aarhus: Aarhus Universitetsforlag
- Jørgensen, W.M. og Phillips, L. (1999) *Diskursanalyse som teori og metode*. Roskilde Universitetsforlag
- Kalleberg, R. (1996) Forskningsopplegget og samfunnsforskningens dobbeltdialog. I Holter, H. og Kalleberg, R. (red) *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Oslo: Universitetsforlagets metodebibliotek
- Karlsen, A. *Virker barnevernet?* Kronikk, forskning.no 22.11.2009
- Klyve, A. (2009) *Sinte unge menn i kunnskapssamfunnet*. Bergen: Folio forlag
- Kvale S. (1997) *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Kvalsund, R. (2007) Brillene vi ser med I Ekeland, T-J. og Heggen, K. (red) (2007): *Meistring eller myndiggjering – reform eller retorikk?* Oslo: Gyldendal Akademisk. Kap 8
- Lalander, P. (2001) *Hela världen är din – en bok om unga heroinister*.Lund:StudentlitteraturAB
- Lalander, P. (2005) *Mellan självvalt och påtvingat utanförskap – en analys av sju kvalitativa studier om unga narkotikaerfarna människors tankar om narkotika*. Rapport 10
- Lauritzen, G., Waal, H., Amundsen, A., Arner, O. (1997) *A nationwide study of Norwegian drug abusers in treatment: methods and findings*. Nordic Studies on Alcohol and Drugs, 14, 43-63
- Lie, G. (1999). *Selbuungdommene før, under og etter hjelpetilørlighet til kollektivet*. En retrospektiv forløpsundersøkelse. (HEMIL-rapport nr. 1). Bergen: HEMIL-senteret, Universitetet i Bergen
- Lorentzen, J. og Mühleisen, W. (red.) 2006: *Kjønnforskning. En grunnbok*. Oslo:Universitetsforlaget

- Lundby, G. (1998) *Historier og terapi. Om narrativer, konstruksjonisme og nyskriving av historier*. Oslo: Tano Aschehoug
- Løchen, Y. (1984) *Idealer og realiteter i et psykiatrisk sykehus*. Oslo : Universitetsforlaget
- Malterud, K. (2003) *Kvalitative metoder i medisinsk forskning*. Oslo: Universitetsforlaget
- Markussen, E., Lødding, B., Sandberg, N. (2007) Bortvalg og kompetanse i videregående opplæring i *Utdanning 2007 – muligheter, mål og mestring*. Statistisk sentralbyrå
- Mellin Olsen, S. og Rasmussen, R. (1975) *Skolens vold*. Oslo: Pax
- Miller, W. R., og Rollnick, S. (2002) *Motivational Interviewing. Preparing people for change*. The Guildford Press
- Negård, I.L. (2008) *En ganske alminnelig hverdag – med barneverninstitusjonen som kontekst for unge "atferdsjentes" meningsskapning og selvforståelse*. Masteroppgave ved høgskolen i Oslo, Avdeling for samfunnsfag
- Nordstoga, S. (2006) *Ei drøfting av statlig kontroll av kvalitet gjennom auka profesjonalisering på barneverninstitusjonar*. Forsa Bergen
- Nesvåg, S. (2003) *Begrenset om kunnskapsgrunnlaget. Rus & avhengighet - nr 2*
- Pedersen, J. (2008) *Kamper for anerkjennelse- unge flyktninger i møte med norske lokalsamfunn. Doktoravhandling*. Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
- Pedersen, W. (1994) Avhengighetens ansikter. I Pedersen, W. (1994) *Ungdom er bare et ord*. Oslo Universitetsforlaget
- Pedersen, W. (2006): *Bittersøtt. Ungdom/sosialisering/rusmidler*. 2. utgave. Oslo: Universitetsforlaget
- Pedersen, W. og Waal, H (red). (1996) *Rusmidler og veivalg..* Oslo: Cappelen Akademiske Forlag as
- Polkinghorne, D.E. (1988) *Narrative knowing and the Human sciences*. New York, State University of New York Press
- Prieur, A. (2002) *Frihet til å forme seg selv?* Kontur nr.6 2002
- Prieur, A. og Sestoft, C. (2006): *Pierre Bourdieu. En introduktion*. København,Hans Reitzel
- Rasborg, K. (2004) Socialkonstruktivismen i klassisk og moderne sosiologi. I Fuglesang, L og Olsen, P. B 2004: *Videnskabsteori i samfundsvidenskabene* Roskilde: Roskilde universitetsforlag.
- Ravndal, E. (1999) *Narkotikabruk blant kvinner og menn*. Kvinner og helse i Norge, NOU 13
- Ravndal, E. (2007) *Evaluering av behandlingsskollektiver i rusomsorgen: Har de fortsatt en plass i dagens rusbehandling?* Tidsskrift for Norsk Psykologiforening nr 1:17-21.
- Rose, N. (1998) *Inventing our selves. Introduction*. Cambridge, Cambridge University Press
- Sagatun, S. (2008) *Kjønn I sosialt arbeid med ungdommer og foreldre*. Oslo: Universitetsforlaget

Sandberg, S. (2008) *Black drug dealers in a white welfare state. Cannabis dealing and street capital in Norway*. British Journal of Criminology

Sandberg, S. og Pedersen, W. (2007) *Gatekapital*. Oslo: Universitetsforlaget

Sandelowski, M., Barroso, J. (2003) *Writing the proposal for a qualitative research methodology project*. Qualitative Health Research nr 13

Skatvedt, A. (2008) *Alminnelighetens potensial – en sosiologisk studie av følelser, identitet og terapeutisk endring*. Universitetet i Oslo: Det samfunnsvitenskapelige fakultetet

Skjervheim, H. (1996) *Deltakar og tilskodar og andre essays*. Oslo: Aschehoug

Skårderud, F (1998) Blandede følelser – spiseforstyrrelser og samarbeidet med familien, i Gjærum, B., Grøholt, B., Sommerschild, H. *Mestring som mulighet i møte med barn, ungdom og foreldre*. Oslo: Tano Aschehoug

Skårderud, F (2001) Tapte ansikter; Introduksjon til en skampsykologi del 1, i Wyller, T. *Skam – perspektiver på skam, ære og skamløshet i det moderne*. Bergen: Fagbokforlaget

Smith-Solbakken, M. og Tunglund, E. M.(1997) *Narkomiljøet. Økonomi, kultur og avhengighet*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

SSH – Socio-economic Sciences and Humanities, European Commission (2009): *European Research on Youth Supporting young people to participate fully in society*. EUR 23863EN

Stafseng, O. (2001) Ungdommen, skammen og pedagogikken. Et pedagogisk riss om skam og sosialiseringsidealer. I Wyller, T. (red) *Skam – perspektiver på skam, ære og skamløshet i det moderne*. Bergen: Fagbokforlaget

Storbækken, S. og Iversen, E. (2009) *Alene sammen. Om hjelpebehov hos pårørende til rusmiddelavhengige* Rapport Stiftelsen Bergesklinikkene

Storvoll, E. E. (1997) *Barn og unge med alvorlige atferdsvansker. Hvem er de, og hvilken hjelp blir de tilbudt?* Nova rapport 21

Storø, J., Bunkholdt, V., Larsen, E. (2010) *Er institusjonen alltid et onde, og familien alltid et gode?* Norges Barnevern 3:2010

Svensson, L. (2008) Profesjon og organisasjon. I Molander, A. og Terum L.I.2008: *Profesjonsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget.

Svensson, B. (1996) *Pundare, jönkare och andra - med narkotikan som följeslagare*. Stockholm: Carlssons

Svensson, B. (2005) *Heroinmissbruk*. Lund: Studentlitteratur

Sundfær, Aa. (2004) *Barna til 31 kvinner med rusproblemer er blitt 20 år, hvordan har det gått?* Regionsenter for barne- og ungdomspsykiatri. Ullevål Universitetssykehus.

Søndergaard, D.M. (1996) *Tegnet på kroppen. Køn: Koder og konstruksjoner blant unge voksne i akademia*. København, Museum Tusulanums Forlag.

- Thomassen, A. (1993) *Take a walk on the wild side. Mytologier, bilder og fortellinger fra en dø(d)ende kultur. En kultursosiologisk analyse av en narkotika subkultur.* Rapport 3. Oslo, UNGforsk
- Tajfel, H. (1982). *Social identity and intergroup behavior.* Cambridge, England: Cambridge University Press
- Tajfel, H. & Turner, J. C. (1986). An integrative theory of intergroup conflict. In S. Worchel & W. Austin (Eds.), *Psychology of intergroup relations.* Chicago: Nelson-Hall
- Thommesen, H. (2008) *Hverdagsliv, selvforståelse og dobbeltdiagnose,* Høgskolen i Bodø
- Tjelflaat, T. & Ulset, G. (2007) *Barn og unges medvirkning i barneverninstitusjon. Ett forskningsbasert temahefte,* Trondheim: NTNU Samfunnsforskning AS, Barnevernets utviklingssenter i Midt-Norge
- Tjersland, O. A. (1995). *Misbrukere før, under og etter institusjonsopphold.* En retrospektiv undersøkelse av elever ved Tyrilikkollektivet
- Tuntland, H. (2009) *Systematisk vurdering av forskningsfunn.* Ergoterapeuten 01
- Ulmanen, P., og Andersson, G. (2006) *Svensk social barnvård ur ett könsperspektiv 1993 – 2003. En litteraturgenomgång.* Statens institusjons styrelse SiS: Rapport 1/06
- Ulset, G. (2010) *Tilværelse og oppvekst i barneverninstitusjon.* Tidsskrift for ungdomsforskning 2010,10
- Ulvik, S.O. (2002) *Barnevernsbarns kontakt med sine foreldre - en diskusjon av kunnskapssituasjonen.* Nordisk sosialt arbeid 02:2002
- Vik, L. J. (2007) *Makt og myndiggjering – utfordringer for helse- og sosialarbeidarar.* I Ekeland, T-J. og Heggen, K. (red) (2007): *Meistring eller myndiggjering – reform eller retorikk?* Oslo: Gyldendal Akademisk. Kap 5
- Aakvaag, G. C. (2008): *Moderne sosiologisk teori.* Oslo: Abstrakt forlag
- Wiederberg, K. (1992) *Teoretisk verktøykasse- angrepsmåter og metoder.* I Taksdal, A og Wiederberg, K. (red) *Forståelse av kjønn.* Oslo: Gyldendal
- Øia, T. (2003) *Innvandrerungdom - kultur, identitet og marginalisering.* Nova rapport 20

Offentlige dokumenter

Forskrift om krav til kvalitet i barneverninstitusjoner, med merknader (2003) Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet

Handlingsplan for rusarbeid i Bufetat 2010 – 20011 (av 6.8.2010)

Helsetilsynet, Rapport, 5/2009: *Oppsummering av landsomfattende tilsyn i 2008 med kommunale helse- sosial og barneverntjenester for utsatte barn*

Lov om barneverntjenester av 17. juli 1992

Barne- og likestillingsdepartementet/Lovdata.

<http://www.lovdata.no/all/tl-19920717-100-004.html>

NOU 1985:3. *Tiltak for ungdom med atferdsvansker*. Sosialdepartementet

NOU 2000:12. *Barnevernet i Norge. Tilstandsvurderinger, nye perspektiver og forslag til reformer*. Barne og familiedepartementet.

NOU 2003:4. *Forskning på rusmiddelfeltet. En oppsummering av kunnskap om effekt av tiltak*. Arbeidsdepartementet.

NOU 2004: 23. *Barnehjem og spesialskoler under lupen. Nasjonal kartlegging av omsorgssvikt og overgrep i barneverninstitusjoner 1945-1980*. Barne og familiedepartementet.

NOVA Rapport (2007): *Ung i Norge 1992-2002: skole, fritid og ungdomskulturer*.

NOVA Rapport (2008): *Barnevernsklinter i Norge 1990 - 2005. En longitudinell studie*.

Prop. 1 S (2009–2010) Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet

Rapport 1 – 2009: Innsats mot rus i barneverninstitusjoner. Barne- ungdoms- og familiedirektoratet

Regjeringens handlingsplan mot rusmiddelproblemer 2003 – 2005 (2002)

St.meld. nr. 39 (1995-1969): *Om barnevernet* . Barne- og familiedepartementet

St. meld. nr 16 (1996-97) *Narkotikapolitikken*. Oslo: Sosial og helsedepartementet

St.meld. nr. 40 (2001-2002): *Om barne- og ungdomsvernet* . Barne- og familiedepartementet.

VEDLEGG

Tabell 1 Fakta om studiene

	Sandberg & Pedersen	Thommesen	Skatvedt	Berglund	Lalander	Negård
Utvalg	G20=20	G10/J7=17	G/J?=18	G8/J6=14	G18/J7 =25	J5=5
Alder	Ungdommer	Unge voksne	Unge voksne	15-20	Unge voksne	15 -17
Datainnsamling	Feltstudie og intervjuer	Intervjuer	Feltstudie og intervjuer	Intervjuer	Feltstudie og intervjuer	Intervjuer
Rusmidler	Hasj+annen narkotika	Ulike narkotiske stoffer	Ulike narkotiske stoffer	Ulke typer rusmidler	Heroin	Ulike type rusmidler
Kontekst	Marginalisert miljø langs Akerselva	Rekruttering gjennom døråpnere	Rusmiddelinst	Rekruttering gjennom to tvangsinstitusjoner	Marginalisert miljø i Norrköping	Barneverninst
Bruk av teori	Bourdieu, Foucault	Grounded theory	Avvikssosiologi; Becker, Goffman Etnografi	Symbolsk interaksjonisme og sosialpsykologi	Goffman, Bauman	Kulturpsykologi Vygotskij, Bronfenbrenner

Tabell 2 Kode og analysetabell inkludert temaer, kategorier, teoriforståelse/andreordens fortolkning

Tema/teoriforståelse	Sandberg & Pedersen	Thommesen	Skatvedt	Berglund	Lalander	Negård
Mening og sammenheng Rusens plass	Utenforskap – rusmiljøet gjør en til noe Jaken på ekstreme opplevelser Rus som overlevelsestrategi	Trøbbel med å takle hverdagen Å leve med tankekjør – rus for å finne ro Å føle seg annerledes Ikke som ande rusavhengige	Den besværlige ualminneligheten – ønsket om å bli møtt som en alminnelig person i motsetning til en rusmisbruker	Avvikler/rusidentitet som trygg selvforståelse	Subkultur som trygg base og rus som lim Jakten på ekstreme opplevelser Ung og uødlig	Emosjonelt belastende erfaringsbakgrunn Ønske om jevnaldrenkontakt Ønske om voksenkontakt
Prosjekter å realisere	Respekt Subkulturelt medlemskap, motstand,	Skape anerkjennelse for sin egenart Redusere tankekjør og utstøtning	Normalitet og verdighet Kamp for å beskytte seg mot krenkelses og degradering	Å bli noen.: Selvrespekt og anerkjennelse fra omgivelsene, passe inn	Gjennom subkulturen å finne en ny identitet som en som duger	Ta del i def av seg selv – forstå seg selv og andre.
Strategier	Jakt på spenning og identitetsutvikling i subkulturer	Å kjempe mot kategorisering	Å velge avvikskarriere for verdighet Motarbeide, sabotere for å opprettholde egen verdighet	Å velge eller ikke velge asosial livsstil for å bli noen	Søken etter miljøer hvor en ikke kjenner skam	Forhandlinger om hvem jeg kan være her
Konstituering av kjønn	Mannsrolle i opposisjon til det etablerte samfunn	Guttejenter og jentegutter	Ikke tematisert	Mestring, kontroll/underordning	Sterke menn og svake kvinner	Å søke løsning på uvanlige jenteeffaringer
Møte med systemrepr	Å kunne hjelpeapparatet – hente ut det en trenger	Uoversiktlig, kortsiktig, oppsplittet, utilgjengelig med egen indre logikk	Det fengselsaktige og byråkratiske Sin brors vokter Den flinke og den opprørske beboeren "Small talk" som grunnlag for verdighet	Behandling forsterker definisjon som problem Gode og ødeleggende relasjoner	Rusen som handlende subjekt – brukerne som passive objekt	Manglende forhandlingsrom støtte rundt skoletilb og fritid viktig Favner ikke jentenes sammenhenger og selvforståelse
Forklaringer/teori 2.ordens fortolkning	Skape anerkjennelse /respekt gjennom gatekapital- det som er nødv for å makte det strevsomme og kompliserte livet på gata Protestmaskulinitet Undertrykkelsesdiskurs	Å være noe mer enn sine påførte kategorier – kategorier preger selvforståelse Skape anerkjennelse for sin måte å gjøre kjønn	Systemet som forsterker av problemidentitet I spenningsfeltet mellom omsorg og makt Det terapeutiske potensialet i uformell samhandling	De små hverdagsbeslutningene bestemmer valg Valg av livsstil mer eller mindre mulig Kjønnstereotyper	Det senmoderne samf vekt på kropp og det ytre muliggjør frekventert bruk av heroin Å bruke subkulturen til å dramatisere eget liv Subkulturen som en pågående konstruksjon av kjønn	Rusen som kontekstuell virkemiddel Skape mening og sammenheng i strevsomme relasjoner Grad av tilrettelegging bidrar til betingelser for deltakelse, selv- og andrekonstruksjoner

Tabell 3 Syntesisering – inkludert kategorier, andreordens- og tredjeordens fortolkning

Kategorier	2.ordens fortolkning	3.ordens fortolkning
<p>Mening og sammenheng - Rusens plass Jakten på ekstreme opplevelser Utenforskap og annenrangs – rusmiljøet gjør en til noe Trøbbel med å takle hverdagen Ikke som ande rusavhengige Å leve med tankekjør – rus for å finne ro Å føle seg annerledes Avvikler/rusidentitet som trygg selvforståelse Rusen som handlende subjekt – brukerne som passive objekt</p>	<p>Å være noe mer enn sine påførte kategorier - kategorier preger selvforståelse</p> <p>Valg av livsstil mer eller mindre mulig</p> <p>Det senmoderne samf vekt på kropp og det ytre muliggjør frekventert bruk av heroin</p> <p>Rusen underordnet tilhørighet</p>	<p>Bevegelser i utakt på sentrale arenaer: familie, venner og skole</p> <p>Fremgangsrike og mindre fremgangsrike, tre hovedgrupper unge: <i>Ruskultur som motmakt</i> <i>Rus som selvmedisinering og overlevelsesstrategi</i> <i>Rus som kontekstuel virkemiddel</i></p>
<p>Prosjekter å realisere Å håndtere det strevsomme og kompliserte livet på gata Respekt, subkulturelt medlemskap, motstand Skape anerkjennelse for sin egenart Redusere tankekjør og utstøtning Normalitet og verdighet Gjennom subkulturen å finne en ny identitet Selvrespekt og anerkjennelse, passe inn Å bli møtt som en alminnelig person i motsetning til en misbruk</p>	<p>Skape anerkjennelse/verdighet/respekt gatekapital</p> <p>Konstruksjon av en subkulturell identitet</p> <p>Grad av tilrettelegging bidrar til betingelser for deltakelse</p> <p>Skape mening i strevsomme relasjoner</p>	<p>Å gjøre seg større som prosjekt: Å vokse opp fort Ontologisk trygghet</p>
<p>Strategier Jakt på spenning og identitetsutvikling i subkulturer Å velge avvikskarriere for verdighet Å velge eller ikke velge asosial livsstil Søken etter miljøer hvor en ikke kjenner skam Forhandlinger om hvem jeg kan være her</p>	<p>De små hverdagsbetingelsene bestemmer valg Å bruke subkulturen til å dramatisere eget liv</p>	<p>Alternativ kompetansebygging til nytte</p> <p>Status og anerkjennelse i gatekulturen, en kamp om posisjon</p>
<p>Konstituering av kjønn Mannsrolle i opposisjon til det etablerte samfunn - protestmaskulinitet Guttejenter og jentegutter Kjønnstereotyper Mestring kontroll – underordning – Omgivelser/ anerkjennelse Å søke løsning på uvanlige jenteeffaringer</p>	<p>Protestmaskulinitet Gangsterdiskurs Skape anerkjennelse for sin måte å gjøre kjønn på Subkulturen som en pågående konstruksjon av kjønn Skape mening i strevsomme relasjoner</p>	<p>Kampen om anerkjennelse som kjønn prosjekt i å gjøre seg større <i>Respektanerkjennelse</i> <i>Relasjonsanerkjennelse</i> <i>Anerkjennelse og sosial skam</i></p>
<p>Møte med systemrepr Å kunne hjelpeapparatet – hente ut det en trenger Uoversiktlig, kortsiktig, oppsplittet, utilgjengelig med egen indre logikk. Small talk” som grunnlag for verdighet. Behandling forsterker definisjon som problem. Manglende forhandlingsrom</p>	<p>Undertrykkelsesdiskurs Systemet som forsterker av probleidentitet I spenningsfeltet mellom omsorg og makt Det terapeutiske potensialet i uformell samhandling Personalets grad av tilrettelegging for meningsfulle aktiviteter Betydningsfullt for vilje til samarbeid</p>	<p>Møter i utakt mellom aktør og struktur: krenkende systemmarkører, motmakt, manglende tilrettelegging, omsorgsmakt</p> <p>Verdighetsdiskurs Systemspråk og aktørspråk – en normativ diskurs Bevegelser i takt: voksendeltakelse og langsiktighet, velgjørende relasjoner, Kraften i uformelt samvær, gjenetablere kontakt</p>